تەوژمی

ئیسلامی و عەلمانی

خاڵە هاوبەش و جیاوازەکانیان

عەلی باپیر

2008

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله والصلاة والسلام علی رسول الله محمد وعلی آله

بەندە (عەلی باپیر) بەڕێز مامۆستا مخلص و

نووسینگەی تەفسیرم تەخویل کرد بۆ چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانم، خوا بەرەکەت و پێزی زیاتر

بخاتە ئیش و کاریانەوە.

وە جگە لەوان هیچ کەسێکی تر مافی چاپ و

بڵاوکردنەوەی کتێبەکانی بەندەی نییە.

ع

عەلی باپیر

١١ ربیع الثانی ١٤٢٦

٢٠٠٥/٥/١٩

هەولێر

عەلی باپیر

١٤٢٧ك — ٢٠٠٦ز

مافى لةضاثدانةوةى ثاريَزراوة بؤ
نوسينطةى تةفسير

ناوی پەرتوك: دەبەرێك ڕاچوونـــی ئیسـلام و رێچکـــان

ناوی نوسەر: عەلـــی بـــاپیـــر

بڵاوكردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر/ هەولێر

تایتلی بەرگ: نەوزاد كۆیی

نۆرە و ساڵی چاپ: ١٤٢٧ك – ٢٠٠٦ز

تیراژ: ٣٠٠٠ دانە

ژمارەی سپاردن ( ) لە كتێبخانەی گشتی هەولێری ساڵی ٢٠٠٦ دراوەتێ

تەفسیر
بۆ بڵاوكردنەوە و راگەیاندن
هەولێر- شەقامی دادگا - ژێر ئوتێلی شیرین پالاس
ت : ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨- ٢٥١٨١٣٨
مۆبایل : ٢٢ ٥١ ٤٦٠ ٠٧٥٠ - ٩١ ٧٢ ١٣٨ ٠٧٧٠
tafseeroffice@yahoo.com
tafseeroffice@maktoob.com
altafseer@hotmail.com

چاپکردنی نووسینی کتێبەکانی بە نەسخ بە گوێرەی

توانا و هەل و مەرجی ئەو رۆژگارە بوو .

وە لە ئێستەدا هیوام وا بوو شێوە چاپکردنێکی

وا بایانە بۆ بڕەخسێ کە مایەی بەهرە لێوەرگرتنی زیاتری

خوێنەرانیان بێ . جا ئێستا سوپاسی خوای بەخشەر

دەکەم لە نووسینگەی تەفسیر بەو کارە هەڵستا .

خوا بەرەکەتی بخاتە ئیش و کاریانەوە و کۆمەکیان

بێت ، منیش سوپاسیان دەکەم .

عەلی باپیر

پێشـــەکی

الحمدلله رب العالمین و صلی الله تعالی و سلـّم و بارك علی سیّد المرسـلین و خاتم النبیّین محمـــد و آله أجمعین و التابعین لهم بإحسـان الی یوم الدین .

خوێنەری بەڕێـز !

لە پێشـەکی ئەم چاپی سـێیەمی[1] کتێبی (دەبەرێك ڕاچوونی ئیسـلام و ڕێچکان) دا کە نووسینگەی تەفسـیر پێی هەڵدەسـتێ، بە پێویسـتی دەزانم ئەم چەند خاڵە بنووسـم :

یەکەم : ئەم کتێبە لەم چاپەی دا کت و مت وەك خۆی هێڵراوەتەوە بێجگە لە :

١- زیادکردنی چەند پەڕاوێزێکی گرنگ .

٢- وردە دەسـتکارییەکی چەند ڕسـتە و تەعبیرێك .

٣- ڕاسـتکردنەوەی چەند هەڵەیەکی چاپی کە لە چاپەکانی پێشـوودا هەبوون .

دووەم : کاتی خۆی کە ئەم کتێبە بۆ جاری یەکەم چاپ کـــــــــرا[2] . ڕەوتی مارکسـیزم و چەپگەرایی لە کوردستانی عێڕاق و بەشـەکانی دیکەی کوردسـتانیش دا لە گەرمەی گەشەو کاریگەریی و دەوری خۆ قەڵەباڵغ کردنی دا بوو. هەر بۆیەش هاوکات لەگەڵ ئەوەی کە کەسانێکی زۆر بە تایبەت چینی گەنج و لاوی خوێندەوار پێی دڵخۆش بوون و تەفاعولێکی ئیجابی یانەیان لەگەڵ دا کرد و پێی لە تەڵەو داوی ڕێچکەی مارکسیزم و

---

(١) ضونكة ئةم كتيَبة جارى يةكةم لة سالَى (١٩٨٥) لة بةغدا و جارى دووةميش لة (سـةقز) ى كوردستانى ئيَران ضاث كراوة و ئةم ضاثةش هى سيَيةمة.

(٢) ضاثى يةكةم ثيَنج هةزار (٥٠٠٠) دانة و ضاثى دووةم سآ هةزار (٣٠٠٠) دانةبوو .

کۆمۆنیزم دەرباز بوون[1]. کەسانێکیش لە پێڕو لایەنە سیاسییەکانی ئەوسادا هەبوون کە زۆری پیٚقەڵس و نارەحەت بوون و تەنانەت لە هەندێك شوێن ژمارەیەکیشیان لێ کڕیبوو سووتاندبوویان لە داخ و خەفەتان و بۆ ئەوەش کەمتر بگاتە دەستی خوێنەران !

سێیەم :- هەرچەندە وتووویژەکانی نێو ئەم کتێبە بیست و پێنج ساڵ لەمەوبەر ڕوویانداوە و لەو کاتەشەوە هەتا ئێستا واقیعی دونیا بە گشتیی و عێراق و کوردستانیش بە تایبەت زۆر گۆڕاوە، بەڵام لەکاتی چاوپێداخشاندنەوەیانم دا هەستم کرد کە ئەو بابەتانەی وتوویژەکانیان لە دەوری دەسوڕێن لەو بابەتانەن کە ئێستاش بازاڕیان هەر گەرمە و قسەو باس لە بارەیانەوە هەر بەردەوامە. بۆیە دووبارە چاپکردنەوەی ئەم کێبەم بە پێویست زانی بە تایبەتیش کە ژمارەیەکی زۆر لە خوێنەران بە دوای دا عەودالْ بوون و چنگیان نەدەکەوت .

چوارەم :- کاتی خۆی – واتە سەرەتای هەشتایەکان کە وتوویژەکانی ئەم کتێبەی تێدا بوو ون – بازاڕی مارکسیزم و کۆمۆنیزم و باس و خواسی سۆشیالیزمی علیمی و ماتریالیزمی مێژوویی و ماددەی و دیالەکتیکی ... زۆر گەرم بوو و دەتوام بڵێم، ئێستاکە بازاڕی دیموکراسی و عەولەمە و زاراوەی عەلمانیەت زۆر گەرمە ئەو شتانەی ئاماژەم پێدان هێندە و بگرە گەرمتریش بوو. جا جێی سەرنج ئەوەیە کە :

---

(١) ئەو کاتە تەنها لە شاری سلێمانی و لە ماوەی یەك دوو هەفتەدا دوو هەزار و پێنج سەد (٢٥٠٠) دانەی لەفرۆشرا !

ئەو کاتە کە بەندە مشــت و مڕو وتوویژم لەگەڵ هەندێك لەو برادەرانەدا دەبوو کە خۆیان بە تاکە ســواری مەیدانی کوردایەتی و عیلم و فەلســەفە و ... هتد دەزانی و پێم دەگوتن — وەك لە دەقی وتوویژەکانیش دا هاتووە :-

باشــە کاکەگیان دیارە مارکســیزم و ســۆشــیالیزم شتی باشــیان تێدایە بەڵام بێگومان لە هەڵە و پەڵە و کەم و کووڕیش خاڵی نین چونکە هەرچۆن بێ زادە و بەرهەمی بیروزەینی مرۆڤــن. هەروەها کاپتالیزم (الرأسمالیة) یش هەرچەندە خراپە و بەدیی زۆری تێدایە بەڵام هەرچۆن بێ هەندێك لایەنی چاکەشی هەر تێدان و نە سۆشیالیزمی ڕۆژهەڵات بەفری بێ پەڵەیە و نە سەرمایەدارێتی یەکەی ڕۆژئاواش پەڵاسی ڕەش و بڕشــە !

بەڵــێ کاتێك وام پێدەگوتن ڕقیان هەڵدەســتا و دەماری لاملیان ڕەپ دەبوو و پێیا ن وابوو قســەیەکی یەکجار هەڵە و بێویژدانانەکراوە، چونکە ئەوان ئەو ســەردەمی قەناعەتیان وابوو کە ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە تایبەت هەرچی خێرە بە نێو چەوانیانەوە نیە و، هەر کەسێك ناویشــیان بە چاکە بێنــێ کۆنەپەرســت و نۆکەری بێگانە و ئیمپریالیســتە !

کەچی ئێســتا گەلێك لەو برادەرانە دەبینم هەیهوو هەیهوو ســەد و هەشــتا پلە بایان داوەتەوە و ویردی زمانیان بۆتە باس و خواس و مەدح و پێهەڵاگوتنی ئەورووپا و ئەمریکا و ڕۆژئاوا و وەك چۆن ئەو کاتە لە بابایەکی وەك بەندەیان نەدەسەلماند کە بلۆکی ڕۆژهەڵات بە گشتی و یەکێتی ســۆڤیەت بە تایبەت هیچ هەڵە و پەڵەیەك لە بیروباوەڕ و ســیاسەت و بەرنامەیان دا هەبێ و ، ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە تایبەت هیچ جۆرە خێرێکیان پێوە بێ ! ئێســتا ڕاســت بەراوەژووەوە پێیان وایە ڕۆژئاوا بە گشــتی و ئەمریکا بە

تايبەت لە هەرچی هەڵە و کەموکووڕی یە دووره و سـەرتاپا خێر و بەرەکەت و نووره !

هەڵبەته ئه هەڵوێسـتە سـەیر و نامەتیقی یەی ئەو جۆره کەسانەش لە سـۆنگەی ئەوەوەیە کە خاوەنی زەمینەیەکی فیکریی پتەوی وا نین کە لەسەری بوەستن و لەو هەموو هەڵداو پێداو بەرەو ڕاسـت و چەپ چوون و تێپەڕاندن و بەزایەدان (إفراط و تفريط) بیانپارێزێ و، دڵنیا دڵنیاشم کە ڕۆژێك دێ - زوو یان درەنگ — لەم هەڵوێسـتەی ئێسـتاشـیان پەشـێمان دەبنەوە و لەو حاڵەی ئێسـتاشـیان پاشـگەز دەبنەوە، بەڵام جارێ نازانم ئەمجارە بەرەو کوێ دەچن و بۆ کام لا وەردەسـووڕێن و بادەدەنەوە !!

ئەگەرنا تۆ وەرە تێفکرە ! بزانە هیچ جۆرە مەنتیقێك لە هەڵوێسـتی ئەو جۆرە کەسانەدا دەبینی کە هەندێکیان لە سەرکردایەتی سیاسـی کوردیش دا هەن لە بەرانبەر ئەمریکادا کە بە هیچ شـێوەیەك ڕێگا بە خۆیان و ڕاگەیاندنە حیزبیەکەشیان نادەن لە بەرانبەر ئەو هەموو هەڵوێسـت و سـیاسـەتە ئیمپریالیسـتیـی و هەلپەرسـتانەی دا متەق بکەن و قسـەیەك بکەن، لە حاڵێك دا کە هەموو دنیا ڕەخنە دەگرێ و ناڕەزایی دەردەبڕێ و هەرا هەرا دەکات و خۆپیشـاندان و ڕێپێوان سـاز دەکات دژ بە ئەمریکا و سـیاسەت و هەڵوێسـتە چەوتە ئیمپریالیسـتی یەکانی کە بە زیان و زەرەری گەورە گەورە دەشـکێنەوە بەسەر گەلانی جیهان و گەلـی ئەمریکا خۆیشـی دا و بگرە بەسەر گیانداران و ڕووەك و ئاو و هەواو ژینگەش دا[1] !

---

(١) تا ئێستا ئەمریکا سەرپێچی و لاملیی کردوە لە ئابەندیی بە ضەندان ریککەوتن نامەی نێو دەوڵەتی یەوە کە سەرجەم ولآتان و دەوڵەتانی دنیا لەسەریان ثێکهاتوون، بۆ وێنـە : دروست نەکردنی مین (لغم)، وە کەمکردنەوەی کارکردنی ئەو کارطانەی دووکەڵ و طازەکەیان هەوا ثیس دەکات و ضینی ئۆزۆن (طبقة اوزون) تەنك دەکات و ..... هتد .

بگرە هی وایان هەیە بە جۆرێك ڕەفتار دەكات كە لە ئەمریكاش ئەمریكاتر دێتە بەرچاو و پەندی : (كاسە لە چێشت گەرمترە) ی بەسەردا دەچەسپێ !

بۆ نموونە :-

ئەمریكا بێپەردەو بەڕاشكاویی و بە ڕەسمی ڕاگەیاندوە كە هاتوە عێڕاقی داگیر كردوەو و ناوی لە خۆی ناوە : (داگیر كەر) كەچی لەو جۆرە برادەرانە هەیە كە لە زای ڕانایەت. بۆ تەنها جارێكیش ئەو ناوەی كە ئەمریكا بێئەوەی شەرم بكات لە خۆیناوە، لێی هەڵبدات[1] !

پێنجەم :- شایانی باسە كە بەندە جگە لەم كتێبە لە چەند كتێب و بەرهەمێكی دیكەشم دا هەڵساوم بە بەرپەرچدانەوە و پووچەڵكردنەوەی تۆمەت و قسەو قاڵی كەسانێك كە خۆیان بە بێبڕوا و ناحەزی ئیسلام پێشانداوە، جا بە پێویستی دەزانم بۆ بەرچاو ڕوونی ئەو گەنج و لاو و خوێندەوارانەی بە دوای ئەو جۆرە باس و بابەتانەدا دەگەڕێن ئاماژەیەكیان پێبكەم :

١- سۆزی نەتەوایەتی كە ئاڵقەی چوارەمی زنجیرە وتووێژی ئیسلامو ڕێچكان ە.

٢- خواناسیی ، ئایین ، ئیمان : ڕاستییەكانی ئیسلام دەدرەوشێنەوە و ئەفسانەكانی ڕێكچان دەپووچێنەوە.

---

(١) دةطيَرِنةوة رِؤذيَك (دةرويَش) يَكى زؤر دةمارطير (متعَّصب) بؤ شيخةكةى ئيدديعاى ئةوة دةكات كة شيَخى ديوة بة عاسمانآدا فرِيوة ! جا كاتيَك لة شيَخ دةثرسن و ئةويش ئينكاريى ئةوة دةكات كة فرِى بآ و دةضنةوة لاى دةرويش و دةلَيَن : شيَخ واى فةرمووة ! دةلَآ : شيَخ سةهووى كرد، ضؤن نةفرِيوة !! جا هةلَويَستى ئةو جؤرة كةسانةشم لةطةلأ دةولَةتى جيهانخؤرى ئةمريكادا وةك هى دةرويَشةكة لة بةرانبةر شيَخةكةى دا ديَتة بةرضاو !

٣- مسـولمانی کامڵ ، بەشـی یەکەم : بیـروباوەڕی مسـولمان .

٤- چەند مەسـەلەیەکی باوی سـەردەم : تـیـرۆر ، مافـی مرۆڤ ، سـیکۆلاریسـم ، جیهانگیـریی ، دیموکڕاسـی .

٥- ئافرەت و خیـزان لە سـایەی شـەریعەت دا .

کە لە یەکەمیان دا هەوڵدراوە هەڵوێسـتی ڕاسـت و دروسـتی ئیسـلام بەرانبەر بە بابەتی نەتەوایەتیی و نیشـتیمانپەروەریی بخرێتـە ڕوو و سـەرجەم ئەو تۆمەتانەی کە لەو بارەوە ئاڕاسـتەی ئیسـلام دەکرێن بەرپەرچ بدرێنەوە.

دووەمیشـیان زۆر بابەت و مەسـەلەی تێدا خراونە ڕوو، بە تایبەت مەسـەلە و باسـەکانی پەیوەسـت بە بڕوا بە خوابوون و (ئایین) ی تێدا توێژراونەوە و وێـڕای بەڵگە هێنانەوەی ژیرییانە و زانیارییانە لەسەر بەدیهێنرایەتی خوا (سـبحانه و تعالـی)، بەرپەرچی هەموو ئەو بیردۆزە و بۆچوونە بێبڕوایانەش دراوەتەوە کە باسی هۆکار و چۆنیەتی پەیدابوون و سـەرهەڵدانی (ئایین) یان کردوە.

لە سـێیەمیشـیان وێڕای بەڵگەهێنانەوە لەسەر پەروەردگارێتی خوا (جـلّ شـأنه) . باسی رۆژی دوایی و پێغەمبەران علیهم الصلاة والـسلام و قەزا و قەدەریش کراوەو هەوڵدراوە کۆمەڵێك تۆمەت و ئیشـکال کە لە بارەی هەر کام لەو پایە و بنەڕەتانەی عەقیدەی ئیسـلامییەوە دەخرێنە ڕوو بەرپەرچ و وەڵام بدرێنەوە.

لە چوارەمیشـیان دا هەر کام لەو پێنج مەسەلەیەی کە ناوونیشـانەکانیان باسـکراون لە ڕوانگەی عەقڵ و (نقل) ەوە بتوێژینەوە و هەق و ناهەق و پاك و

پیس له یەكتری جیا بكەینەوە وە لە پێنجەمیشیان[1]دا زۆربەی ئەو بابەت و مەسەلانە توێژراونەوە كە ناحەز و نەیارانی شەریعەتی پڕ لە داد و بێ هەڵەی خوای پاك و بێ پەڵە سبحانه و تعالی لە بواری ئافرەت و خێزان دا دەیانوروژێنن و بە خەیاڵی خۆیان مایەی تۆمەتبارکردانی ئیسلامن .

ئنجا خوا پشتیوان بێ ئێستاكەش كتێبێكم لەبەردەستە و خەریكی ئامادەكردنم بۆ چاپ ، لە بواری حوكم و سیاسەت و بنیاتنانی دەوڵەت و قەوارەی سیاسی لە ڕوانگەی شەریعەتەوە، كە پێم وایە دەبێتە مایەی كردنەوەی گەلێك گرێ كوێران و ڕەواندنەوەی تەمی زۆر گومان و ئیشكالان لە دڵ و مێشكی كەسانێك دا كە عەوداڵی هەق و ڕاستین .

ئومێدیشم وایە و لە خوای بەخشەریش (جلّ و علا) دەپاڕێمەوە كە ئەو بەرهەمانەو سەرجەم بەرهەمەكان دیكەش بەرەكەت و هێز و پێزی ئەوەیان هەبێ كە ببنە مایەی بەرچاو ڕوونبوونەوەو ڕێی ڕاست دۆزینەوەی گەنج و لاوەكانمان كە بە داخەوە و سەد حەیف و مخابن لە زۆر لاوە كاری جیددی دەكرێ و هەوڵی شێلگیرانە دەدرێ كە لە خشتە ببرێن و لە خواو پێغەمبەرەكەی η دوور دەخرێن !

بێخەبەر لەوە كە دینداریی ڕاستەقینە بناغەی دنیاداریی سەر ڕاستانەیە و (دین) هەوێنی (ژین)ەو (ئیمان) یش ڕووح و هەناوی (ئینسان)ە .

وەك خوی زاناو پەنهانبین فەرموویەتی :

---

(١) بەرطی يەكەمی تا ئێستا دووجار لە لایەن نووسینطەی تەفسیرەوە ضاث كراوە و ، خوا ياربآ بەرطی دووەميش هەر دەرفەت بآ ئامادەی ضاث دەكرآ .

[وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلاَ الإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ، صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ أَلاَ إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الأُمُورُ] (الشورى ٥٢ - ٥٣)

واته : ئاوا بەو شێوەیە (ئەی موحەممەد !) ڕووحێکمان لە ئایینی خۆمان بۆ تۆ نارد. کە پێشتر تۆ نەتدەزانی نە کتێب چی یە نە ئیمان . بەڵام ئێمە قورئانمان گێڕاوە بە ڕووناکییەك کە هەر کەسێك بمانەوێ لە بەندەکانمان پێی ڕێنمایی دەکەین . وە بێگومان تۆ — خەڵکی — بەرەو ڕاستەڕێ ڕێڕوونیی دەکەی. ڕێی خوایەك کە هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی هەیە هی ویە. ئاگاداریش بن ! کاروبارەکان تێکڕا بەرەو لای خوا دەچنەوە.

ئومێدەیشم وایە کە هۆشیاریی و بێداریی گەنج و تازە پێگەیشتووەکانمان بەهێزتر بێ لە پیلان و نەخشەی پیلانگێڕانی دڵنەخۆش و ئاشکراشە کە هەرکەسێك بەڕاستی ڕوو لە خوا بکات و پشتی پێ ببەستێ خوای بەبەزەیی و میهرەبان دەستی دەگرێ و لە فریای دێ و زایەی ناکات . وەك فەرموویەتی :

[اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنْ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنْ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ] (البقرة ٢٥٧)

واته: خوا دۆست و پشتیوانی ئەوانەیە کە بڕوایان هێناوە ، لە تاریکایی یان دەریان دێنێ بەرەو ڕووناکی — دەیانهێنێ -، بەڵام ئەوانەی بێبڕوان دۆست و پشتیوانیان طاغووتەکانن کە لە ڕووناکی یەوە بەرەو تاریکایی‌یەکانیان

دەبـەن ، ئەوانـە هـاوەڵانی ئـاگر- ی دۆزەخ- ن بـە هەمیـشـەیی تێیـدا دەمێننەوە.

خوایە بە لوطف و بەخشش و چـاکەی بێوێنـەو بـێ ســنووری خـۆت لـەو کەسانەمان بگێڕی کە شـایسـتەیی ئەوەیان هەیە بۆ خۆت سـەرپەرشـتی یـان بکەی و مشـووریان بخۆی و دۆسـت و پشـتیوانیان بی .

٢٣ صـفر ١٤٢٧

٢٣ / ٣ / ٢٠٠٦

هـەولێر

پێشکەش بێ

(١) بەو کەسانەی کە ئامانجیان ڕازی کردنی خواوەند و، لادانی تەمی ڕێچکان و ، بەڕێوەبردنی ئیسلامە و، مێشکیان بە ئیسلام پاراوە و دڵیان بە خواوە بەستراوەو، لە ڕێی خوادا ماڵ و گیانیان لەسەر بەری دەست داناوە.

(٢) بەو کەسانەی کە لە دەمی وتووێژدا ڕاناکەن و چاك گوێ دەگرن، کە ڕاستیشیان خرایە بەرچاو، بێ سێ و دوو وەری دەگرن.

چەند تێبینیەکی گرنگ

یەکەم: یەکەم جار ئەم زنجیرەیەم ناو نا : (ڕووبەڕوو بوونەوەی ئیسلام و ڕێچکان)، دوایی ئەو ناوەم گۆڕی و کردمە : (لە ڕاستیێکڕاهاتنی ئیسلام و ڕیچکان)، ئینجا ئەو ناوەشم گۆڕی و کردمە: (مل ملانێی هەق و ناهەق) لە کۆتایی دا ئەویشم گۆڕی و ناوم نا: (دەبەرێك ڕاچوونی ئیسلام و ڕێچکان) وە مەبەستیشم لە (هەق) بەرنامە و پەیڕەوی خودایە و، بە وشەی (ناهەق)یش هەموو ئەو بیرو بۆچوون و ڕێچکانەم مەبەستن کە زادەی بیرو زەینی ئینسانن.

دووەم: بە مەبەستی پێهەڵابردنی ئاستی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردیمان، هەوڵم داوە بە پێی (توانا) گەلێك وشە و زاراوەی وا بەکار بێنم کە لە یەکێك یان زیاتر لە ناوچەکانی کوردستانی بەرین دا بەکاردێن. جا خوێنەری سەنگینم ئەگەر هاتو بڕێك وشە و زاراوەی گران و نامۆت هاتنە بەرچاو، نیگەران مەبە و سەرنجێکی فەرهەنگیلەی ئەم کتێبە بدە خوا یار بێ نائومێدت ناکات، خۆ ئەگەر بشتوانی بەر لە خوێندنەوەی وتووێژەکان سێ چوار جا بە وردی فەرهەنگیلەکە بخوێنیەوە، تێگەیشتنی وتووێژەکانت بۆ سێناتر دەبێ.

سێیەم: لەهەر جێیەك زانییم مەسەلەیەك لە نێو دەقی وتووێژەکان دا بە چاکی نەتوێژراوەتەوە، لە پەڕاوێزدا بە پێی توانا و بۆ لوان قسەم دەربارە کردوە، کەواتە ئەوەی لە پەراوێزەکان دا نووسراوە، لە دەقی وتووێژەکان دا نەبووەو، دوایی زیاد کراوە، هەڵبەتە بۆیەش ئەو باسە زیاد کراوانەم خستنە پەڕاوێزەکانەوە، چونکە هەرکام لە ئالقەکانی ئەم زنجیرەیە ئەگەر سەرلەبەریشی ڕووداوو واقیعی نەبێ بەشی هەرە زۆری واقیعییە و،

نەمویست بەهۆی دەسکاری کردنەوە تام و چێژی واقیعی وتووێژەکان بڕوات.

چوارەم: بەرلەوەی دەست بە نووسینی ئەم زنجیرەیە بکەم دەمزانی کە هەندێك لە برایانی موسڵمان بە پەسندی نازانن مرۆڤی موسڵمان دەربارەی ئەو جۆرە بیرۆچکانە بنووسێ بۆ ئەوەی سەرنجی خەڵکیان بۆلا ڕانەکێشرێ و هەر بە مەلۆتکەیی شەوەی گوێ پێ نەدان و بە کەم سەیر کردن بیانباتەوە، بەڵام بۆیە ڕای وانم بە ڕاست نەزانی چونکە ئەو بیردۆزە و ڕێچکانە لەو قۆناغە هەڵبردوون کە هەر مەلۆتکە بن و بە گوێ پێ نەدان و خۆ لێ وەخەبەر نەهێنان لە نێو بچن، بەڵکو ئەمن پێم وایە ئەو کەسەی وا دەزانێ ئەو بیردۆزە و ڕێچکە دەسکردانە بەس بەخۆ لێ کەڕ کردن و گوێ پێ نەدان دەپووکێنەوە و قڕەواریان لێ دەبڕێ، وەك حوشترمەل بیر دەکاتەوە، کە دەڵێن لە دەمی دیتنی ڕاوچی‌دا سەری خۆی لە لمی دا قم دەکات و پێی وایە ئەگەر ئەم ڕاوچی نەدی، ئەویش ئەم نابینێ !!

بەڵێ لە ڕاستی دا ئەو ڕێچکە پووچە دەسکردانە وەك بژارێکی فراژووبوو و پنج گرتوو وان، کە نەهێشتنی حەوجێی هەڵکێشانە بە بژاربڕێکی بڕندە و تیژ، کەواتە با بە بژاربڕی ژیری و زانیاری لە هەڵکێشان و ڕیشە کێش کردنی ڕێچکە و بیردۆزە پووچە زیانبەخشەکان وەخۆ بکەوین و زەوی بیروهۆش و دڵ و دەروونی فریودراوو لە خشتە براوەکانمانیان لێ پاك بکەینەوە.

پێشەکی چاپی یەکەم

به ناوی خوای به بەزەیی بەخشندە

لەوەتی خوا دنیای داناوە و مرۆڤی لەسەر زەوی بە جێ‌نشینی خۆی ڕۆناوە، گێرە و کێشە و مل بە ملە، لە نێوان هەق و ناهەق دا هاتۆتە گۆڕێ و مێژووی مرۆڤایەتی ئەوەندە ڕەنگی ئەو مل بە ملەی گرتوە و شەقڵی وی لێدراوە، دەتوانین بڵێین: سەرانسەری بریتییە لە کێشەی نێوان هەق و ناهەق.

جا لەبەر ئەوەی هەندێك مرۆڤ ئەوەندەی بۆیان کرابێ بە ئەرکی جێ‌نشینایەتی هەستاون و لە چەمکەکەی گەیشتوون و تامی هەق ویستی یان چێشتوە، کە دیتووشیانە خزم و کەس و هاوزمانیان لە تام و چێژی هەق و هەق خوازی بێ بەشن و مێشکیان بە بیروباوەڕی پووچ بەنج کراوە و بە ڕاستی دەزانن، چاویان بەرینایی نەداوە، ئەو حەشاماتە سەری لێ تێکچێ و لاڕێ بێ..لەبەرئەوە قیرِوسیایان لە خۆشی ژیان کردوە و دەستیان کردوە بە خستنە ڕووی هەق و ڕاستی بە گوتار و کردار، هەڵبەتە ئەوەشیان گران لەسەر وەستاوە، چونکە ڕوون کرانەوەی هەق و دەکار خرانی لە نێو خەڵکدا، دەبێتە لەمپەر لە ڕێی بەرژەوەندی ئەو کەسانەدا، کە بناغەی لرف لێدان و شاتوشووتیان لەسەر بێ ئاگایی خەڵك دامەزراوە..جا لەبەر ئەوە ئەو خۆپەرستە مرۆڤ خۆرانە ئەوەندەی پێیان کرابێ لە بەربەرەکانی کردنی هەق دا درێغی یان نەکردوە و خۆیان نەگنخاندوە.. هەڵدانەوەی ڕووپەڕەکانی مێژووی کۆن و نوێ ڕاستی ی ئەو مەسەلەیەمان بە ڕوونی دەخاتە پێش چاوان...

وەرە با لوێچێك لە خەرواری مێژووی مرۆڤایەتی بدەین، بزانین چ باسە:

مووسا ڕاسپێرراوی خوایه و پەیامی ئازادی و بەختیاریی بۆ خەڵکی میسر پێیه و، دەیەوێ لە زەلکاوی بت پەرستی دەریان بێنێ و بیان گەیەنێتە ئاسمانی خواپەرستی ، کەچی ناهەق و خراپە لە ستەمکارێکی وەك فیرعەون دا خڕ دەبێتەوە و دەبێتە پەرچی سەر ڕێی مووسا، هەڵبەتە ئەو هەڵوێستەی فیرعەونیش شتێکی ئاسایی و چاوەڕوان کراوە، چونکە ماقووڵ نیە فیرعەونێك کە خۆی بە گەورەترین خوای پەروەردگاری گەلەکەی دەزانێ، ڕازی بێ شوانێکی چەوساوەی، لێ ڕاست بێتەوە و پێی بڵێ : تۆش مرۆڤێکی وەك ئەو خەڵکەی و هیچت لەوان زیاتر نیە، هەر بۆیەش کە زانی خەریکە کار لە بترازێ، ویستی بەری ئەو ڕووناکی یە بگرێ کە کەوتبوە سەر زەوی میسر و هەرچی جادووگەری هەیبوون لـێی کۆکردەوە، تا بە پڕوپاگەندەی درۆ دڵی خەڵکی لێ کرمێ بکات و باوەڕی پێ نەکەن.. بەڵام لە ئەنجام دا هەر ڕوو زەردی بۆ مایەوە و لە دەبەرڕاچوونی هەق دا پشتی وەعەرزێ کەوتوو بوو بە بەردی بن گۆمێ.

بەڵێ هەر لەو کاتەوە پێداوەرە تا ئێستا، دەبینی هەمووی دەبەرێك ڕاچوونی هەق و ناهەقە و، ناهەق کە تەنگی پێ هەڵدەچنرێ و ئێچکی لێ وێك دێتەوە، لە هیچ جۆرە درۆ و بوختان هەڵبەستنێك ناپرینگێتەوە بۆ لەکەدار کردنی هەق و ڕاستی..ئەوەتا هەموو زلەزلەی قورەیشیان خڕ دەبنەوە تا شتێکی وا وەبینن محمد ρی پێی بەد ناوو تاوانبار بکەن و جارێك پێی دەڵێن: شاعیرێکی شێتە و جارێك پێی دەڵێن: کاهینە و جارێك جادووگەر... ئینجا کە ئەو تیرەشیان نیشانەی نەپێکا، ڕەشەبای قین و دڵڕەشی پاڵی پێوەنان دوا چەکی خۆیانی لێ بخەنە کار : زەبر و زەنگ و چاو لێ سوور کردنەوە و تۆقاندن.

بەڵام ئاخیری ئەوەش دادی نەدان و هەق هەروەك پشكۆی بن خۆڵەمێش بە شەماڵی هەق پەرست و مرۆڤ دۆستان گەشایەوە و ناهەقیش باروبارگەی خۆی بەرەو سەر گوێلكی مێژوو و تاریكایی ڕقی خەڵك و خوای مەزن پێچایەوە.

بەڵێ ، جا ئەوە دەستووری خوایە كە بۆ سروشت و ژیانی مرۆڤی داناوە و دەستووری خواش هەموو ڕۆژێ لە گۆڕێ دایە و، دووبارە دەبێتەوە و هەرگیز تەپ و تۆزی گۆڕانی لێ نانیشێ، ئێستاش كە سەدەی بیستەمە، ئەو دەستوورە هەر لەكار دایە و دەبینین شوێنێك لەم دنیا پان و پۆڕەدا نیە كە نەبووبێتە مەیدانی پێك هەڵپڕژینی هەق و ناهەق و دەبەرێك ڕاچوونیان.

لە كوردستانەكەی مەش دا هەر هەمان تاس و حەمامە و، هەق و ناهەق ملیان دەبەر ملی یەكدی ناوە و هەریەكەیان لەوی دی دەخەفتێ، هەق و ناهەقیش ئێستا لە وڵاتی مە، لە ئیسلام و ڕێچكە مرۆڤ كردەكان دا خۆ دەنوێنن.

ئەو ڕێچكانەی ئێستا لە كوردستان پەیدا بوونە و، هەریەكەیان خۆی بە دەمڕاست و مشوور خۆری گەلی كوردمان دەزانێ و بە حسێبی خۆی تێلەكەی خەون و خەمی كوردانی لە پشتێ ناوە بەرەو هەواری ئازادی و بەختیاری !!

بەڵام ئەوەی لێرەدا جێی تێوەڕامان و وردبوونەوەیە، ئەوەیە كە سەرەڕای بێ سەرە و بەرەیی و خۆخۆری ئەو ڕێچكانە و نەگونجانیان لەگەڵ ئیسلامەتی و سروشتی گەلی كورددا، بە فراوانی پەرەیان ستاندوە، بەڵام حەتمەن (ئەو ماستە بێ موو نیە) و چەند هۆیەك هەن برەویان بە وان ڕێچكان داوە، كە ئەم سێ یەیان زۆر بەرچاون:

١- چەوساوەیی و بێ سەرەوبەرەیی ژیانی نەتەوەكەمان.

٢- دواکەوتوویی نەتەوەکەمان و هەژاری فەرهەنگی لە کوردستان دا.
٣- ڕانەنواندنی ئیسلام لە کوردستان دا بە شێوەیەکی ڕاست و کورت هەڵهێنانی لە نێو جوغزی دروشمەکان و هەندێك کردەوەی چاك دا، بەوەش مەیدان بۆ ڕێچکان چۆڵ بووە، چونکە "ئەگەر پیاو لە گۆڕیدا نەمان بە کەڵەبابی دەڵێن میرقاسم!".

کەواتە ئەی کوردی هاوزمان و و خۆشەویستم !

با پەردەی بێدەنگی و خامۆشی زیوالّ زیوالّ کەین و، با بگەڕێینەوە سەر بەرنامەیەك کە زاتێك دایناوە زانیاریەکەی سنووری نیە و ڕابردوو و ئێستا و داهاتووی لەبەرچاوە و، لە هەموو کەس چاکتر دەزانێ چ لە مرۆڤ دەوەشێتەوە و دەیگەیەنێتە ئامانج.

بەرنامەیەك کە بەر لە لایەنگرانی ناحەزانی وە باڵی بۆ دەکێشن کە هەوێنی ڕزگاری یە و ڕەوێنەرەوەی تەم و مژی ژێر دەستەیی و خاکەساری یە.

جا بۆوەی پتر لێوەشاوەیی ئیسلام و دەستەوستانی ئەو بیردۆزە و ڕێچکانەت بۆ دەرکەوێ بە وردی ئەم کتێبەی ئێستا بە دەستی تۆوەیە و ناوی خۆی بە خۆوەیە ، کە وابزانم تاقە کتێبێکە لە بواری خۆیدا تا ئێستا بە زمانی شیرنی کوردی نووسرابێت و بە ڕاست و ڕوونی بەرنامەی ئیسلام لە بەرانبەر ڕێچکە و کوێرە ڕێیەکان ڕانوێنێ و بیسەلمێنێ کە ئەوەی دەبەر ئیسلام ڕاچێت و نیازی بەرانبەری خراپ بێ، سەری خۆی لەبەردی دەدا و وەعەرزێ دەکەوێ و دەبێتە پەند..جا لە هەمووشی خۆشتر ئەوەیە کە کتێبەکە بەشی زۆری وتووێژەکانی واقیعین و لێرە و لەوێی کوردستان دا لە نێوان مامۆستای نووسەر و چەند کەسێکی سەر بە ڕێچکە و کوێرە ڕێ یان ڕوویان

داوە و نووسەریش بە کوردی یەکی زۆر ڕەسەن و پاراوو ڕەوان بۆی تۆمار کردووین.

ئەم کتێبە سێ ئەڵقەیە لە زنجیرە وتووێژێك کە هەتا ئێستا شەشیان پاك نووس کراون، هەر ئاڵقەیەك لەو ئاڵقانە لە مەسەلەیەکی زۆر گرنگ دەدوێ و بە ڕوونی ڕای ئیسلامی لە بارەوە دەرخراوە و گومانە خراپەکانی ڕێچکانیشی تێدا یەك بە دوای یەکدا، وەك بڵقی سەر ئاوێ بە بەڵگەی بەهێز و پتەو تەقێنراون و، شوێنەون کراون و لە هەموویان دا تیشکی بەهێزی ئیسلام تارمایی ڕێچکانی ڕەواندۆتەوە و بەتەنێ لە مەیدانێ ماوەتەوە، هەرچەندە زۆر جاران کابرای دەمڕاستی ڕێچکان ویستوویەتی فیسقان بکاتەوە و خۆی دەخوارە بایان بگرێ و وەك حوشتر مەل سەری خۆی دەملی هەیتوو هووتی یاری کردن بە وشان ڕاکات، بەڵام سەرەنجام هەر سەتحی و سەرسام بووە و زاری بۆتە تەڵەی تەقیو..

پێشینانمان گوتوویانە: "بیستن وەك دیتنێ نیە."، ئەمنیش هەتا بەم کتێبە بە نرخ و نایابەی هەڵابڵێم لـێی نابمەوە و ئێوەش تامەزرۆییتان ناشکێ، بۆیە حەواڵەی کتێبەکەتان دەکەم و هـیوادارم بە دوور و دریــژی ئەو ڕاستی یانەتان بۆ وەدەرکەون.

لە کـۆتـایی دا :

هیوادارم کە مامۆستای نووسەر خوا دەست بە عومریەوە بگرێ و بیری هەروا مووقەڵێش و ، قەڵەمی هەروا تیژ ڕاگرێ، بۆ ئەوەی بەردەوام چاوی

مسوڵمانان بە تیشکی وشەی کوردی درەوشاوە بە ڕووناکی ئیسلام ، ڕوون بکاتەوە و بڕوایان زیاد کات و، ئارامی و ئۆخژنیان بخاتە هەناوان و لەسەر پێشکەش کردنی بەرهەمی وا بە کەڵك، هەر بەردەوام بێ و دێوەزمەی بێ تاقەتی و ماندوویەتی _وەك بەزاندوە_ هەر ببەزێنێو، ئامێزی وشەی پاراوی کوردی لە بەژنی کەڵەگەتی ئیسلام وەرێنێ و گرچووی ئەوانە بتەزێنێ، کە بە هەویان وشەی کوردی بە زەلکاوی ڕەشی شەرمەزاریدا بەرنە خوارێ و بیکەنە خزمەتکار و دەڵاڵیماڵەمیرانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا و بە چەکوچ و داس ملی هەڵبڕن و سەری بەرزی بە نیازی دانەواندن بکوتن ! وە بە هەموو کەسی بسەلمێنێ کە وشەی زاری صەلاحەددین و نەوڕەسی هەر پەروانەی دەوری چرای ئیسلام دەبێ.

مستەفا سید مینە

ئەڵقەی یەکەم

وتووێژی یەکەم: سەلماندنی هەبوونی خوای مەزن

کـــات: ٥ / ٤ / ١٩٨٢ز

شوێن: شاری (سەردەشت) چاخانەی (حیکمەت)

..دووەم کەڕەتم بوو بچمە شاری (س) لە چاخانەی (ح)دا بە مەراقەوە دانیشتبوم، سەرنج دا لە لای ڕاستمەوە کوڕە جحێلێکی کورد دانیشتوە و کتێبێکی بە دەستەوەیە، سەرگەرمی موتالاّ کردنیەتی، لیّ ی ورد بوومەوە لەسەر بەرگەکەی نوسرا بوو (جهان بینی مادی)، واتە: بوونەوەر لە ڕوانگەی ماتریالیزمە وە، دوای سەلام عەلێك و چاك و چۆنی بەم جۆرەی کە بۆتان دەگێڕمەوە دەستمان کرد بە وتووێژ:

+ دادەی ئەگەر زەحمەت نەبێ با سەیرێکی ئەو کتێبە بکەم، ئەوە دەربارەی چ دەدوێ؟! دەبێ بشم بەخشی ئەرێ خۆ بابای ئاشقە کتێب حەز دەکا هەر کتێبێکی دیتی بیناسێ.

_ ئەم کتێبە سەبارەت بە چۆنیەتی دروست بوونی بوونەوەر و ژیان و مرۆڤ دەدوێ لە ڕوانگەی ماتریالیزمەوە.

+ بە بڕوای تۆ چ ئاست (مستوی) ێکی هەیە ؟!

_ کتێبێکی زۆر عیلمیانە و بەسوودە و بە شێوازێکی عیلمیانە مەسەلەکان دەتوێژێتەوە بە بێ پەنا بردنە بەر غەیب و مەیب.

+ وا دیارە جەنابت بڕوات بەوە نیە کە خوای مەزن بوونەوەری خوڵقاندوە؟!

_ (بە زەردەخەنەوە) نەخێر.

+ باشە ئامادەییت هەیە کە لەو بارەوە بدوێین تا بزانین ئەو بیروباوەڕەی تۆ تا چ ڕاددەیەك ڕاستە و لەگەڵ ژیری و زانیاریدا دانووی دەکوڵێ ؟

_ بەڵێ ، فەرموو :

(وەك سەیرم کرد خەڵکی دەوروپشتمان گوێ قولاغ بوون و هەستیان ڕاگرتوە، تا بزانن ئەم مشت و مڕەی مە سەری بە کوێ دەگات، لەبەر ئەوە بە پەسندم نەزانی لەوێدا درێژە بە وتووێژەکەمان بدەین، چونکە:

یەکەم: زۆر نیزیك بوو دانیشتووان بەشداری یان تێدا کردبایە و بووبا بە گەڕە لاوژە.

دووەم: ئەگەر بتەوێ یەکێك ئیقناع بکەی و لە کەرێ شەیتانی بهێنیە خوارێ، پێویستە بەتەنێ لەگەڵی دا بدوێی، چونکە هەر مرۆڤێك بیگری بیروبۆچوونی خۆی پێ ڕاستە و، هیچ کەسیش نیە کە لە دڵی گران نەیەت لەبەرچاوی خەڵکی بە دۆڕاوو بەزیو بێتە دەر، هەرچەندە وازهێنان لە ڕێی چەوت و هەڵەش دۆڕاندن و بەزین نیە، بەڵکو بردنەوە و سەرکەوتنە، ئەمما کەم کەس هەن هێندە بفامن، بۆیە پێم گوت:)

+ ئێرەکانە بە گونجاو نازانم بەڵام ئەگەر بتوانی لە کات و شوێنێکی دیکەدا یەکدی دەبینینەوە.

_ زۆر چاکە.

(هەر ئەوێ ڕۆژێ لە کاتی دیاری کراودا لەگەڵ (م) پێك گەیشتین، ئەو هەر وەژوور کەوت و دەستی پێ کرد نیزیکەی نیودانە سەعات زمانی لە گۆ نەکەوت، واش داگیرسابوو نۆرەی نەدەدامێ، منیش هەرچەندە قسەکانیشی سەرەڕای ئەوەی کە لە تێکەڵ و پێکەڵی و بێ سەرەو بەرەیی‌دا چێشتێ مجێوریان دەهێنامەوە یاد، لاوەکی و دوورە پەرێزیش بوون و کەم و زۆر لەگەڵ ئەو باسەدا کە گفتمان دابوو بۆی دانیشتین پەیوەندی‌یان نەبوو، لەگەڵ ئەوەش دا لێی گەڕام و قسەکانم پێ نەبڕین، نەوەك دڵی بریندار بێ و

دوایی بە هیچ کلۆجێك قسەکانم لی وەرنەگرێ، ئەگەر هەزار بەڵگەشی بۆ بێنمەوە، ئەمما کاتێك بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو گوتی:)

_ ئیسلامەتی کە زۆر کەس پیێ وایە خوایەك ناردوویەتی و مایەی حەسانەوە و سەرفرازی هەردوك دنیای مرۆڤە، گەورەترین و پڕ مەترسیتــرین چەکی دەستی سەرمایەدار و ستەمکارانە بۆ چەوساندنەوەی نەداران و مژینی خوێنیان بۆ وێنە: وا لە گوێی هەژار و دەسکورتەکان دەچکێنن کە ژیانی دنیایە هیچ نیە و، هەر کەسێك خۆی پێوە خەریك کات نەفام و گێژە و ئینسان ئەو ئینسانەیە بە زگێك تێر و بە دوان برسی بێ و بۆ ڕابواردن و ژیانی بەهەشتێ خۆی هەڵگرێ، جا لەوێ حۆری و کانیاوو باغ و چۆمی شیری و هی هەنگوینی و هی شەڕابی و....هتد یان دەدەنێ، بەم جۆرە بەهۆی ئایین و خواپەرستی یەوە ڕەش و ڕووتەکان لە خشتە دەبەن و بە سەهوویان دەبەن، بۆ خاتری وەی پارووی چەورو شیرن و جێی گەرم و نەرم و ناز و نیعمەتەکانی دنیا بەتەنێ بۆ وان وەمێنێ و کورد گوتەنی: کلکێی تێدا ڕاوەشێنن(٧).

بەڵێ لێرەدا چیدی خۆم پێ مەرزەم نەکراو گوتم:

+ برا(١) گیان پێشینان گوتوویانە: قسە بێ دەسەڵاتە هەموو کەس پیێ دەوێرێ، هەر قسەیەکیش کە دەکرێ ڕاست و درۆیان هەڵ دەگرێ، جیاوازی

---

(١) بيَطومان ليَرةدا ناريَكى يةك لة قسةكاني (م) دا دةبينرآ ، ضونكة طةل هيض كاتيَك بة هةويا ئةوةي نةبوة ئايين و خواناسي لة باباية‌كي ستةمكار و سةرمايةدارةوة فيَر بآ، جا مةطةر مةبةستي ئةوة بيَت كة ثيَشةواياني ئايين يارمةتي زالَم و ستةمكاريان داوة، ئةوةش درؤية بيَجطة لة ضةند حالَةتيَكي كةم.

(١) ديارة برايةتيى (أخوة) ى راستةقينة تةنها لةسةر بناغةى ئيمان و مسولَمانةتى دروست دةبآ، وةك خواى زاناو تونا فةرموويةتى : [إنما المؤمنونَ إخوة] الحجرات -١١-

نێوان ڕاست و درۆیانیش، هەبوونی بەڵگەیە بۆ یەکەمیانی و نەبوونی بۆ دووەمیان، جا ئەگەر گەرەکتە ئەو قسانەی تۆ وەبەر دەستەی دووەم نەکەون و مۆری (درۆ)یەتی یان پێوە نەنرێ پێویستە بەڵگەیان بۆ بێنیەوە، ئایا چ بەڵگان شك دەبەی بۆ وەڕاست گێڕانی قسەکانت؟!

_ بەڵێ .

+ کوا، بەڵگەکانت چن؟!

_ بەڵگەم قسەی ڕابەر و پێشەوایانی ئایینە.

+ ناڵێم ڕابەر و پێشەوایانی ئایین هەموویان چاکن و خراپیان تێدا نیە چونکە ئەوانیش وەك خەڵکی ئینسانن و فریشتە نین، کوردیش گوتوویەتی: چەم بێ چەقەڵ نابێ، بەڵام ئایا دەگونجێ قسەی هەڵە و لەگەڵ ئیسلام دا دژی هەندێك شێخ و مەلا و دەروێشی نەزان و نەفام یان دین فرۆش و بێ تام، بکرێتە بەڵگەی خراپی و ناتەواوی ئیسلامەتی ! ئایا ئێوەی شوێن کەوتووی کۆمۆنیزم (شیوعیایەتی) ڕێ بە بابایەکی موسڵمان دەدەن کە هەڵە و ناتەواویەکانی : ترۆتسکی و ستالین و لینین و ماوتسی تۆنغ و گارۆدی و میلۆڤان دۆگیلاس بکاتە بەڵگەی ناتەواوی ی ڕێچکەکەتان ؟!

_ نەخێر.

، بەلآم دروستة وشـةى (برا) لةطةلأ باباى بآبرِواش دا بةكار بيَت ضونكة وةك ضؤن برايةتى ئيماني هةية، برايةتيى نةتةوةيى و نةذادييش هةية، هةر بؤيةش خواى كاربةجآ ثيَغةمبةرانى ثاثةبةرزى خؤى (عليهم الصلاة و السلام) بة براى طةل و نةتةوةكانيان داناوة لة حالَيَك دا كة كافر و بآبرِواش بوو ون، وةك فةرموويةتى
[وَإِلَى عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلاَ تَتَّقُونَ] الأعراف -٦٥-
[وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ...... وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ....] الأعراف- ٧٣ و ٨٥-

+ بۆچی ؟!

_ ....(بێ دەنگی).

+ کاکە بۆچی دانی پێدانایەنی، ئیعتیراف کردنت بە هەڵە دەقات چاکترە لەوەی بەردەوام بی لەسەری، دان پێدا نەهێنانیشت هیچ لە مەسەلەکە ناگۆڕێ ، ئەم هەڵوێستەشتم وەك هەڵوێستی حوشترمەل دێتە پێش چاوان، کە دەڵێن: کاتێك دەبینێ ڕاوچی پارێزی بۆ دەبات سەر و چاوی خۆی لە لمی دا قم دەکات، پێی وایە ئەگەر ئەم ڕاوچی نەدی ئەویش ئەم نابینێ ، بەڵام دیارە خراپ حاڵی بووە.

کەواتە بەڵگەی یەکەمت هەر بۆ خۆت ناوت لێ نابوو بەڵگە، دەنا (بەڵم)یش تەواو نەبوو، ئەمما وا دیارە جەنابت پێت وایە هەموو هەوران بارانیان پێوەیە، بەڵام وا نیە و هەوری متوربە نەکراوو نەزۆکیش هەن.

کە حاڵ وابێ ئێستاش مۆری ناراستی و هەڵەیی بە قسەکانتەوە هەر بریقەی دێ و بەڵگەی پێشووت بایی ئەوەی نەکرد قولینچکێکی ئەو مۆرەش بڕووشێنێ، کەواتە ئەگەر حەز دەکەی قسەکانت وەڕاست گەڕێن، بگەڕێ بە دوای بەڵگەیەك دا، بەڵام لە دەقەکانی خودی ئیسلام بی هێنەوە با وەك کەڕەتی هەوەڵی تووشی چۆرتمێ نەبی.

_ بەهەر حاڵ من ئەو مەسەلەیە بە زادەی ئیسلام دەزانم.

+ کام مەسەلە؟!

_ ئەوە کە دەڵێت : واز لە ژیانی دنیا بێنن و خۆتان بۆ ژیانی بەهەشتێ هەڵگرن، لە زۆر ئایەتی قورئانیش دا دووپات کراوەتەوە.

+ ئەمن ناڵێم زۆر ئایەت ، بەڵکو دەڵێم هەر تاقە ئایەتێکم بۆ بێنەوە تا بۆت بسەلمێنم.

_ چ ئایەتم لەبەر نین، چونکە بە زمانی عارەبی بەڵەد نیم بەلاّم چەمك و مەبەستی ئەو ئایەتانەم لەبەرە کە لەو مەسەلەیە دەدوێن.

+ جا مادام عارەبی نازانی و لە قورئانێ حالّی نابی چۆن بۆت هەیە وا بە ڕاشکاوی بوختانی بۆ هەڵبەستی، ناشلّێم ڕەخنەی لێ بگری ؟!

_ جا بۆ خۆ مەرج نیە هەر کەسێك بیەوێ لە قورئانێ بگات شارەزای زمانی عارەبی بێ، ئەمن تەرجەمەی ئەوان ئایەتانم بە فارسی موتالاّ کردوە.

+ ئەها، ئێ ئێ ئێستا زانیم مەسەلەکە چۆن چۆنیە، تۆ لەو کتێب و نوسراوانەدا کە بابای مارکسی نووسیونی خوێندووتەوە کە شتی وا لە قورئانێدا هەیە، بەلاّم حەیفێ ئەم بەڵگەیەشت وەك گۆرینەکەی پێشوو چرووکی کرد و نیشانەی نەپێکا، چونکە قەت قەت قسەی دوژمن لەسەر دوژمنی بە بەڵگە ناشێ، کوردیش گوتوویەتی: (ئەگەر کەسێك کەسێکی دزا خەونی خراپی پێوە دەبینێ). توخوا برالە هەر بیخە بەر ویژدانی خۆت، بە چ ڕێیەك دروستە کە قسەی موددەعی بکرێتە بەڵگە و شایەدی دەعواکەی؟!

وەڵلاّ ڕاست لە حالێکی ئاوا دابوە کە کوردان گوتوویانە: (لە ڕێوی یان پرسی کێت شایەدە؟ گوتی: کلکم !!) .

برای ئازیز خۆ نەزانین عەیب نیە، دەبوو هەر لەسەرەتاوە پرسی بات: ئەرێ کاکە شتی وا لە ئیسلامەتی دا هەیە یان نا، نەك شەلم کوێرم ناپارێزم تفەنگێ بە تاریکیەوە بنێی.

ئێستاش نەختێك دان بە خۆت دابگرە و بە چاوی دڵ تێفكرە تاكو بە كورتی چۆنیەتی ئەو مەسەلەیەت بۆ ڕوون بكەمەوە، با چیدی لە گۆماوی خەیاڵاتی خۆت دا پەلەكوتە نەكەی:

لە ڕوانگەی ئیسلامەوە شانۆی بوونەوەر بە مەبەستی تێدا ژیان و تاقی كرانەوەی ئینسان ساز كراوە، وە ژیانی دنیا قۆناغێكە لە قۆناغەكانی سەفەر و گەشتی ژیانی ئینسان و خوای كاربەجێ و زانا ویستی وابووە كە پێیدا ڕەت بێ، هەڵبەتە مادام خوای مەزن لەسەر مرۆڤیش پێویست كات كە بەم قۆناغە _ژیانی دنیا_ دا گوزەر بكا، گومانی تێدا نیە كە هەموو ئەو پێداویستیانەی ئینسان لەم ژیانەی دا حەوجێیان دەبێ، بۆی دابین كردون.

بۆیە دەبینین پەروەردگار هەر لە دەمی خوڵقاندنی یەكەمین مرۆڤەوە پەیتا پەیتا بە چەند مرۆڤێكی شایستە و لە باران دا هەبوەوە كە پێغەمبەرانن (علیهم الصلاة والسلام) بەرنامە و پەیڕەوی ژیانی بۆ بەرەی ئادەمیزاد ڕەوانە كردوە كە بریتی یە لە "ئاییـن"(١) .

جا هەرچەندە ئەو بەرنامەیە بۆ هەر گەل و تیرەیەك لە قاڵب و شێوازێكی تایبەتی دا نێرراوە _واتە بە شێوەیەك كە لەگەڵ ئاستی فیكری و ژیانی ئەو كۆمەڵەدا بگونجێ_ بەڵام لە كاكڵ و مەبەست دا هەموو شێوە بە دیمەن جوێ جوێیەكانی ئایین یەكن و بە شێوەیەكی گشتی ڕێنموونی ئینسان دەكەن بۆ نواندنی هەڵوێستێكی فیكریی و كرداریی ڕاست لە ئاقار خودا و خەڵك و ژیان

---

(١) (ئايين) بة ضةمك و واتا عورفييةكةى ئةطةرنا وشـةى (دين) لة قورِئاناَ ـ كة (ئايين) تةرجةمة كوردييةكةيةتى ـ بة ضةند واتايةك بةكارهاتوة كة يةكيان بةرنامة (منهج)ية جا ض لة خواوة هاتباَ و رِاسـت بيَت وة ض لة غةيرى خواوة سـةرضاوةى طرتباَ ئةو مةسةلةيةش بة تيَر و تةسةلى لة كتيَبى: (خواناسيى ، ئايين ، ئيمان) دا تويَذراوةتةوة، برِوانة ضاثى يةكةمى نووسينطةى تةفسير ، لاثةرِة (١٦٥) تا (٢٤٤) ئايين ضى ية ؟! كة بةندى يةكةمة لة بةشـى دووةم.

دا. جــا ئەو هەڵوێستە چ لە بواری کەسیی دا پەیوەندی بە ژیانی مرۆڤـــەوە هـــەبێ چ لە بواری خێـــزان دا چ لە بـــواری کۆمەڵگـــــادا وە چ لە بواری دەوڵەت دا[1]

ڕوون و ئاشکراشە کە بەرنامەیەکی ئاوا هەمە لایەنە پێویستە هەموو ئەو یاسا و دەستوورانەی تێـدا بن، کە پێویستـــن بۆ هێنـــانـــە دی و بەڕێوەبردنی ژیانێکی ئادەمیانەی ڕێك و پێك، کەواتە پشت گوێ خستن و وازهێنان لە ژیان لەهەر لایەنێکی دا بەهیچ کلۆجێك لەگەڵ ئایین و بەرنامەی خوادا دانووی ناکوڵن، بۆیەش پێغەمبەری پێشەوامان ρ فەرموویەتی: (**ان الرهبانية لم تكتب علينا**) رواه الامام احمد في مسنده.

واتە: واز لە دنیا هێنان و گۆشەنشینی لەسەر ئێمە نەنووسراوە و لە ئیسلام دا نیە.

قورئانی بەڕێزیش دەفەرموێ :

﴿ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنْ الرِّزْقِ ﴾

الأعراف – ٣٢.

---

(١) كةواتة ئةم شيَوة حالَي بوونةي زؤربةي ميللةتي مة لة ريَبازي ئيسلام، شتيَكي دوورة لة واقيع و نيوةرؤكي ئايين و بةرنامةي خودا، بةلَآ ئةو جوغزة طضكةيةي كة ئيَستا ضةمكي ئايينى تآ خزيَنراوة و تآى دا كورت هةلآتوة _ كة بريتىية لة لايةنى رةوشت و خوو و بةجآ هيَناني بريَك لة درووشمةكان _ لايةنيَكة لة لايةنةكانى ئيسلام نةك سةرتاثاي ئيسلام، بةلآم ئةطةر بويسترآ ئيسلام هةمووي بةريَوة ببرآ _ديارة بةريَوة بردنيشي فةرزة لةسةر هةر موسلَمانيَك_ ثيَويستة مرؤظ ض لة بواري شةخسي و ض خيَزاني و ض كؤمةلَطايي و ض دةولَةتي، لة هةموو لايةنةكانى : مةعنةوى و سياسي و كؤمةلآيةتي و ئابووري و سوثايي و ثةروةردة و فيَر كردن و هتددا تةنيا ثرس بة ريَباز و بةرنامةى خوا بكا و، حةرامة لة هيض كاروباريَكي ذيانى دا ثابةند و بةندةي غةيري خوا بىَ، بةلَآ ثيَويستة موسلَمان زؤر ضاك بزانآ كة فةرمانبةري كردني بؤ غةيري خودا، لةهةر شتيَك دا بة هاوتا ثةرستي (شرك) لة قةلَةم دةدرآ، ضونكة بةرنامةدانان هةر لة خوا دةوةشيَتةوة.

واتە: بڵێ کێ ئەو شتە جوان و ڕۆزی یە بەلەزەتانەی قەدەغە کردوون کە خوا لەبەر خاتری بەندەکانی ڕەخساندوونی؟

لەجێیەکی دیکەدا دەفەرموێ:

﴿ وَسَخَّرَ لَكُمْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِنْهُ ﴾ الجاثية – ١٣

واتە: هەرچی لە ئاسمانەکان و زەوی دا هەیە خوا بۆ ئیوەی مەیسەر کردوە.

جا نازانم لە کاتێك دا پەروەردگار بڵێ: ئەی خەڵکینە بوونەوەر و هەرچی تێی دا بۆوەم هێناوەتە دی و بەردەستم کردوە، کۆمەڵێك ژیانی دنیا و نیعمەتەکانی وەلانێن و سەرپێچی لە فەرمانی خوا بکەن، دەبێ بۆچی ئەم ڕەفتارە چەوت و هەلەیەی ئەو کۆمەڵە بکرێتە بەڵگە و شایەدی چەوتی و هەڵەیی ئایین !!

ئەوە سەبارەت بەو قسەیەت کە دەڵێ: ئیسلام خەڵك هەڵدەنێ بۆ واز هێنان لە ژیانی دنیا و خۆ هەڵگرتن بەهەویا بەهەشتێ [(١)] .

سەبارەت بەو قسەیەش کە دەڵێ: ئیسلامەتی چەکی دەستی بورژوا و سەرمایەدار و ستەمکارانە بۆ چەوساندنەوە و مژینی خوێنی چینی ڕەش و ڕووت، دەڵێین: لە هیچ کام لە دەقەکانی ئیسلام دا وەبەرچاو نایەت، کە بە بابای ڕووت و چەوساوە و بەشخوراو بڵێ : واز لە ژیانی دنیا بێنە و مل بۆ

---

(١) لیَرةدا راستيةك هةية ثيَويستة ئاماذةي بؤ بكةين:

وةك ثيَشتر طوتمان و سةلمانديشمان ئيسلام فةرمان ناكات بة واز لة دنيا هيَنان و طؤشةنشيني، بةلآم ويَراي ئةوةش ئيسلام رازي نية بة روَضوون و زيادةرِةوي لة رابواردني ذياني دنيادا و بةندةكان هةلَدةنآ بؤ بة كةم سةير كردني دنيا و بؤيان دووثات دةكاتةوة كة دنيا جآي تاقي كردنةوةية نةك رابوردن، وة ذياني دوايي رابوردن و سانةوةي راستةقينةي تيَداية، ديارة ئةمةش لةطةلأ قسةكاني ثيَشوودا دذايةتي نية، ضونكة مرؤظ دةتوانآ لةطةلأ طرنطى دانيشىدا بة ذياني دنيا خؤي تيَدا قم نةكات و ثاريَزي لىَ بكات..

ڕۆژگـــار کەچ بکە و دەست لە کـاری خـــوا مەدە و بە بەش و قسمەتی خـودا ڕازی بە[1] !!

جا چۆن ئیسلام قسەی وا دەکات لەگەڵ ئەوەش دا کە خوای بە بەزەیی و دادگەر هیچ کاتێك قایل نیە هەندێك لە بەندەکانی پڕ و هەندێکیش قڕ بن !!

براله ئەتۆش و هەر کەسێکی دیکەش کە بە بەرنامە و حوکمی خوا ئاشنا نین زۆر چاك بزانن: کە ئەم بارودۆخە ناقۆڵایەی ئێمە تێی دا دەژین، کە دەبینین نازو نیعمەتەکانی دنیا لە چەنگ چەند کەسێکی ستەمکار و سەرمایەداردا کۆبۆتەوە و زۆربەی خەڵکیش بە زگێك تێرە و بە دووان برسی[2] ،

بەڵێ زۆر چاك بزانن کە ئەم باروزرووفە دزێوو پڕ ستەمە نە ئیسلام هێناویەتە کایەوە و نە بە مانەوەشی ڕازی یە، ئیسلام نەی هێناوەتە کایە چونکە ئیسلام خۆی شۆڕشێکە دژی چینایەتی و ئاغا و مسکێنی و لەهەر چاخێکیش دا بە ڕاستی بەڕێوەبرابێ ڕەگ و ڕیشەی ستەم و زۆر و چینایەتی و چەوساندنەوە و بێ دادی لە بن دەرێناوە.

ئایا بێ ویژدانی و بوختان چیەتی نیە کە ڕژێمی ئاغا و مسکێنی و چینایەتی بخرێتە ئەستۆی ئیسلامێك کە دەڵێت **"كلكم من آدم وآدم من تراب"**[1] .

---

(٢) ديارة ئةو دياردةية ى بيست سالأ لةمةوبةر باسم كردوة لة كوردستان و غةيرى كوردستانيش دا ئيَستا (٢٠٠٦/٣/٢١) لة سايةى دةستةلآت و حوكمى رذيَمة عةلمانييةكان دا و لة سايةى سةقامطيربوون و ثةرةستاندنى سيستةمى سةرمايةداريى (كاثيتاليزم)دا بة تايبةت ثاش رِووخان و هةرةس سيستةمى سؤسياليستى دا، يةكجار لةو كاتة زةقتر بؤتةوة و بة جاريَك خةلَك و جةماةرى رِةش و رِةوتى سةغلَةت و بيَزار كردوةو و كوردستانةكةى خؤشمان ثشكى طةورةى لةو دياردة دزيَوةدا هةية، سةدجار حةيف و مخابن !!

(١) ئةم فةرمايشتة لة ئةلَقةي سآيةم دا (تخريج) كراوة.

واته: گشتتان له ئادهمن و ئادهمیش له گڵه.

وه دهڵێ : ﴿ كَيْ لاَ يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ ﴾ حشر – ٧

واته : با ماڵ و دارایی بهس له نێو دهوڵهمهندهكان دا پهزمهنده نهبێ.

وه دهڵێت: ﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ ، الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ ، يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ، كَلاَ لَيُنبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ﴾ همزة _٢، ٣، ٤_.

واته: سزایهكی توند ههیه بۆ ههر كهسێك كه ڕووبهڕوو پاشه مله غهیبهتی خهڵكی دهكات، ئهوهی ههر خهریكی ماڵ خڕ كردنهوه و ژماردنیهتی، پێی وایه سامانهكهی دهبێته هۆی هێشتنهوهی له دنیادا نهء _ با واز لهو ڕهفتاره بێنێ _ فڕێ دهدرێته نێو دۆزهخی وردوخاش كهرهوه.

وه ئیسلام به مانهوهی ئهو باروزرووفهش قایل نیه و دهڵێ پێویسته بگۆڕرێ و ژێراو ژوور بكرێ[٢] .

---

(٢) لَيرةدا واي بة ضاك دةزانم تةم و مذيَك كة بةرضاوي طةليَكانى ليَلأ كردوة بة ئةسثايي نووكي خامةي بؤ بةرين و بي رةويَنيةوة:

زؤر كةسي سادة بير كاتيَك زاراوةي "تيَكؤشان لة رِآي خوادا" لة برِواداران دةبيةن بآ سآ و دوو كردن مؤري ئايدياليستيان ثيَوة دةنيَن و دةلَيَن: ئيسلام بة هيض رِةنطيَك نالوآ بكريَتة بنضينةي شؤرِشيَك كة كةلَكةلَةي طؤرِاني سياسي و ئابوورى و كؤمةلآيةتي لةسةرى داية، ضونكة ئامانج و مةبةستي ئيسلامةتى شتيَكي مةعنةوى و ميساليانةية و، لةطةلأ ئامانجةكانى شؤرِشيَكي نةتةوايةتىدا تيَك ناكةنةوة و ثيَك ناطةنةوة !، بةلآم بآ هيض شك و دوودلَىيةك هةر كةسيَك ئاوا لة ئيسلامةتى يةوة رِاميَنآ زةيني خليسكةي ثآ بردووة، ضونكة وةدةست هيَناني رِةزامةندى خوا كة بةندة بة جآبةجآ كردني دةستوور و ياساكانى يةوة مةحالأ و ئةستةمة بة بآ طؤرِين و ذيَراو ذوور كردني كؤمةلَطا بة هةموو لايةنة مةعنةوى و ئابوورى و سياسي و كؤمةلآيةتيةكانيةوة، ئاخر هةتا هةموو لايةنةكانى كؤمةلَطايةك نةطؤرِرآ ضؤن دةطونجآ كة ياساكانى ئيسلامي تيَدا بضةسثآ؟

ئةو ياسا و دةستوورانةي كة هةموو لايةنةكانى ذياني كؤمةلَطا وةبةر خؤ دةدةن و هيضي ليَ نايةلَنةوة.

تيَبيني : لة كتيَبي "رِيَبازي تيَكؤشان" دا لة بةشي "ئامانجي تيَكؤشان"دا تيَرتر لةم باسة دواوين، بةلآم حةيفآ جارآ ضاثي بة ضاوان نةديوة.

تيَبينى : دوايى ئةو كتيَبةم لـآ ون بوو و نازانم كةوتة لاى كآ و ضى ليَهات لةو هةموو بارةبار و دةربةدةريى يةى كة تووشمان هات .

له هیچ دەقێکی ئیسلامیش دا به بابای بەشخوراو و شەکەژۆ و چەوساوە و ماندوو مجرۆ نەگوتراوە سەبرێ بگرە و قەناعەتت هەبێ خوا هەر هێندەی بە قابیل زانیوی و لەوەی پتری پێ ڕەوا نەدیوی، نا، بەڵکو پێی دەڵێ:

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ بقرة -٢٩

واتە: خوا ئەوەی کە لە زەوی دایە بۆ هەمووتانی خولقاندوە، کەواتە پەروەردگار لە پەردەدا بە هەژار و نەدار و بەشخوراوان دەڵێ: ئەو زەوی و زار و کۆشك و تەلار و باغ و باغـــاتەی ئاغا و میـر و بەگ [1] و سەرمایەدارەکان شەپ و گوپی تێدا لێ دەدەن و تێیدا ڕادەبوێرن، لەسەر حیسابی ئێوەی هەژار و نەدار بۆیان پێکەوە نراوە، بەڵام ئەدی خۆ بە پێی فەرمانی خوا، لەسەرتان پێویستە لەسەر مافی ڕەوا و بەشی خوراوو ڕەنجی براوو گەنجی دزراوتان وەدەنگ بێن و نەیەڵن کەس خۆتان لێ بکاتەوە فێرعەون و بە بەلاش و حەلاش خۆتان لەسەر بکاتە نۆ و نیو.

ڕێبازی ئیسلام گەورەترین ئامانج و مەبەستی دوای - بە خەڵك ناساندنێ, چەسپاندنی دادگەریی کۆمەڵایەتی (العدالة الاجتماعية)یە[1] وەك خوای باڵا دەست و زانا فەرموویەتی :

﴿ لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمْ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ..﴾ الحديد _٢٥.

---

(١) بەلآم ئيَستا (٢٠٠٦) بەرثرسـة حيزبى و ئيدارييەكانى كوردستانمان بة تايبةت هى هةردووك حيزبة خاوةن دوو ئيدارةكة. بة ضةندان فةرسـةخ ثيَش دةرةبةط و مير و ئاغاكانى ئةوسا كةوتوونةوة لة بوارى زةوى وزار و كؤشـك و تةلار و شةث و طوث ليَدان و رِابواردن بة ثارةى بآئـةذمار !!

(١) لة ئالَقةي ذمارة (٥)ي ئةم زنجيرةيةدا (دادطةري كؤمةلآيةتي) تويَذراوةتةوة.

تيَبينـى : هةتا ئيَستاش ئةو ئالقةية هةر دةستنووسـة و دةرفةتى ضاو ثيَداطيَرِانةوة و ضاث كردنيمان بؤ نةرِةخسـاوة (٢٠٠٦) .

واتە: ئێمە پێغەمبەرانمان ρ ڕەوانە کردوە بە بەڵگە و نیشانە گەلی ئاشکراوە و کتێب و ترازووشمان پێدا ناردوون، تاکو خەڵکی دەنێو خۆیان دا دادگەری بەرێوە بەرن.

ئەمە سەبارەت بە دەقەکانی ئایین، خۆ ئەگەر لە دەلاقەی واقیعی مێژووە وە سەرنجی ئەم مەسەلەیە بدەین ئەوە چاکتر لە مەسەلەکە حاڵی دەبین: یەکەمین پێغەمبەری خوا "نوح" υ قورئان ئاوای باس دەکات:

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ، أَنْ لاَ تَعْبُدُوا إِلاَّ اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ، فَقَالَ الْمَلاَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرَاكَ إِلاَّ بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرَاكَ اتَّبَعَكَ إِلاَّ الَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِيَ الرَّأْيِ...﴾ هود ٢٥، ٢٦، ٢٧.

واتە: وە ئێمە نووحمان ناردە کن نەتەوەکەی گوتی من بۆ ئێوە ئاگادار کەرەوەیەکی ئاشکرام، کە جگە لە خوا کەس نەپەرستن، بە ڕاستی من مەترسی سزای ڕۆژێکی بە ئازارتان لێ دەکەم. زلەزلە بێ بڕواکانی گەلەکەی گوتیان: ئەتۆش هەر مرۆڤێکی وەك مەی، ناشبینین بێجگە لە دەسکورت و نەدارەکان _کە نەفام و گێژن_ کەسی دیکەت وەدوا کەوتبێ.

لێرەدا وەك مانگی چواردە دەبینرێ کە یەکەمین هەڵگری مەشخەڵی ڕێی خواناسی و یەکەمین نێرراوی خواوەند بۆ مرۆڤایەتی هەژار و ڕەش و ڕووت و ژێر دەستەکان بوونە پشت و پەنا و سەربازی و سەرمایەدار و زلەزلەکانیش دژایەتی یان کردوە و بڕوایان پێ نەهێناوە و لە ڕێی دابوونە پەرچ. دوایین پێغەمبەریش "محمد" ρ بۆ هەموان ڕوونە کە هەژار و نەدار

و کۆیله و ستەم دیدەکانی وەك : بیلال و سوهەیب و عەممار و یاسر و سومەییەی باب و دایکی و سەعدی کوڕی ئەبی وەققاس و زەیدی کوڕی حاریسه و عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود و عەبدوڵڵای کوڕی مەکتووم و ..هتد بوونە لایەنگر و پشت و پەنای و، سەرمایەدار و ئەشراڤە ناشەریفەکانی وەك : وەلیدی کوڕی موغەیرە و ئەبووجەهل و ئەبووسوفیان و ئومەییەی کوڕی خەڵەف و ئەبو لەهەب و عەبدوڵڵای کوڕی ئوبەییە و عوتبە و شەیبەی کوڕانی ڕەبیعە و نەزری کوڕی حاریس و کەعبی کوڕی ئەشرەف و حویەی کوڕی ئەختەب و ..هتدیش کەوتنە بەربەرەکانی و بەربینگ پێ گرتن و دژایەتی کردنیی.

هەڵبەتە پێچ و پەناش لەوەدا نیە کە پشـتگیـری کرانی بەرنامەی خوا لە لایەن هەژار و نەدار و ڕەنج کێشانەوە و دژایەتی لەگەڵ دا کرانی لە لایەن سەرمایەدار و ستەمکارانەوە بەڵگەیەکی ڕوون و درەوشاوەیە لەسەر ئەوە کە نـــەدار و زەحمەت کێشـــەکان، لەسەر کرانەوە و وەدەنگ هاتن و دیکتاتۆرەکانیش پەتی پێ لە سێدارەدران و تیغی دەست پێ بڕرانیان تێدا بەدی کردوە و زانیویانە هەر کاتێك ئیسلام دەستی وێیان ڕابگات دەستی تەماع کاریـیان دەبڕێ و تەخت و تاجی زۆرداری یان ژێرەوژوور دەکات.

دە ئێستا ئەمن هیچ حوکمێك بەسەر قسەکانت دا نادەم، بەڵام هەر بۆ خۆت ویژدانت بکە دادگەر و بزانە ئەگەر لە قسەکانت ژیوان وەبی و دان بەوەدا بێنی کە ئیسلام بە بەبڕشت ترین تیغی دەستی هەژار و نەداران دادەنرێ دژی ستەم و زۆری زۆردار و پارە پەرست و خوێن مژان، پتر

پەیرەوی شێوازی عیلمیانەت نەکردوە و بەڵگەی مەنتیقی و زانیاری نابنە پاڵپشتی قسەکانت؟!

لێرەدا (م) مات بوو ژوورەکەمان دەتگوت زیرووحی تێدا نیە و کورد گوتەنی: وەك ئاشی ئاو لیَ براوی لیَ هات، هەستم کرد کە قسەکانم وەك پاچێکی نووك تیژ و برِندە لە زەمینی بیردۆزەی ئەفسانەیی (م)دا کەندرِێکی بیَ رِەزایان هەڵقەندوە، ئەمما لە سۆنگەی ئەوەوە کە ئەو هەر بەرلەوەی دە قسان راچین _وەك عادەتی هەمیشەیی ئەو جۆرە کەسانە_ نیەتی هێناوە کە هیچم لیَ نەسەلمێنیَ مادام ئەو لیَ سەلماندنە ببێتە هۆی واز هێنانی لە بەشێك لە پروپالآنتەی بیرۆچکەکەی، هەستم کرد دەیەویَ هەر چۆنێکی بیَ _خوای دەکرد بە چنگەرنەش دەبوو_ نەختێك خشپ و خاڵی نێو زەوی بیردۆزەکەی خرِ کاتەوە و ناوی لیَ بنیَ "بەڵگە" و قوڵتی بیَ رەزای بیردۆزە پووچەکەی پیَ پرِوەکات، ئەمما کوردان گوتوویانە: (نە رِەشکە پینە دەکریَ) و (نە بەری رِۆژیَ بە بێژینگیَ دەگیریَ) و (نە ئەوی لە سووریش تیَی دۆراند لە لابای بۆی تیَ هەڵدێتەوە)، بەهەر حاڵ بە دەنگێکی توورە و رِەنگێکی هەڵبزرِکاوو ئاومالْ رِەش داگەراوەوە گوتی:

_ بە راستی عاجباتیم دیَ کە لە سەدەی بیستەم دا یەکێکی وەك تۆ دەبینم بە جیددی و گرنگی پێدانەوە، هەوڵی ئەوەیەتی بیری ئەفسانەیی ئایین بخاتە قاڵبێکی ژیرانە و زانستیانەوە و ئەو رِەفتارەی تۆم وەك رِەفتاری ئەو کەسە دێتە بەر نیگا کە دەیەویَ بەهۆی گۆچانێکی رزیوەوە کەلەشێکی مردووی بیَ گیان قیت کاتەوە و دیمەنی مرۆڤێکی زیندوو و بەدەووی پیَ ببەخشیَ،

بەڵام هەیهوو هەیهوو پێشینان گوتەنی: (لە بڵیندان دەڕوانی و دەنەویان دەکەوی!.) .

+ برا گیان وای بە پەسند دەزانم وتووێژەکەمان بە شێوازێکی ژیرانە و عیلمیانە بەڕێوە بچێ و شتاقمان پەنا نەبەینە بەر شێوازێکی عاتیفی و شاعیرانە، چونکە کە پەنامان بردە بەر شیعر گوتن و گوتاری عاتیفی ئەو کەسەمان دەی باتەوە کە پتر قسان دەکا و زمان لووس ترە نەك ئەو کەسە کە ڕێباز و فیکرەکەی تەواوو ڕاستە، ئەوی ڕاستیش بێ ئەمن یەکەباریێ خۆم کە لەگەڵ تۆدا وەبەر قسان نیشتم مەبەستم ئەوە بوو ڕاستی و تەواویی ئیسلامت تێ بگەیەنم، نەك زمان لووسی و شاعیرایەتیم، ئیدی نازانم تۆش نیازت چ بووە !.

_ بریا زانیبا م مەبەست لە وتووێژی زانستیانە چیە !!

+ مەبەستم ئەوەیە هەر کامێکمان ویستی ڕەخنە لە بیرو باوەڕی ئەوی دیکەدا بگرێ خاڵێك دیاری بکەین و لـێ ی بدوێیـن، نەك من لێکدا لێکدا بڵێم مارکسیزم ئەفسانەیە و تۆش بە هەمان شـێـوە سەرلەبەری ئیسلام بدەیە بەر نشتەر ی تیر و توانج بێ ئەوەی دەری خەی چەوتی و ناڕێکیەکە چیە و لە کوێ دایە.

_ قسەکانتم بە دڵە، بەڵام دەزانی بۆچی من هەموو ئیسلامم بە ئەفسانە حسێب کرد ؟!

+ بۆچی ؟!!

_ چونکە بنج و بناوانی ئیسلام بریتی یە لە خواناسی و بڕوا بە خوا بوون، بڕوا بە خوا بوونیش تاقە بەڵگەیەکی زانیاریی نیە پشتیوانی بێ، بۆ خۆشت

دەزانی کە بناغەی دیوار لابرا ئەو دیوارەش کە لەسەری بەندە هەرەس دێنێ.

+ بەر لەوەی وەڵامی ئەو قسەیەت بدەمەوە کە گوایە بڕوا بە خوابوون بەڵگەی زانیاری لەسەر نیە، ڕەزامەندی خۆم دەردەبڕم بەرامبەر بەوەی کە مەسەلە ی بڕوا بە خوا بوونت هێنایە پێش، چونکە ئەگەر تا ساڵێکی ڕەبەق سەرگەرمی ئەم جۆرە پرسیار و وەڵامانە بین ناگەینە ئەنجام، چونکە دەتوانی لە کۆتایی دا دوای ئەوەی سەلماندت و دانت پێداهێنا کە ئیسلام بەرنامەیەکی زۆر تەواوو تەکوزە، بڵێی : باوەڕم بە تەواویی ئیسلام هەیە بەس ناڵێم خوا ناردوویەتی بەڵکو دەڵێم: موحەممەد کابرایەکی بلیمەت بووە و ئیسلامی لە شێوەی ئاینێکی خوایی دا خستۆتە بەرچاوی خەڵك.

کە حاڵ وایە با بێینە سەر مەبەستی بنچینەیی وتووێژەکەمان، زەحمەت نەبێ پێم بڵێ مەبەستت چیە کە دەڵێی هەبوونی خوا هیچ بەڵگەیەکی زانیاری لەسەر نیە ؟!

_ مەبەستم ئەوەیە کە زانایان و شارەزایانی زانیارییە سروشتییەکان دوای گەڕان و سووڕان و وردبوونەوەیەکی درێژخایەن توانیان هەزارەها جۆرە کانزا و ڕووەك و گیاندار لە زەوی دا و هەزارەها ئەستێرە و کەهکەشان لە ئاسمان دا وەبینن بەڵام تا ئێستا یەکێك نەی گوت خوام لە فڵانە شوێن دا هاتە بەر نیگا، لەگەڵ ئەوەش دا کە ئێوە دەڵێن: خوا لە هەموو جێیەك ئامادەیە.

دوای ئەم قسانەی (م) زەردەخەنەیەکم پەڕیە سەر لێوان لە سادەیی و بێ سەر و پێیی قسەکانی.

+ ئایا دەزانی کە لەم چەند دێڕەی ئێستا بەسەر زارت دا هاتن دووجاران لاملیت لەو زانیاری یە کرد کە پێت وایە پێیەوە پابەندی و بەموو لــێ‌ی لانادەی !!

_ (بەسەرسامی یەوە) کوا چۆن ؟!

+ یەکەم: کە پێناسەی خوای بەخشندەت کرد بە گوێرەی بیر کردنەوەو لێکدانەوەی خۆت[1]، بەلاّم ئەگەر ڕاستە ئەستۆت بۆ فەرمانی زانیاری کەچە، دەبوایە پرست بەوان کەسان کردبا کە دەڵێن خوا دەناسین، تۆ کە ئینسانێکی خوانەناسی و بۆخۆت دانی پێدادێنی کە بڕوات پێ‌ی نیە بە هیچ ڕەنگێك بۆت نیە هەر لە خۆوە پێناسەیەکی تایبەتی بۆ دابنێ‌ی و شێوە و چۆنیەتی بۆ بڕیار بدەی، کاتێك پرست بە خواناس و بڕوادارانیش کردبایە کە هەبوونی خوا چۆنە و بە چ شێوەیەکە، تێ‌یان دەگەیاندی کە خوای مەزن زاتێکی بێ وێنە و هاوتایە و لە ماددە پێك نەهاتوە و ئەو کاتیش بەهەویا وەی نەدەبووی کە لە نێو دیاردەکانی جیهانی بەرهەستی ماددی‌دا بێتە بەرچاوانت، هەر ئەو دەمیش دەتزانی کە مەبەستی

(١) ئةم خةسلَةتةي شويَن كةووتواني ماركسيزم _واتة بآ ئاطايي لة بيروبؤضووني خةلَكي ديكة و هةر لة هةمبانةي خؤدا طويَز ذماردن _بؤتة خةسلَةتيَكي بنةرِةتىيان و وةك ثنويَكي سثي بة نيَو ضاواني طايةكي رِةشةوة ليَيان بووة بة نيشانة و درووشميَكي تايبةتي و ثيَيةوة دةناسريَن، هةلَبةتة ئةو خةسلَةتةش لة شويَن كةووتو انى هةر بيروباوةرِيَك دا هةبآ، دةلالةت لةسةر تيَرِانةديتوويي كابرا دةكات سةبارةت بة بيروباوةرِةكةي، ضونكة كةسيَك لة بيروباوةرِةكةى دلَنيا بآ و قةناعةتي تةواوي بة راسـتـىيةتي هةبآ، بآ باكانة دةضيَتة نيَو دةرياي بيرو رِيَبازةكاني ديكة و هةولَي ناسينيان دةدات، بةلَآ خاوةن بيروباوةرِي رِاست وةك نةرِةشيَر دةضيَتة نيَو دارستان و جةنطةلَي ثرِ جةنجالَي بيردؤزةكان ، بآ ئةوةي لة هيض شتيَك بسلَةميَتةوة، ضونكة وةك نةرِةشيَرةكة توانا و هيَزي خؤي هي خةلَكيشي ناسيوة و دةزانآ هـةتا كـوآ برِ دةكا.

بڕوا داران لە ئامادە بوونی خوا لە گشت شوێنێك دا ئامادەبوونێکی جەستەیی و هەست پێ کراو نیە و مەبەست شتێکی دیکەیە.

دووەم: کە گوتت لە ڕێی زانیاری یەوە خوا نەدیتراوە و هەر شتێکیش لە ڕێی زانیاریەوە نەبینرێ مانای وایە نیە، چونکە وەك گوتمان ئەوانەی بڕوایان بە خوا هەیە و دەیناسن ، دەڵێن: خوا بێ وێنە و هاوتایە و زاتێکی تایبەتی یە و لە هیچ شتێك دا لە دروست کراوەکانی ناچێ.

ئاشکراشە کە ئەو مەودایەی زانیاری و ئەزموون (تجربة) ی بەسەرڕا دەگات چوارچێوەی تەسکی سروشت و ڕواڵەتە ماددی یەکانن، چونکە زانیاری بریتی یە لەو وێنە و تێبینی یانەی کە ژیری ی بەهۆی پێنج هەستەکانەوە وەدەستی هێناون دیارە هەستەکانیش تەنیا لە بازنەی ماددە و ڕواڵەتەکانی دا دەستیان دەڕوا و لەوێ وەولای کەوێ هاڕێ لە بڕێ ناکەنەوە.

کەواتە خوای زانا و بالاّ دەست ناکەوێتە نێو مەودای کەمبەری زانیاری یەوە، مادام واشبێ زانیاری بە هیچ کلۆجێك بۆی نیە ڕای خۆی دەربارەی ئەو مەسەلەیە دەربڕێ نە بە چاك نە بە خراپ.

کە دەشڵێین خوای مەزن بازنەی گچکەی زانیاری نای گرێتە نێو خۆی و نابێ لەوێدا بۆی بگەڕێین[1] ، کەس بۆی نیە خۆی گیف کاتەوە و بڵێ مادام

---

(١) لیَرةدا رِةواندنةوةي تةمـي طومانيَـك ثيَويستة كة رِةنطة بةرضاوي طةلَيكان ليَــلأ كات و لة ديتني ساف و بآ طةرد بآ بةشيان كات:

ئيَمة كة دةلَيَين ثةروةردطار ناكةويَتة نيَو مةوداي دةسةلآتي زانيارىيةوة مةبةستمان ئةو زانيارىية ية كة لة رِآي هةستةكانةوة دةسطير دةبى _واتة زانيارىية سروشتىيةكان_ هةلَبةتة نةديتراني خواش لة رِآي زانيارىيةوة ، ئةوة ناطةيةنآ كة زانيارى ثشتطيري فيكرةي خواناسي ناكات، ضونكة برِواداران برِندةترين و كاريطةرترين ضةكي دةستيان بؤ رِامالَيني بيرؤضكةي بآ برِوايي، لة زانيارى دروست دةكةن، بؤ زياتر ئاوةلآ بوونةوةي مةبةست ويَنةيةك دةخةينة بةرضاوان:

وابێ نیه، چونکه ئینکاری کردن له هەبوونی خوای بەخشندە لەبەر بەرهەست نەبوونی وەك ئینکاری کردنە لە هەبوونی هێزی موگناتیسی و تەزووی کارەبایی و هێزی ڕاکێشان و سۆز و عاتیفە و شەپۆلە تیشکیەکانی ژوور وەنەوشەیی و ژێر سوور لەبەر بەرهەست (محسوس) نەبوونیان[1] .

ئایا ڕاستە هەر شتێك نەکەوێتە بەر قەڵەمڕەوی هەستەکان نیە؟

ئايا طوآ لة مانا و ضةمكي ئةو وشة و ثيت و برِطانة حالَي دةبآ كة لة كاتي قسة كردن دا دةيان بيستآ؟ بآ طومان نةء، بةلآم ئايا ماقوولَة بلَيين طوآ هيض رِؤلَيَك ناطيَرِآ لة دروست بووني دياردةي (لة قسة حالَي بوون)دا ! ديارة نةء، ضونكة هةرضةندة طوآ _واتة كؤئةندامي بيستن_ بؤ خؤى تواناي لة قسة حالَي بووني نية، بةلآم لةو بارةوة دةوريَكي يةكجار مةزن دةبينآ، ضونكة هةلَدةستآ بة طةياندني شةثؤلَة دةنطيةكان (الموجات الصوتية) بة دةزطا جؤراوجؤرةكانى ميَشك، ئةويش هةلَدةستآ بة ليَكؤلَينةوة و تويَذينةوة سةبارةت بةو ثيت و برِطة و وشانةي كة لة نيَو هةناوانيان دا مانا و ضةمكةكانيان هةلَطرتوون. زانيارىية سروشتىيةكانيش كة بة هؤي شةداوي ثيَنج هةستةكانةوة دةسطير دةبن هةرضةندة راستةوخؤ نالوآ بكريَنة بةلَطةي هةبووني ثةروةردطار ئةمما دةبنة سازدةري زةمينةيةكي رِةق و ثتةو بؤ ذيري، واتة: زانياري رِيَك و ثيَكي وردةكارى لة بوونةوةردا بةدي دةكا و دةى طةيةنآ بة ذيري، ئةويش وةك ميَشةنطوينةيةكي ضووست و وريا لةو شيلةيةي كة ثوورة هةنطي هةستةكان لة شا طولَةكانى باغي رازاوةي بوونةوةردا ضينويانة و مذيويانة و ثةزمةندةيان كردوة، هةنطوينيَكي بةلةزةتى ليَ دروست دةكات، هةنطوينيَك كة شيفاي سةدان دةردي كوشندةي ثآ دآ و مرؤظـ لة نةساغيى بآ بروايي قوتار دةكا و طةورةترين رِاستى ثآ ئاشنا دةكات.

(١) لة رِاستى دا برِوا بة خوا بوون فراوانى و كراوةيىيةكي تةواوي ئاسؤي بيروهؤشي طةرةكة و كةسيَك نةتوانآ عادةتي تافي مندالَي و ساوايي تةرك كات كة بؤ هةر شتيَك ئامادةبوونيَكي جةستةيي دةويَت، ناتوانآ برِوا بة خوا بيَنآ، برِوا بة خوا بوون لة بيرو هؤشيَك دا كة بة ديواري ماددة دةورة دراوة و جطة لة دةوروبةري نيزيكي خؤي هيضي دى نابينآ، جآي نابيَتةوة و ناحةجمآ ، بةلَكو ثيَويستة ئينسان ئاسؤي بيرو زةيني بةرين و بة بةرةوة بوو بآ و تةنيا لةسةر جيهاني بةرهةست ضاوي ضرِ دانةطرآ. وة برِوا بة خوا هيَنان رِاستة و رِاست وةك دان هيَنانة بة بووني هيَزي كيَشندة و هيَزي موطناتيسى و تيشكي سيني و ئةلكترؤن و ثرؤتؤن دا، برِوا نةكردنيش بة هةبوونى خوا كت و مت وةك برِوا نةكردنة بة هةبوونى ئةم دياردانة.

بێ گومان نەء، چونکە وەك زۆر جاری دیکەش گوتوومانە، زانیاری نەبوون سەبارەت بە شتێك بەڵگە نیە لەسەر نەبوونی ئەو شتە، یان بە تەعبیری پسپۆڕانی ژیربێژی: (عدم العلم لا یستلزم علم العدم) .

ئێستا بۆ زیاتر ئاوەڵا بوونی مەبەست وێنەیەك دێنینەوە:

کابرایەکی ماسی گر کاتێك تۆڕێکی گچکە داوێتە نێو ئاوێ و نەهەنگ و ماسی یە هوولەکانی پێوە نابن، بۆی نیە لاموجیمی لە هەبوونی ئەو نەهەنگ و ماسی یە زلانەدا بکات هەر لەبەرئەوەی بە تۆڕەکەیەوە نەبوون.

پێنج هەستەکانیش کە ڕێگەی دروست بوونی زانیارین لە ڕێی کۆکردنەوەی وێنە و دەنگ و تاقی کردنەوەو تێبینی یەکانەوە، وەك تۆڕە گچکەکەی کابرای ڕاوچی تەنیا بەشێك لەو شتانەیان دێتە ژێر ڕکێفەوە کە لە بوونەوەردا هەن، کە بریتین لەو شتانەی دەکەونە نێو جوغزی دیوە هەست پێ کراوەکەی بوونەوەرە، هەر کەسێکیش ئینکاری بکات لە دان هێنان بە هەبوونی ئەو شتانەدا کە بە قولاپی هەستەکان نەگیراون ڕاست وەك کابرای ڕاوچی لێ دەقەومێ.

ئێستا لە نێو هەزارەها دیاردەی هەست پێ نەکراوی بوونەوەردا تەنیا یەکێکیان بە نموونە دێنینە بەر چاوان:

(شادی) دیاردەیەکی دەروونی ئینسانە و هیچ کەس نکووڵی لە هەبوونی ناکات لەگەڵ ئەوەش دا بەرهەست نیە، باشە بە کام لە پێنج هەستەکان هەستی پێ دەکرێ ؟!

ئایا ڕەنگی هەیە تا بە شەداوی چاو بگیرێ؟

ئایا دەنگی هەیە تا بە قولاپی گوێ مەیسەر کرێ؟

یان تامی هەیە تا بەزار و زمانان بچێـژرێ؟
یان بۆنی هەیە تا بە ئەندامی لووت بۆن کرێ؟
یان قەبارەی هەیە تا دەستی لێ بکوترێ؟
کەواتە چۆنمان زانی کە هەیە و لە چ ڕێیەکەوە پەی مان پێ برد ؟!

لە وەڵام دا دەڵێین: هەروەك چۆن ئەگەر لە حاڵەتی دەستەوسان مانی تۆڕە گچکەکەدا لە ئاقار گرتنی نەهەنگ و ماسییە زلەکان دا ماسی گرەکە هانای بردبایە بەر ئامرازێکی تەواوتری وەك: تۆڕێکی گەورە، یان نارنجۆکێـك، یان گازێکی کوشندە، زۆر بە سێنایی دەی توانی ئەو نەهەنگ و ماسی یە زلانە مەیسەر کات، هەر بەو پێ و دانەش لە کاتێك دا هەستەکان لەپەی بردن بە هەبوونی دیاردە مەعنەوی و غەیبی یەکان دا بە دەستی بەتاڵ و حەتاڵ دەگەڕێنەوە _ چونکە وەك تۆڕە چووکەڵەکە تەنیا لە مەودایەکی کەم بەردا دەستیان دەڕوات_ ئەگەر هانا وەبەر ژیریی بەرین، بێ ئەوەی ئارەقێ بکا و خۆی شلوێ کا مەخسوودمان حاسڵ دەکا[1]. بۆ

(١) لیَرةدا قولَة نةزيلةيةكم هاتةوة ياد طيَرِانةوةي بآ سوود نية:
دةطيَرِنةوة (لينين) نويَنةريَكى خؤي رِةوانةي ناوضةي سةمةرقةند دةكات، كة دانيشتووانى موسلَمانن، بؤ خاتري وةى وتوويَذيان لةطةلَ بكا و ئاييينيان لةبةرضاو بخات و لة بةر دلَيان بى بيَزيَنآ و بؤيان رِوون كاتةوة كة خوا نية و ئايين ترياكي طةلة وةك ماركسي مامؤستاي فيَري كردوة !
بةلَآ نويَنةرةكة دةطاتة جآ و كاتيَك مةبةستي هاتنةكةشي بة دانيشتوواني سةمةرقةند رِادةطةيةنآ، ثآي دةلَيَن : ئيَمة كة دواي ئةم رِيَبازى خواية كةوتووين بآ هؤ نية و ديارة رِاستي ئةم بةرنامةيةمان بؤ دةركةوتوة، تؤش كة نيازي رِاطةياندني شتيَكي وات هةية، دةتواني لةطةلَ يةكيَك لة زانايانمان دا بدويَى.
دواي دياري كردني كات و جآيةكي تايبةتى و خرِ بوونةوةي ئاثؤرة و حةشاماتيَكي زؤر، بةم جؤرةي خوارآ ثيَكةوة دةدويَن.
زاناي ئايين: بلَآ بزانم بةلَطةت ضية بؤ سةلماندني نةبوونى خوا؟!

زیاتر ڕوون بوونەوەی مەبەستم وای بە چاك دەزانم قسەیەکی زۆر گرنگی فەخرەددینی ڕازی باس بکەم :

بوون (الوجود) سەبارەت بە چۆنیەتی ناسین و پەی پێ بردنی دەکرێ بە دوو بەشەوە :

نويَنةرةكة : هةر شتيَك هةبآ بة يةكيَك لة ثيَنج هةستةكان بوونى دةزانرآ، بةلآم ئةوةي ئيَوة ثآي دةلَيَن "خوا" تا ئيَستا بة هيض كام لةو هةستانة بوونى نةزانراوة، كةواتة: نية.

زانا: دةها بزانم ضؤن دةتوانى بةهؤي ثيَنج هةستةكانةوة _ كة دةلَآي تواناى ناسيني هةموو شتيَكيان هةية _ بزانى ئةو دوو تؤثة كيَهةيان طرانترة؟! (يةكيَك لة تؤثةكان ئاسنة و ئةوى ديكةشيان تةختةية بةلاَم لة رِةنط و قةبارةدا وةك يةكن).

نويَنةر: (دةست دةكا بة بةكارهيَناني هةموو هةستةكانى بةلآم هيضي بؤ هةلأ ناكرِيَنرآ و دؤش دادةميَنآ).

زانا: ها ئيَستا دةلَآي ضي؟!

نويَنةر: هةر لةسةر راي هةوةلَيَم: (ئةمة دةلَآ و وةك كةسيَك كة ثوورة هةنطآ لةدارآ دا دةبينيَتةوة خؤشيَك دةست دةداتة تؤثةكان و دواي هةلَسةنطاندنيان ئاماذةي تؤثة ئاسنينةكة دةكات و دةلَآ ئةمةيان طرانترة).

زانا: زؤر رِوونة كة هةلَسةنطاندن بة هيض كام لة هةستةكان ئةنجام نادرآ: ثيَم بلَآ ض شتيَك ثالَي ثيَوةناى كة تؤثةكان هةلَسةنطيَنى؟!

نويَنةر: ضؤن، ذيريى ثالَي ثيَوة نام.

زانا: كةواتة بة هؤي ذيرىيةوة توانيت ثةي بة طرانى و سووكي تؤثةكان بةرى نةك بةهؤي هةستةكانةوة.

مادام واشبآ خؤشت و ئةو كةسةشت وةدرؤ خستةوة كة دةلَآ:

هةرضي هةبآ هةستةكان ثةي بة هةبوونى دةبةن.

بةم تـــةرزة نويَنةري (لينين) ئةسـتؤي دؤرِاندن و بةزين شـــؤرِ دةكا و لة رِآية هةوةلَى رِا دةطةرِيَتـةوة و ئةم سةركةوتنة فةلسةفى و عيلمىية بايةخ دارة بؤ رِيش ســثىيةكةي بة دياري دةباتةوة.

لةوانةية يةكيَك ثرسيار بكات:

باشة ئةو نويَنةرة ضؤن دواي ئةو دؤرِاندن و تآ شكانة فيكرى ية ثاشطةز نةبؤتةوة و برِواي بة طةورةترين رِاستي نةهيَناوة؟

لة وةلآم دا دةلَيَين: جا ضؤن شتى وا دةبآ خؤ ئيجازةي شيَخةكةي ثآ نةبوو، ئةم بةسةرهاتةم لة كتيَبي (التكامل في الاسلام)ى احمد امين وةرطرتوة.

يەكەميان مرۆڤ ڕاستەوخۆ دەتوانێ پەی پێ بەرێ، وەك بەشێكی زۆری ڕواڵەتە سروشتیەكان.
دووەميان ڕاستەوخۆ پەی پێ نابرێ و ناچارين لە ڕێی شوێنەوارەكانيەوە بی ناسن[1] ، بۆ نموونە : شادی، پەژارە، ديارە هەر كام لەم دوو دياردە نەفسيانە شتێكی مەعنەوی و هەست پێ نەكراوە و ڕاستەوخۆ زەفەر بە ناسينی نابەين، بۆيە بە ناچاری ئاوڕ وەلای ئەو شوێنەوارە دەدەين كە هەر يەكێكيان لەسەر ڕووپەڕی جەستەی ئينسان تۆماريان دەكات، بەم پێيە لە ئاكامی ديتنی گەشيی دەم و چاوو خەندەی سەر لێوان دا دەتوانين هەست بەوە بكەين كە فلان كەس بە كەيف و شادە، وە لە ئاكامی ديتنی ترش و تاڵی و نێو چاوان گرژیدا پەی بەوە دەبەين كە فيسارەكەس پەژارەدار و غەمگينە.
هەروەها كاتێك شوێنەواری (قەڵای دمدم) دەبينين دەتوانين پەی بە هەبوونی ميرێكی كوردی وەك (ميرخانی لەپ زێڕين) بەرين، واتە هەرچەندە ميری لەپ زێڕين ئێسك و پڕوسكيشی نەماون، بەڵام بەهۆی ئەو شوێنەوارەيەوە كە لە پاش خۆی بەجێی هێشتوە دەتوانين ئەوە بزانين كە ئەو ميرە كوردە لەسەردەمێك دا هەبووە.
هەر بەو پێ و دانەش پەروەردگاری باڵا دەست هەرچەندە لە ڕێی پێنج هەستەكانەوە هەستی پێ ناكرێ، بەڵام دەتوانين هەروەك چۆن لە ديمەنی دوو دەم و چاوی گەشاوە و دەم بە خەندە و ترش و تاڵ و نێو چاوان گرژدا توانيمان پەی بە دوو دياردەی غەيبی و نەبينراوی وەك شادی و غەمگينی

(١) ئةوةي نيَوان دووكةوانةكان دةقي قسةي رازي ية لة تةفسيري (مفاتيح الغيب)دا .

بەرین، لە نێو جیهانی ڕێك و پێك و ڕازاوە و پڕ وردەکاری یش دا پەی بە هەبوونی خوایەکی مەزن و باڵا دەست و بە بەزەیی و کاربەجێ بەرین، دیسان هەروەك چۆن ئەگەر لە دەمی دیترانی دوو دیمەنی ڕوو گەشیی و نێو چاوان گرژیی دا پەنا نەبەینە بەر بڕوا هێنان بەهەبوونی دوو دیاردەی مەعنەوی هەست پێ نەکراو، لە ئاقار لێکدانەوەی چۆنیەتی پەیدا بوونی دوو دیمەنی لێك جودا _ ڕوو گەشی و ڕوو گرژیی _ لە دوو شوێنی یەکسان و وەك یەك دا مەحتەل و دەستەوسان دەبین، بەهەمان شێوە لە دەمی دیتنی جیهانێکی پڕ دیمەنی لێواولێو لە وردەکاریی دا بە بێ پەنا بردنە بەر خوایەکی نادیار و هەست پێ نەکراوو بە گەزی ماددە نەپێوراو، لە ئاقار لێکدانەوەی چۆنیەتی هاتنە دی ئەم جیهانەدا سەغڵەت دەبین و دۆش دادەمێنین، قسەم لەوەی نیە کە لەڕچەی ژێری تەلاسا دەبێ و لە قسەی زانیاری تەوەللا دەبێ.
هەتا ئەم قسانەم کردن (م) بە جارێکی ئارامی ی لێ بڕا بوو دەتگوت لەسەر ئاوو ئاورانە، بۆیە هەر لەگەڵ قسەکانم تەواو بوون، زۆر بە تاڵووکە بەربۆ قسە هەڵڕشتن و ڕستە داڕشتن، یان ڕاست تر بڵێم: دەستی کرد بە دەرهاویتن و ڕیز کردنی ڕستە پاکەتی و سپات بووەوەو زۆر جار دووپات کراوەکان، چونکە ئەو وەك عادەتی هاوڕێیەکانی کاتێك لەگەڵ کەسێکی دیکەدا دەکەونە قسە کردن، بیر لە ڕاستیی و هەڵەیی قسەکانیان ناکەنەوە، واتە لە بیری ئەوەدا نین چ ڕاست و بەجێیە قبووڵی بکەن و چیش هەڵەیە و بێ جێیە بەسەر خاوەنی دا بدەنەوە، بەڵکو ئەوان هەر لە بەرایی دا لە بیری ئەوەدانە چ قسەیەك سازکەن هەر چۆنێك بێ بەرپەرچی قسەکانی پێ بدەنەوە. بەهەرحاڵ، ڕستە پەستە بێ بڕستە، پێك هاتوو لە وشە وەك

پووشه بەخشه خشەكانی (م) زۆریان خایاند، چونكه ئەو بەستەزمانە هەر لەسەر ئەو باوەڕە بوو كه كێ پتر قسان بكا و زیاتر زاراوەی قەبە قەبە و وشەی هۆقە هۆقەی بەسەر زاری دابێن ئەو دەیباتەوە !!

سەرتان نەیەشێنم ئەوێ ڕۆژێ خۆر گەییه سەرسوێی و ئاواش بوو زەردەش پەڕیه سەران ئەو هەر دەیگوت، ئینجا تاریكی شەوگار بوو بە پەردەیەك و لێكی جوێ كردینەوە، گفتمان وابوو وەسبەینێ ڕا دەمی ئێوارێ پێك بگەینەوە.

وە سبەینێ ڕا دیسان تا ڕۆژ گەییه سەرسوێی سەرگەرمی قسه و باسان بووین، ئەمما چ فایدێی نەبوو، بەلاّم بەرلەوەی بۆ دواین جار لێك بترازێین پێم گوت:

+ باشه براله وا دیاره جەنابت بەڵگەی زۆر پتەوو زانستیانەت بە دەستەوەیە لەسەر نەبوونی خوای بەخشندە، بۆیە بەو هەموو بەڵگانەی بۆم هێنایەوە ئیقناع نەبووی و دڵت ئاوی نەخواردەوە[١]، دەبڵێ بزانم تۆ كه هێندە سووری لەسەر بیری بێ بڕوایی گەورەترین بەڵگەت چیه؟!

_ پتەوترین بەڵگەم ئەوەیە كه تا ئێستا بە هیچ كام لە پێنج هەستەكانم هەستم بە بوونی خوا نەكردوە.

+ بەلاّم ئێمە پێشتر كۆتاییمان بەم مەسەلەیە هێنا و ، خستمانە ڕوو كه نەبینران و بەرهەست نەبوونی خوا لە ڕوانگەی زانیاری و ژیرییەوە بە بەڵگە دانانرێ لەسەر نەبوونی خوا، چونكه زۆر شتی دیكەش هەیە و

(١) لةم وتوويَذةدا _ كاتى خؤي _ زؤر بةلَطة باسكران بةلآم دةرفةتم نةبوو هةموان تؤمار بكةم لة دةمي نووسينةوةى دا.

زانیاری دان به هەبوونی دا دێنێ لەگەڵ ئەوەش دا ناکەوێتە بەر قەڵەمڕەوی هەستەکانەوە.

_ بەهەر حاڵ شتێك کە نەتوانم بە پێنج هەستەکانم هەستی پێ بکەم بڕوای پێ نایەنم.

+ یانی بڕواشت بە هێزی ڕاکێشان و هێزی موگناتیسی و تیشکی ژێر سوور و ژوور وەنەوشەیی و خۆشەویستی و شادی و پەژارە و..هتدیش نیە؟!

_ بـــا .

+ بەڵام خۆ بە هیچ کام لە پێنج هەستەکانیشت هەستت پێ نەکردون !

_ نەخێر.

+ دەی بۆچی بڕوا بەوان دێنی و بڕوا بە خوا نایەنی ؟!

_ ئاخر ئەوا ن شوێنەواریان هەیە و لە ڕێی شوێنەوارەکانیانەوە دەناسرێن.

+ مەگەر خواوەندی باڵا دەست و زانا شوێنەواری نیە ؟!!

_ نەء .

+ ئەدی ئەم بوونەوەرە ڕەنگین و پڕ وردەکارییە شوێنەواری کێیە؟!

_ شوێنەواری هەرچی بێ، ئەوەندەی دەزانم ئی خوایەك نیە.

+ بەڵام مەسەلەکە هەر بەوەندە چار ناکرێ، کە ئینکاری هەبوونی خوا بکەین، بەڵکو پێویستە هۆیەك هەر بڕیار بدەین کە بشێ دروست کرانی بوونەوەری پاڵدەینەلا.

_ (بێ دەنگی و کش و ماتی).

+ دەی کاکە چت گوت، لەباتی خوا چیت بڕیار داوە کە بتوانی ڕەخساندنی بوونەوەری پاڵدەیە لا؟! .

_ ئەمن دەڵێم ئەم بونەوەرە بە ڕێکەوت خولقاندوە.

+ ئەدی ناشلێی سروشت خولقاندوویەتی !

_ هەر کامێکیان بێ گرنگ نیە، گرنگ ئەوەیە خوا نەی خولقاندبێ.

+ بە ڕاستی سەیرە براله وا دیارە ئێوە دوژمنایەتیتان لەگەڵ خوادا هەیە، بۆیە لاتان گرنگ نیە داخوا ڕێکەوت یان شتێکی دیکە بوونەوەری خولقاندوە، گرنگ ئەوەیە شتەکە پاڵ نەدرێتە لای خواوەندی مەزن، بەلام بەهەر حاڵ، دەبێ ڕێگەم بدەی سەبارەت بەو ڕێکەوت و سروشتە پرسیارت لێ بکەم.

_ فەرموو.

+ زەحمەت نەبێ ئەو ڕێکەوت و سروشتە _ کە پێت وایە هۆی پەیدا بوونی بوونەوەرن _چین ؟!

_ نازانم مەبەستت چیە ؟

+ مەبەستم ئەوەیە کە تۆ بۆیە لەبەر بڕوا بە خوا بوون ڕات کرد، چونکە خوا بەرهەست نەبوو و نەتدەتوانی بە هەستەکانت پەی پێ بەری، بەلام ئایا ئەو ڕێکەوت و سروشتەی کە لەباتی خوا دایان دەنێی هەستت پێ کردوون و دەیان ناسی، ئەگەر هەستت پێ کردوون تکایە هەواڵم پێ بدە ڕەنگ و دەنگ و بۆن و تام و قەبارەیان چۆنە ؟!

_ نەخێر هەستم پێ نەکردوون.

+ ئەدی لەسەر چ بنچینەیەك بڕوات پێ هێناون، مەگەر تۆ ناڵێی تاقە ڕێی پەی بەشت بردن هەست کردنە _واتە: دیتن و بیستن و بۆن کردن و تام کردن و دەست لێ کوتان _، خۆ ئیشەڵڵا لە بڕیاری پێشووت پاشگەز نەبوویەوە !

_ جا مادام وای لێ هات منیش بۆم هەیە هەمان پرسیار سەبارەت بە خوا ئاراستەی تۆ بکەم.

+ بەڵێ بۆت هەیە فەرموو:

_ ئایا ئەو خوایـــەی بە بەدی هێنـــەر و خاوەنی جیهـانی دەزانی هەســـتت پێ کردوە ؟!

+ نەء سبحان الله.

_ ئەدی چۆن و بۆچی بڕوات پێی هەیە؟

+ براله ئەتۆ له ڕاست پرسیارەکەی من دا زارت بوو بە تەڵەی تەقیوو وات زانی ئەگەر بێت و هەمان پرسیاریش لەمن بکەی منیش بەمەرەدی تۆ دەچم، ئەمما بە دەردی کوردە گوتی: قیاسی (کەشك)ێت لەسەر (مەشك)ێ کردوە و خراپ حاڵی بووی، ئەمن وەڵامم هەیە.

_ وەڵامت چیە ؟!

+ وەڵامم ئەوەیە کە من لە ڕوانگەی ئیسلامەوە لە دنیایە ڕادەمێنم و لەوانە نیم کە پێیان وایە تاقە ڕێی پەی بەشت بردن هەست کردنە، بەڵکو دەڵێم لە ڕێی هەست کردنەوە پەی بە شتە مادديیەکان و دیاردە بەرهەستەکان دەبەین، بەڵام شتە مەعنەوی و دیاردە هەست پێ نەکراوەکان بە تۆڕ و قولاپی هەستەکان ناگیرێن و ناچارین بۆ وان هانا وەبەر ژیریی بەرین.

جا من لەسەر بنچینەی ژیری بڕوام بە خوا هەیە.

_ باشە ئەو خوایە چۆنە و چۆن نیە ؟!

+ خوا زاتێکی پاك و بێ گەردە و لە هەموو لەکە و ناتەواوییەك بەرییە و خاوەنی هەموو سیفەتێکی چاکە.

_ ئەمەت چۆن زانی سەبارەت بە خوا ؟!

+ ئەمەم لە ڕێی قسەی خوا و قسەی پێغەمبەرانی خواوە زانی.

_ چۆن ؟!

+ چونکە خوا لە کتێبەکانی دا و لەسەر زمانی پێغەمبەرانی (علیهم السلام) باسی خۆی بۆمە کردوە و خۆی پێ ناساندوین.

_ جا چۆنت زانی کە ئەو کتێبانە ئی خوان و ئەو پێغەمبەرانەش خوا ڕەوانەی کردون؟

+ لەوەوە دەزانم کە ئەو پێغەمبەرانە (علیهم السلام) خوا ناردوونی چونکە هەر کامێکیان کش گێڕ (معجزة)ێکی دراوەتێ، داوای بەرامبەر کێ (تحدّی)ی پێ کردوە لەهەر کەسێك کە بڕوای پێ نایەنێ، بەلاّم کەس نەی توانیوە وەلاّمیان داتەوە و دەگژیان ڕاچێ، بۆ وێنە: گۆچانی حەزرەتی مووسا و مردوو زیندوو کردنەوەی عیسا و قورئانی موحەممەد. (علیهم الصلاة و السلام)

ئینجا لەبەر ئەوەی پێغەمبەرە پێشووەکان هەر کامێکیان بۆ چاخ و سەردەمێکی تایبەتی و قۆناغێکی دیاری کراوو بۆ تیرە و هۆز و نەتەوەیەکی تایبەتی نێرراون کش گێڕەکانیشیان تایبەت بوون بە چاخ و سەردەمی خۆیانەوە و بە لە دنیا دەرچوونیان کۆتایی یان پێ هاتوە، بەلاّم پێغەمبەری مە کە قورئان کش گێڕەکەیەتی، هەر ماوە و هەر دەمێنێ، چونکە دوایین پێغەمبەرە و بۆ سەرلەبەری مرۆڤایەتی نێرراوە هەتا دنیا دنیایە، کەواتە ئێمە (معجزة)ی پێغەمبەرانی پێشوو ناکەینە بەلّگە، بەلاّم قورئانی قسەلەجێ دەکەینە بەلّگەی پێغەمبەرایەتی (محمد) و پێغەمبەرانی دیکەش، (علیهم الصلاة و السلام) ئێستاش کێ دەلّێ (محمد) پێغەمبەر نیە و قورئانی لە خواوە بۆ نەهاتوە، خۆ مەیدان مشکان نەکێلاّوە و ئەوە عەرز و ئەوە گەز ، ئەگەر ڕاست دەکا با وەلاّمی بانگەوازی قورئان بداتەوە

و تاقە سوورەتێکی وەك قورئان دروست كات، دەنا چاری هەر ئەوەیە مات بێ.

لێرەدا هەڵوەستەیەكم كرد تا بزانم برادەرەكەم چ دەڵێ، بەڵام وا دیار بوو هەستی بەوە دەكرد هەتا وتووێژەكە زیاتر درێژە بكێشێ پتر قرپۆكی بیرۆچكەكەی و تەواویەتی ئیسلام و خواناسی ئاشكرا دەبێ، بۆیە كڕكاتی لە خۆی بڕی بوو خوا خوای بوو ڕزگاری بێ، بەڵام پێم گوت:

+ ها برادەر بۆ هیچ ناڵێی ؟!

_ چ بڵێم ؟!

+ چۆن چ بڵێم؟ من داوام لە تۆ كرد كە بۆم باسی ڕێكەوت و سروشتان بكەی بەڵام نەت توانی و پرسیاریشم لێ كردی ئایا هەستت پێ كردون بەو پێنج هەستانەی كە دەڵێی هەر شتێك لە ڕێی وانەوە پەی پێ نەبەم بڕوای پێ ناكەم و نیە ؟!

_ (بێ دەنگی).

+ دەزانی چۆن لەم گێژاوە قوتار دەبی !

_ چۆن ؟!

+ تەنیا تاقە ڕێ یەك هەیە كە بتوانی خۆی پێ ڕزگاركەی، ئەویش ئەوەیە كە بڵێی ڕێكەوت و سروشت دوو دیاردەی مەعنەوی و غەیبین و لە ڕێی هەستەكانەوە ناناسرێن. بەڵام ئەوەندەش بزانە ئەو كاتە دووچاری گێژاوێكی عاسێ تر دەبی.

_ چۆن ؟

+ ئەو كاتە ئێمەی بڕوادار دەپرسین باشە ئەوە ئێمە دەڵێین خوا: لە ڕێی پێغەمبەران و كتێبەكانی یەوە خۆی بە ئێمە ناساندوە، بەڵام ئەو ڕێكەوت

و سروشتەی ئێوە لە چ ڕێ یەکەوە خۆیان پێ ناساندون؟ ئایا چ کتێبیان و چ پێغەمبەریان ڕەوانە کردوون ؟!

_ (ماتی و سەرسامی).

+ برا گیان گوێ بگرە ! بە زات و سیفەتی خوا هەتا زیاتر وتووێژەکەمان خۆی لێك بکێشێتەوە دەم بۆ دەمێ تووشی سەرسامی و گێژاوی بێ ڕەزاتر دەبی و تەنیا بە یەك شت ڕزگارت دەبێ.

_ بەچی؟!

+ کە بڕوا بە پەروەردگار بێنی و سەری بەندایەتی بۆ دانەوێنی.

_ کاکە خۆ بە تۆبزی نامکەیە موسڵمان ، بڕوا بە خوا نایەنم !!

بەڕێزان لێرەدا لەگەڵ (م) بۆ دوایین جار لێك جوێ بووینەوە، چونکە زانیم کە وتووێژ کردنم لەگەڵ بابایەك دا کە بە قفڵ و کلیلێکی پۆڵایی و مەحکەم دەرگای لەسەر مێشکی هەڵاخنەراوی بە ئەفسانەکانی بیردۆزی مارکسیزم داخستوە و دەقە ڕەق و تەقە وشك و قاڵب بەستووەکانی لـێبوونە لغاوو مەودای نادەن هیچ بڵێ، بێجگە لە کات بەفیـڕۆ چوونی بێ هوودە هیچی دیکەی لێ هەڵناوەرێ، بە هەڵوێستی ئەو برادەرە مارکسیستەش قوڵە نەزیلەکم هاتەوە یاد بۆتان نەگێڕمەوە دڵم لەبەرتان نابێتەوە و ناتوانم _هەتا لە وتووێژی دووەم دا پێتان دەگەمەوە _ لێتان جوێ وەبم:

دەگێڕنەوە قاچاغ چی‌یەك بارێکی باڕووت پێ دەبێ و پۆلیس و مۆلیس ڕێی پێ دەگرن و دەڵێن: ها کوڕە بارەکەت چی تێدایە؟ ئەویش دەڵێ قوربان هەمووی تۆ چایە.

بەڵام کاتێك بارەکەی دەپشکنن ، دەبینن هەمووی باڕووتە و باڕووتیش قاچاغە، پێی دەڵێن: چای چی! ساختەچی هەمووی باڕووتە !

دەڵێ: نەخێر هەمووی تۆوچایە و بۆ دەرمانیش باڕووتی تێدا نیە.

پێی دەڵێن: کوڕە باوکم چای چی ، چا ڕەشە و بارەکەی تۆ ڕەنگی خۆڵەمێشییە !! نەخێر نای سەلمێنێ و دەڵێ: ئێوە بە هەڵەداچوون.

یەکێکیان دەڵێ: بۆ ئەوەی چاکتر حاڵی بێ، وەرن نەختێك باڕووتی لەبەر چاوان بسووتێنن.

نەختێك لە باڕووتەکەی لەبەر چاوان دەسووتێنن و دەڵێن: چاوت لێیە چۆن گڕ دەگرێ !

ئەویش هیچ وەسەرخۆی نایەنێ و دەڵێ: بەڵێ بەڵێ چاوتان لــێیە، ئێوە هەر نایسەلمێنن، ئەمن هەر لەسەرەتاوە پێم گوتن چایە، خۆ ئەمجار هیچ قسەتان نەما !! (١)

---

(١) خوێنەری بەڕێز و ئازیزم !
لەبەر ئەوەی بێجطە لە ڕێکەوت و سروشت بآ باوەڕەکان بتێکی دیکەشیان هەیە کە لە بري خوا دەيثەرستن ، هەرضەندە لە دەقي وتووێذەکەدا باسي نەکراوة بەلآم وام بە باش زانی لەم ثەراوێزەدا نشتەري ذيري و ذيربێذی (منطق)ی لێ وەکارخەین و ثۆرطی هەلّدمساوی ثڕ لە بيري ئەفسانەيي ثآ بترۆقێنین و بەمەرەدی دوو هاوةلّەکەی بەرین:
_ " بەرکولێك دەربارەی هەربوویتــیی مادده" _
بەلّطەی ذيريی و زانياريی لەسەر ثووض کردنەوەی فيکرەی هەربوویَتی (ازلية) ماددة هەن و زۆریش هەن، ئەمما لە سۆنطەی ئەوەوة کە ئێرة شوێنی تەرخان کراوی ئەو باسة نیة تەنیا بە ئاراستة کردنی ضەند ثرسياريَك بۆ ئەوانەی بڕوايان بەو بيرۆضکة هەیة واز دێنین:
یەکەم: ضۆن زانرا کە ماددة ئەزەلــی یة و کەس نەی هێناوەتة دی، خۆ کەس ناتوانآ بلّآ ئاطام لە حالأ و بالّي ماددة هەبووة بەر لە دروست بوونی بوونەوەر، واتة بەر لە دة بليۆن سالأ (١٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠,٠٠٠) [سـەيري کتێبي (از کهکشان تا انسان) بکة ، لاثەڕة (١١)] مادام کەسێکیش ئاطاداري بارودۆخي ئەو ساى ماددة نیة، ثێم نالّآي بە ض کلۆجێك دەطونجآ قسەي لێ بکا و حوکمي بەسەردا بدات ! مەطەر ئەو

جۆرة رەفتارة بيَجطة لة طومان ثەرستى و تفةنط بة تاريكايى يةوة نان ناويَكى دى هةلّدةطرآ ؟!!
دووةم: ئةطةر راستة ماددة ئةزةلى ية و كةس نةى خولّقاندوة، ضما ئةم بوونةوةرة رةنطين و ثر وردةكارى يةى بةر لة دة بليۆن سالأ نةدةخولّقاند ؟!
واتة ض شتيَك واى لة ماددة كرد كة دروست كردنى بوونةوةري ثآ دواخات و بۆضي هةر لة ئةزةلةوة بوونةوةري دروست نةدةكرد؟! خۆ ذيريي و تآ طةيشتنى نية تاكو بلّآي واي بة باش زانى !!
سآيةم: بآ باوةرانيش وةك مةى برِوادار دةلّيَن ئةم بوونةوةرة ئةزةلى نية و سةردةميَك بووة كة ناوى لة كوولةكةى تةريش دا نةبووة، كةواتة بۆمان هةية ئةم ثرسيارة لة ماددة ثةرستان بكةين:
باشة ض شتيَك ثالّي بة ماددةوة نا، كة ضيدي لة حالّةتى ماددةي ساكاردا نةميَنيَتةوة خۆي لة شيَوةى بوونةوةردا ريَك خات! خۆ ئيَوة بۆ خۆتان دانى ثيَدا ديَنن كة ماددة خاوةنى ويست (ئيرادة) نية ؟!!
ضوارةم: لةم بوونةوةرةدا ئةوثةرى ريَك و ثيَكى و ياسا و وردةكارى دةبينرآ و مةحالّيشة ماددةيةك كة ماددة ثةرستةكان بۆ خۆيان دةلّيَن: نة خاوةن ذيريى ية نة بةزةيـى نة ئيـرادة نة هيـض سيفةتيَكى ديكةي ثيَويست بۆ زاتيَكى بةدى هيَنةر، ضۆن توانى بوونةوةريَكى وا بخولّقيَنآ ؟!!
ئايا ئةوة وةك ئةوة نية بلّآي : كابرايةكى كةر و كويَر و نةزان و نةخويَندةوار كتيَبيَكى داناوة هةزاران بيردۆزةى طيانةوةرزانى و فيزيايى و كيميايي تيَداية !!
ثيَنجةم:_ئينسان خاوةنى طيان و ذيرى و ئيرادة و بةزةيي و قسة كردن و بيستن و .. هتدة ، باشة _ هةى ماددة ثةرستة بير تةسكةكان_ ضۆن ماددةيةك كة هيض كام لةو خةسلّةتانةى تيَدا نية، دةتوانآ ئينسانيَك بخولّقيَنآ و هةموو ئةو خةسلّةتانةشي بةش بدات كة بۆ خۆى ليَيان بآ بةشة !! مةطةر ئةو جۆرة بيركردنةوة و ئةو تةرزة قسة كردنة، ناماقوولآنةتر و ساويلكانةتر نية لة قسةي كابرايةك كة هيض جۆرة ميوةيةك شك نابات بةلآم دةلّآ : هۆ خةلّكينة كآ سيَوو هةنجير و هةنار و ترآ و ثرتةقالأ و هةرمآ و قةيسى و .. هتدى طةرةكة با بيَتة لام، هةر جۆرة ميوةيةكى بيةوآ ثآي دةبةخشم ؟!!
شةشةم: ئيَمة مادام هةر ناضاريين ثةنا بةرينة بةر شتيَكى ئةزةلي تاوةكو دروست كرانى ئةم بوونةوةرةى ثآلّدةينة لا، ئايا وا ماقوولأ تر و وآ ضووتر نية لة باتى ماددةيةكى بآ طيانى كةرى بآ ئيرادةى بآ عةقلى كويَرى لالّى ناتوانا، بروا بة ثةروةردطايَكى خاوةن ذيان و ئيرادة و زانا و بة دةسةلآت و بيسةر و بينا و طۆيا و كاربةجآ و بة بةزةيي بيَنين؟!
واتة ئايا كاميان _لة خوا و لة ماددة_ ليَوة شاوةترن بۆ بةدى هيَنةرايةتى و ثةروةردطارايَتى ؟!!
ئةوة بةركوليَك بوو سةبارةت بة بيردۆزةى ئةزةليةتى ى ماددة ، كة ثيَم واية هةر كةسيَك لويَضيَك ذيرى و ليَكدانةوةى هةبآ و لغاوى بةدى بيردۆزة و ميردۆزانى لة زارى توند نةبوو بآ و قةناعةت هيَنانى ثيَش بيركردنةوآ رآي لـآنةطرتبآ ثآى ئيقناع دةبآ، ئةمما شويَنى تةرخان كراوى تويَذينةوةى ئةم مةسةلةية و هةموو ئةو باسانةى

ئاڵقەی دووەم

وتووێژی دووەم: ئیسلامە ئیسلامە نە ئایدیالیزمە نە ماتریالیزم

کات: مانگی دووی ساڵی ١٩٨٢ز

شوێن: دێی (ز)

.. زستان بوو ، پەروەردگاری باڵا دەست بە پەنجەی نیگارکێشی خۆی شاخ و داخی کوردستانی وەك کچۆڵەی تازە بووك بە تارای زیوینی لە بەفر چنراو ڕازاندبۆوە و بەفر و شڵت و شۆ هەموو جێ و ماوای وەبەرخۆ دابوون و بەڕێدا ڕۆیشتن هەتا بڵێی سەدەمەو ناهەموار و پڕ ئێش و ژان بوو، بەڵام لە سۆنگەی ئەوەوە کە چوار مانگ دەبوو لە ماڵێ وەدەر کەوتبووم و چ سەرو سۆراغیشم نەبوون، سەبارەت بە ماڵێ بە پێویستی یەکی ئیسلامیم زانی سەرێکی لێ هەڵێنم و حاڵ و باڵیان بزانم [١] .

هاتم گەیشتمە دێی (ز) کە پێڕی (ی)ی لێ بوو، ویستم بڕێك وەحەسێم و لە ژیان و گوزەرانیشیان ئاگادار بم، کە لێیان وە ژوور کەوتم سەرنجم دا پازدە کەسێك دەبوون، جا تێیان دا هەبوو لە پلە و پایەدا ژووررابوو هەشیان بوو ژێر ڕابوو و مام ناوەندی یشیان تێدا بوو.

ثةيوةندى يان بة خواناسى يةوة هةية كتيَبي " طةورةترين راستى"ية كة خوا ثشتيوان بآ زؤر ناخايةنآ دةكةويَتة بةر دةستى خويَنةران.

تيَبينى : دوايى لة سالَى (٢٠٠٠) ز دا كتيَبى (طةورةترين راستى) يان راستتر بلَيَم : ئةو ئةندازةيةى كة لةو كتيَبة مابؤوة، لةذيَر ناوونيشانى : ((خواناسيى ، ئايين ، ئيمان : راستييةكانى ئيسلام دةدرةوشيَنةوة و ئةفسانةكانى ريَضكان دةثووضيَتةوة)) دا ضاث كرا .

(١) واتة بابم و دايكم و خوشك و برايةكانم ضونكة ئةو كاتة سةلَت بووم و ذن و مالَم نةبوو .

کاتی نوێژی شێوان هات و هەستام بچم دەست نوێژی هەڵگرم، من سەرگەرمی دەست نوێژەکەم بووم کە یەکێکیان لێم هاتە پێشەوە و گوتی:

_ ئەوە خەریکی چی کاکە؟

+ دەمەوێ دەست نوێژێ هەڵگرم.

_ دەست نوێژ ! دەست نوێژی چی، بۆ نوێژانیش دەکەی ؟!!

+ بەڵێ، بۆ هیچ لە گۆڕێدا هەیە؟

_ نەء بەڵام پێم سەیرە کە بڕوات بەو شتە پڕو پووچانە هەیە.

+ وا دیارە جەنابت بڕوات بەو جۆرە مەسەلانە نیە !

_ نەخێر .

+ باشە بۆ نایەی لەو بارەوە دوو بە دوو بدوێین ؟!

_ کاتی خۆم لەو چەشنە باسانەدا بەزایە نادەم.

ئەوەی گوت و لێیدا ڕۆیی، هەرچەندە یەك دوو جاریش لێم دووبارە کردەوە، کە پێم خۆشە پێکەوە وتووێژ بکەین بەڵام ئەو نەی بیست... هەڵبەتە نوێژکەر هەر من بووم، بۆیە کاتێك لە نێوەڕاستی ژوورەکەدا باڵتۆم ڕاخست وقامەتم خوێند و تێکەڵی نوێژەکەم بووم، چاویان لێ کردمە درێشە و وا دیار بوو هەستیان بە دیمەنێکی ڕیز پەڕ و سەرسورهێنەر دەکرد و زۆر لەمێژ بوو دیاردەی نوێژ کردن و خواپەرستی یان بە چاوان نەدی بــــوو!!

لەبەر ئەوەی ڕێبوار بووم بۆم هەبوو نوێژی شێوان و خەوتنان پێکەوە بکــەم بە کورتکردنەوە و کۆکردنەوە (قصر و جمع)، بۆیە نوێژی خەوتنانیشم هەر بە دوای ئی شێوان داکرد، سەرتان نەیەشێنم بە کاوەخۆ نوێژو ویردو

دوعاکانم تەواو کردن و لەو دەمەیدا یەکیان _ کە لە دوایی دا زانیم ڕیشی سپی و مامۆستایانە _ گوتی:

_ هەرچەند لەوانەیە پێشت ناخۆش بێ بەڵام ئەو شیعرەی مامۆستا (هێمن) هەر دەخوێنمەوە کە دەڵێ:

دیم کچێکـــی لە بـــاری لادێیی
بۆ نوێـــژ ڕادەخـــا بەرەڵـــبێـنـێ
گوتم ئەی نازەنین کە ڕوخسارت
هەموو باخی بەهـــاری خوا دێنـــێ
بۆچی پێت وایە ئەو خودا گەورە
هێنــدە بێ ڕەحمە تۆش بســووتێنێ؟ !!

جا توخوا هێمن ڕاست ناکات ستەم نیە خوا کچە کوردێکی ماندوو و سەرقاڵ بە ئاگری بسووتێنێ هەر لەبەرئەوەی نوێژی نەکردوە [1] ؟!

+ با ، بە مەرجێك ئەو کچە لادێییە یان هەر کەسێکی دیکە مەودای نەبێ ئەو ئەرکەی بەجێ بێنێ و خوای کاربەجێ و بە بەزەییش _پاکی بۆوی_ لەگەڵ هەبوونی عوزریش دا هەر سوور بێ لەسەر سووتاندنی، لە ڕوانگەی ئێمەی مرۆڤەوە بە زوڵم و ستەم حسێب دەکرێ، بەڵام هەر کام لە ئێمە ئەگەر لە خۆی نەگۆڕێ و لە ڕاست هەق دا چاوان لە قووچ نەنێ کیژ و کوڕ و ژن و پیاوی کورد و غەیری کوردیشی دیوە، کە لە جەنگەی سەرقاڵی و کارو کاسبی دا ئەرکی بەندایەتی خۆیان بەجێ هێناوە بێ ئەوەی هەست بە بارگرانی و نارەحەتی بکەن، هۆی ئەمەش ئەوەیە کە ئیسلامەتی

(١) واتة مادام ئةمن رِيَبوارم و ماندووم ثيَويست ناكات نويَذآ بكةم !!

بەرنامەیەکە وەك کالآ بە بالآی ئینسان بڕاوە و بە گوێرەی سروشتی وی دانراوە و لە هەموو بەند و یاسایەکی دا ئاسانی و نەرم و نیانی لەبەرچاو گیراوە[٢] .

_ من دەڵێم ئەو قسەیەت ڕاست نیە و ئەگەر ترسی کوتەکی دۆزەخ و تەماعی بە بەهەشت گەیشتن نەبێ کەس خوا ناپەرستێ و گوێ ناداتە فەرمانەکانی.

+ هیچ کەس نکووڵی لەوە نیە کە ترسی دۆزەخێ و تەماعی بەهەشتێ پاڵنەرێکی بنەڕەتی و کاریگەرە، بەڵام..

لێرەدا قسەکەی پێ بڕیم و گوتی:

_ کەواتە مارکس کە دەڵێ: ئابووری بنچینەی هەموو جم و جۆڵ و چالاکی و دیاردەکانی کۆمەڵگایە و ئەوەی کە سەروسیما و خەسڵەتەکانی هەر کۆمەڵگایەك دیاری دەکات، لە ئاین و هونـــەر و سیاسەت و ڕۆشنبیری و.. هتد بارودۆخی ئابووری ئەو کۆمەڵگایەیە، شتێکی ڕاست و بەجێی گوتوە، چونکە ئێوەی موسڵمانیش کە واز لە ژیانی دنیا دێنن و دەکەونە ســەر خواپەرســتیی بەو هیوایە ئەوی دەکەن کە خوا لەو دونیا ژیانێکی چاکتر و تەواوتر و درێژ خایەن ترتان بداتێ کە پێی دەڵێن: بەهەشت.

+ سێ تێ بینیم هەن لەسەر ئەم چەند قسانەی ئێستا بەسەر زارت دا هاتن:

١- مارکس و مارکسی یەکان یەکەم کەس نین کە پەییان بە گرنگی و کاریگەری ئابووریی بردوە لە ژیانی کۆمەڵگادا، ئیسلام (١٢٠٠) ساڵ پێش چاو بە دنیا هەڵێنانی مارکس ئەو ڕاستی یەی ڕاگەیاندوە و

---

(٢) خوا لةو بارةوة فةرموويةتى: ﴿ **يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلاَ يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ** ﴾ **البقرة _١٨٥_**، واتة: خواوةند دةيةوآ شت تان بؤ ئاسان كات و نايةوآ لةسةرتان طران كات.

دەیان دەقی ئیسلامی‌مان هەن لەو بارەوە بەس ئێستا دەرفەتی خستنە ڕوویانمان نیە[1] .

٢- موسڵمانان حەوجێ‌ی ئەوەی نین بۆ خاتری وەی ڕەزامەندی خوا و بەهەشتی بەرین وەدەست بێنن، واز لە ژیانی دنیا بێنن و دەست بدەنە گۆشەنشینی، چونکە لە ڕێبازی ئیسلام دا دژایەتی و ناکۆکی لە نێوان دنیا و دوا ڕۆژدا نیە، بەڵکو هەر کامێکیان پێویستی بەوی دیکەی هەیە و یەکدی تەواو دەکەن.

٣- موسڵمانەتی و خواناسی پلە پلەیە و پلەی هەرێ خوارێ‌ی ئەوەیە کە لە ترسی دۆزەخ و بە ئومێدی بەهەشتێ بێ، بەڵام کاتێك موسڵمان بە پەیژەی خواناسی دا پێهەڵا دەچێ و بەرەو ژوور دەڕوات، تەنیا بەجێ هێنانی ئەرکی بەندایەتی و ڕازی کردنی خوا دەبێتە پاڵنەر و ئامانجی پابەند بوونی بە بەرنامەی خوداوە، واتە بڕواداری کامڵ و تەواو ئەو کەسەیە کە چاو لە غەیری خوا بپۆشێ و تەنیا بۆیە خوا بپەرستێ و گەردن کەچی ی بۆ بکات، چونکە خۆشی دەوێ و لەزەت و چێژ لەو فەرمانبەریی و خواپەرستی یە وەردەگرێ و خۆی بە قەرزدار و منەت بار دەزانێ و خوای بێ هاوتاش بە شیاوی پەرستن[1] .

_ کەواتە بەرزترین پلەی موسڵمانەتی و خواپەرستی بریتی یە لە ئایدیالیسم.

+ ئیسلام ئیسلامە نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم.

---

(١) لة وتوويَذى ثيَنجةم دا كة ئةلَقةى ثيَنجةمي ئةم زنجيرةيةية و تةرخان كراوة بؤ تويَذينةوةى مةسةلةى دادطةريى كؤمةلآيةتى هةنديَك لةو دةقانة خراونةتة رِوو.

(١) شؤرِة ذنى خواناس (رابعة العدوية) فةرموويةتى: نة لة ترسى دؤزةخ و نة بؤ خؤشى بةهةشتآ خوا ناثةرستم، بةلَكو بؤية دةيثةرستم ضونكة ئةو خوامة و منيش بةندةمى !!

_ وا دیارە ئەو ئیسلامەی تۆ ئیسلامێكی سەربەخۆ و جوێیە لەوەی ئێمە دەیناسین !!

+ برا گیان ئەو ئیسلامەی من لە ئەنجامی حاڵی بوون و تێ گەیشتنم دا لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرρ ، بۆم دەركەوتوە ئاوایە، ئەمما بریا بۆم ساغ بووبایەوە تۆ لە چ سەرچاوەێكەوە بۆت دەركەوتوە كە ئیسلام بریتی یە لە ئایدیالیسم (المثالیة) .

یەكێك لە دانیشتوان گوتی:

_ كاكە وا مەزانە مامۆستا (_) هیچ لە ئیسلامەتی یە نازانێ، هێندەی مەلایەكی دوازدە عیلم شارەزایە ! وەختی خۆی لە كن مەلاش دەرسی خوێندوە !

+ بەڵێ بەڵێ دیارە كە بەقەد مەلایەكی دوازدە عیلم دەزانێ، بۆیە ئاوا لە ئیسلام حاڵی بووە !.

یەكێكی دیكە لە دانیشتوان گوتی:

_ وەڵڵا ئەوە یەك ببیستم كە ئیسلام ڕێبازێكی سەربەخۆیە و نە ئایدیالیسمە و نە ماتریالیسم، باشە كاكە ئەگەر زەحمەت نەبێ بۆمان ڕوون ناكەیەوە چۆن ئیسلام نە ماتریالیسمە و نە ئایدیالیسم ؟!!

+ بەرێ وەڵڵا بە چاوان، برایان ئیسلام وەبەر پێڕی ئایدیالیسم ناكەوێ چونكە بڕوای بە واقیعییەتی ئەم جیهانە ماددی یە و دیاردە سروشتی یەكان هەیە و بوون (وجود) لە چوارچێوەیەكی فیكری ڕووت دا كورت هەڵنایەنێ و بە چاوی بایەخ پێ نەدان و بە كەم سەیر كردن نارِوانێتە لایەنە ماددیی‌یەكانی ژیان و لە ڕێچكەی ماتریالیسم پتر باوەڕی بە جیهانی بەرهەست هەیە و لەویش زیاتر شوێن كەوتووانی هەڵدەنێ بۆ مەیسەر كردنی دیاردە سروشتی

یەکان لە ڕێی پەی بردنەوە بە یاسا و دەستوورەکانی بوونەوەر، بە هیوای ئەوەی کەڵکیان لـێ وەرگرن و شەقڵێکی کاریگەر بخەنە نێو ژیانەوە و لەبەرەو ژوور بردنی ئاستی ژیار و ئاوەدانی(١) مرۆڤایەتی ی دا پشکی

---

(١) دةقي ئيسلامى لةو بارةوة يةكجار زؤرن بؤ ويَنة:
خواى كاربةجآ لة سوورةتى (هود)دا دةفةرمواَ:

﴿ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنْ الأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴾ _٦١_.

واتة: بؤ كن نةتةوةى (ثمود) سالَحى برايانمان نارد υ ثآي طوتن: طةلَؤ خوا بثةرستن غةيري وى ض ثةرستراوى ديكةتان نين، ئةو لة زةوىدا خولَقاندوونى و ئاوةدان كردنةوةيشي عايدى ئيَوة كردوة، دة داواى ليَبووردنى ليَ بكةن و تؤبة بكةن، بة راستى ثةروةردطارم فرة نيزيك و بة دةنطةوة هاتوة.

دةبينين لةم ئايةتةدا (صالح) سةلامى خواى ليَ بآ بة طةلةكةى دةلَآ: خواى كاربةجآ ئاوةدان كردنةوة و بنيات نانى شارستانةتى لةسةر زةوىدا بة ئيَوة سثاردوة ! بة راستى مرؤظ هةتا لة وشةى (استعمركم) ورد دةبيَتةوة زياتر ئةو وشة و زاراوانةى بةزةين دا رادةبرن كة ثةيوةنديديان لةطةلاَ : ئابوورى و سياسةت و ثيشةسازى و بازرطانى و ... هتد هةية، ضونكة وشةى (استعمار) كة هةوةلاَ جار نووسةرة عارةبةكان دواييش ئيَمة بة هةلَة لة برى ئيمثرياليزم و داطيركةر بةكارى ديَنين، مانا ئةسلَى و راستيةكةى بريتىية لة "ئاوةدان كردنةوة" تةنانةت ئيَمةى كورد زمان هةتا ئيَستاش وشةى (تةعمير) بة مةبةستى ضاكردن و بووذاندنةوة بةكارديَنين.

كةسيش ناتوانآ لةوة لامل بآ كة ئاوةدانى و ذيار بة بآ ثةرةثيَدانى هةموو بابةتةكانى زانست لة زيندة خةونآ بةولاوة ضيدى نية، كةواتة بةرنامةى خوا كة فةرمان بة ئينسان دةكا زةوى ئاوةدان بكاتةوة و شارستانيةتى تيَدا بنيات بنآ هةر لةو كاتيش دا فةرمانى ثآ كردوة كة لة طشت بوارةكانى زانست دا كارامة و ثسثؤر و شارةزا بآ، ئاييني‌َكى ئاواش ئةوثةرى نةفامى و سادةبيـرى ى نةبآ رآ بة مرؤظ نادات تؤمةتى طرنطى نةدان بة ذيانى ثالأ داتة لا.

ئةو نةفام و ساويلكانة وا ديارة بآ خةبةرن لةوة كة ئيسلام تةنانةت لة رؤذى هةينىدا _ كة جيَذنى موسلَمانان و رؤذى كؤنطرة بةستنيانة _ بة موسلَمانانى فةرموة كردوة كة دواى نويَذآ بة دووكار و ثيشةيان دا برؤن، ئاشكراشة كة دةست بزاوتن و ئيش كردن رةط و شادةمارى ئاوةدانى و ذيارة

﴿ فَإِذَا قُضِيَتْ الصَّلاَةُ فَانتَشِرُوا فِي الأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ ﴾ الجمعة _١٠_.

وة وا ديارة ئةوانة بآ خةبةرن كة ئيسلام دةلَآ: خوا زةوى بؤ بةردةست كردون دةبرؤن بة نيَو طرد و نشيَوةكانى دا و سوود لة نيعمةتةكانى خوا ببينن:
﴿ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ﴾ الملك _١٥_.
وة بآ ئاطان لةوة كة ئيسلام دةلَآ: حةلآلآ ترين رؤزى ئةوةية كة بابايةكى وةستاو خاوةن ثيشة وةدةستى هيَنابآ : ((**احل ما اكل العبد كسب الصانع اذا نصح**))رواه احمد.
وة ئاطايان لةوة نية كة ئيسلام دةلَآ: بازرطانى راستطؤ لةطةلآ شةهيدان و ثياو ضاكان دا حةشرى دةكرآ: ((**التاجر الصدوق يحشر يوم القيامة مع الصديقين والشهداء**)) رواه الترمذي. وة نةيان بيستوة كة لة ريَبازى ئيسلام دا موسلَمانى خاوةن ثيشة ئازيزى خواية: ((**ان الله يحب المؤمن المحترف**)) اخرجه الطبراني.وة بآ ئاطان لةوةى كة لة روانطةى ئيسلامةوة تيَكؤشان لة ثيَناوى خؤ ذياندن و حةوجآ نةبوون بة خةلَكى ، وةيان لة ثيَناوى دايك و باب و مندالآ و خيَزان دا تيَكؤشانة لة رآي خوادا: ((**ان كان يسعى على نفسه ليكفها عن المسئلة و يغنيها عن الناس فهو في سبيل الله، وان كان يسعى على ابوين ضعيفين او ذرية ضعاف ليغنيهم و يكفيهم فهو في سبيل الله**..)) اخرجه الطبراني. وة بآ خةبةرن لةوةى كة ئيسلام بة ئيشى لام سةلَلايي و ناريَك و ثيَك قايل نابآ , دةلَآ سةليقة و وردةكارى لة ئةنجام دانى ئيش وكارتان دا بةكاربيَنن ضونكة خواى زانا ئيشي ريَك و ثيَك و ثر وردةكارى خؤش دةوآ: ((**ان الله يحب اذا عمل احدكم عملا ان يتقنه**)) . اخرجه البيهقي.
ئةوة سةبارةت بة مشوور خؤرى ئيسلام و بة تةنطةوة بوونى بؤ بةرةو ثيَش بردنى ذيار و ثيَهةلآ بردنى ئاستي ذيان و طوزةران، ئةمما سةبارةت بةوةى كة ئيسلامةتى وةك شتيَكى واقيعى و بةرضاو لة جيهان دياردة سروشتىيةكان دةفكرآ و ميسالىيانة بة سيبةر و خةياليان دانانآ، دةقي ئيسلامي لةو بارةوة زؤرن : خواى بالآ دةست و بآ هاوتا دةفةرموآ :
﴿ أَفَلاَ يَنظُرُونَ إِلَى الإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ، وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ، وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ، وَإِلَى الأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ" ﴾ (الغاشية ١٧، ١٩،١٨، ٢٠)
واتة: ئةرآ بؤ ناروانىنة حوشترآ ضؤن خولَقيَنراوة ، وة ئاسمان ضؤن بلَند كراوة، وة ضياكان ضؤن داكوتراون، وة زةوى ضؤن ثان و ثؤر كراوة؟ دةبينين ليَرةدا خواى مةزن بة لؤمة كردنةوة دة ئينسانةكانةوة دةخورآ، كة لةو ديمةن و دياردة سروشتى يانة ورد بنةوة و تآيانةوة راميَنن و ثةى بة نهيَنى يةكانيان بةرن، لة جآيةكى ديكةدا خواى زانا و قسة لةجآ ئاوا بة بةندةكانى دةفةرموآ :
(أَفَرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ (٥٨) أَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ (٥٩) نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ (٦٠) عَلَى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثَالَكُمْ وَنُنْشِئَكُمْ فِي مَا لاَ تَعْلَمُونَ (٦١) وَلَقَدْ عَلِمْتُمْ النَّشْأَةَ الأُولَى فَلَوْلاَ تَذَكَّرُونَ (٦٢) أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ (٦٣) أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ

(٦٤) لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَلْتُمْ تَتَفَكَّهُونَ (٦٥) إِنَّا لَمُغْرَمُونَ (٦٦) بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ (٦٧) أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ (٦٨) أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ (٦٩) لَوْ نَشَاءُ جَعَلْنَاهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ (٧٠) أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ (٧١) أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ (٧٢) ﴾ الواقعة من ٥٨ الى ٧٢.

ياني: ئايا سەرنج تان نەداوەتە ئەو تۆو (مَنـّي)ەى دەى رێژن، ئايا ئێوە وەدى دێنن يان ئێمە؟!.. ئايا لەوە ورد نەبوونەوە كە دەى ضێنن، ئێوە دەى ڕوێنن يان ئێمە ؟!.. ئايا ئەو ئاوەتان ديوە كە دەيخۆنەوە، ئێوە لە هەورانى دێننە خوارآ يان ئێمە ؟!..

ئايا لەو ئاطرە راماون كە هەڵى دەكەن، ئايا ئێوە دار (سووتەمەنى)ە كەيتان ڕەخساندووە يان ئێمە ؟!

لەم كۆمەڵە ئايەتەش دا خواوەند دەيەوآ ضاوو مێشكى بآ ئاطا و خەوالووى ئادەمى بێدار كاتەوە و بە ثريشكى ضەند تابلۆيەكى زێدە دلڕفێنى سروشت خەوآي لىَ برەوێنآ، ئەو تابلۆيانەش ئەمانەن: ضۆنيەتى دروست بوونى مرۆظــ ، ڕووانى ڕووەك و كشت و كالأ، ئاوو باران بارين، ئاورو سووتەمەنى، كەواتە سەرجەمى ئەو دياردە سروشتىيانەى لە دوو كۆمەڵە ئايەتى سوورەتى (الغاشية) و (الواقيعة) دا دەبينرێن هەشت دياردەى سەرەكين:

١- ئــاذەلأ (حوشتر) ٢- ئاســمان ٣- شــاخەكان ٤- زەوى
٥- مرۆظــ ٦- كشت و كالأ ٧- ئــاو ٨- ئــاطر.

جا ئێستا دەمەوآ سەرنجێكى قوولأ تر لەوان دوو كۆمەڵە ئايەتان بدەين و زياتر بۆيان ڕۆضيـن:

ئايەتى يەكەم كە قسە لە دياردەى يەكەم (ئاذەلأ) دەكات، ئاوا لـآي دەدوآ: ئەوە سەيري حوشترآ ناكەن ضۆن دروست كراوە؟.

باشە دەبآ بۆضي ئەم شێوازە تەعبيرە بەكار هێنرابآ؟ ئايا ئەطەر طريمان ئايەتەكە ئاوا باية "انظروا الى الابل" تەماشاي حوشترآ بكەن، ض جياوازىيەكى دەبوو لەطەلَ شێوە تەعبيرى ئايەتەكەدا؟! لە وەلآم دا دەلێين: فەرقێكى زۆر هەية لە نێوان ئەم دوو شێوە تەعبيرەدا ضونكە كە طوترابا (سەيري حوشترآ بكەن) هەر هێندە ثێويست بوو نيطايەك بخشێنرآ بە كەلەش و سەروسەكوتى حوشترآ دا ئاوآ بێنە و دەستان بشۆ، بەلآم كە طوترا : (ئەوە ضما سەيرى حوشترآ ناكەن ضۆن خولَقێنراوە ؟!) دوو ياساي نوآ سەر هەلَدەدەن:

يەكەم: كە لە رستەى (أفلا ينظرون) دا سەر هەلَدەدات، ئەوەية كە باباي دوێنراو (مخاطب) وريا دەكاتەوە كە دەبوو لەمەوثێش ئەو كارەى بەجآ هێنابايە، ضونكە تۆ كە بە يەكێكێت طوت: ئەوەبۆ فلاَن ئيشە ناكەى؟ مەبەست ئەوەية كە دەبوو ثێشتر كردباي.

دووةم: كة لة رستةى (كيف خلقت)دا سةرهةلَدةدات ، ئةوةية كة تةماشا كردنى بةتةنآ بةس نية، ضونكة تؤ كاتيَك بؤت دةردةكةوآ كة فلآنة ئاذةلأ يان فيسارة ئاميَر ضؤن دروست كراوة، كة بة سةرنج دانى سةرتآيى وازنةيةنى و بؤى بضية نيَو دةرياى وردبوونةوةى و ليَكؤليَنةوةى عيلميانة و ئةزموونى يانة. دة ئيَستا خويَنةرى بةريَز: ئةم سةرنج طرتن و تويَذينةوةيةى كة لةبةر تيشكى ئايةتى يةكةم دا سةبارةت بة دياردةى يةكةم (ئاذةلأ) كردمان، بيكة بة سةنطى مةحةكى طشت ديادةكانى ديكة و بزانة ض ئةنجاميَكت دةسطير دةبآ و بة ض ئاكاميَك دةطةى !

بزانة: ضما لة ديادةى دووةم (ئاسمان)دا نةطوتراوة : (سةيرى ئاسمانآ بكةن) و بيَذراوة (ضما سةيرى ئاسمانآ ناكةن ضؤن بلَند كراوة؟) وة لة ديادةى سآيةم (شاخةكان) دا نةطوتراوة (تةماشاى شاخان بكةن) و طوتراوة : (بؤ سةرنجي شاخان نادةن ضؤن داكوتراون؟)، وة لة ديادةى ضوارةم (زةوي)دا نةطوتراوة (سةيري زةوى بكةن) و طوتراوة: (بؤ لة زةوى نافكرن ضؤن ثان راخراوة؟)، وة لة ضوار ديادةكةى ديكةدا بؤضى هةر بة هيَندآ ليَ نةطةراوة كة بلَآ: تةماشايان بكةن و بيرو زةينى مرؤظ ئاشة و ئاش كشيَنراوةتةوة بؤ دواى دواية و بةو جؤرة لة ديادةى (مرؤظـ)دا قؤناغى هةوةلَى دروست بوونى كة حالَةتى تؤو (مَنـّي)ايةتى ية دةخريَتة بةرضاوو، لة ديادةى (كشت وكالأ)دا دوو قوَناغي ضيَندران و سةوز بوون و لة ديادةى (ئاو) دا مةسةلةى هةورو باران بارين و لة ديادةى (ئاطر)يش دا باسي داروبار و سووتةمةنى يةكةى كراوة ؟!!

ئايا ئةطةر هيض ضةمكيَك لةو جؤرة شيَواز و تةعبيرة بفامريَتةوة ئةوة نية كة ئيسلام هةر بة هيَندآ رازى نابآ مرؤظ بة شيَوةيةكى سةرثآيي و سةيري ديادة سروشتىيةكاني دةوروبةرى بكا و، دةيةوآ لةسةر بنضينةى زانيارى و ئةزموون تيَيانةوة راميَنآ و، بزانآ ضؤن ضؤنى هاتوونة دى و لةضي ثيَك هاتوون و ضؤن كار دةكةن ؟!

ئايا بؤ خاترى وةى بزانين حوشتر _كة نموونةية بؤ عالةمى ئاذةلأ_ ضؤن و لة ضي دروست بووة و، ئاسمان ضؤن بةرز كراوةتةوة و، شاخةكان ضؤن داكوتراون و زةوى ضؤن راخراوة و، مرؤظـ ضؤن لة تؤو (مَنـّي)ى دروست دةبآ و، رووةك ضؤن شين دةبآ و دةروآ، ئاو ضؤن لة باران و باران ضؤن لة هةور ثةيدا دةبآو ، ئاور ضؤن لة ئةنجامى سووتاندنى سووتةمةنىدا ديَتة دى _ بةلَآ ئايا بؤوةى ضؤنيةتى دروست بوون و ثيَكهاتني ئةم ديادانة بزانين و وةك روونيشمان كردةوة زانينيان خواست و داواكاريي خواية _ ئايا هةموو زانيارىيةكانى : ثزيشكي و دةروون ناسي (سايكؤلؤجيا) و تويَكارى (فسيؤلؤجيا) و زيندةوةرزاني و رووةك ناسي و زةوى ناسي (جيؤلؤجيا) و طةردوون ناسي و كيميا و فيزيا، لازم و ثيَويست نين بؤ ئةوةي بتوانين بة دةنط بانطي خواوة بضين و ضؤنيةتى دروست بوون و كاركردنى ديادة سروشتىيةكاني دةروبةرمان بزانين ؟!!

مادام وابآ ئيَستا دةتوانين بة راشكاوى راى طةيةنين:

خۆیان ڕەگەڵ خەن، ئاشکراشە کە ئایین و بەرنامەیەکی وا بە هیچ ڕەنگێك ڕەوا نیە پێی بگوترێ ئایدیالیسم.

بەڵێ ڕەوا نیە تۆمەتی میسـالێتی بۆ ئینسانی مسوڵمان ساز بکرێ و قوڕی ئایدیالیسم بە نێوچاوانی ئیسلامەوە بنرێ ، چونکە ئیسلام هانی مرۆڤ دەدا و لە هاندانێش بەولاوە لەسەریشی پێویست دەکا کە لە قاوغ و قەپێلکی شەخسی خۆی بێتە دەرێ و لەگەڵ دەوروبەردا پەیوەندی یەکی کاریگەرانەی هەبێ و فەیلەسووف ئاسا نەچێتە نێو بورجێکی عاجی یەوە و بڵێ هەر هێندە لە دنیایەدا هەیە کە بۆ خۆم بیری لێ دەکەمەوە هەستی پێ دەکەم و هەر لەگەڵ چاوم لێك نان هیچ شتێك لە گۆڕێدا نامێنێ.

کة فیَر بوون و سوود وةرطرتن لة هةموو زانیاری یة سروشتیـیةکان (**العلوم الطبیعیة**) لةسةر کؤمةلَطای ئیسلامی فةرزة، ضونکة وةك لة تةفسیر و راظة کردنی دوو دةستة ئایةتی سوورةتی (**الغاشیة و الواقیعة**)دا بؤمان ساغ بؤوة، زانین و ثةی بردن بة دیاردة سروشتی یةکان داواکاری خوایة، ئینجا وةك ثیَشتر روون بؤوة زانیمان کة ثةی بردن بة دیاردة سروشتی یةکان بة سةرنج دان و تآ روانینی هاکةزایي و سةرثآیي شتیَکي ضاوةروان نةکراوة، بةلَکو شارةزایي و ثسثؤری لة هةموو لقةکانی زانیاري دا بؤو مةبةستة ثیَویستة، ئینجا بة دةردی زانایاني (اصول الفقة) دةلَیَن: "**ما لا یتم الواجب الا به فهو واجب**" هةر شتیَك بةجآ هیَنانی فةرزیَکي ثةکي لةسةري بکةوآ دةبیَتة فةرز، کةواتة: زانین و فیَر بوونی ئةو زانیاری‌یانةی ثیَویستن بؤ ناسین و ثةی بردن بة دیاردة سةرنج راکیَش و ثر وردةکاری‌یةکانی بوونةوةر لةسةر ئؤممةتی ئیسلامي فةرزة _ نالَیین لةسةر هةر موسلَمانیَك ضونکة لة توانا بةدةرة _.

ئةوةي طوتمان رایةکی شةخسي نیة و زانایاني ئیسلامي لةسةر ریَك کةوتوون. ثیَم وایة ئةم برة تویَذینةوةیة بةسة _ هةر ضةند لویَضیَکیشة لة تةغاریَك _ بؤ وةدرؤ خستنةوةي ئةو نةفام و سادة بیرانةي کة دةلَیَن: ئیسلام بیرو باوةریَکي میسالی یة و بروای بةم جیهانة ماددی‌یة بةرهةستة نیة و لةطةلأ رةوتي بةرةو ثیَش ضوونی کارواني مرؤظایةتی دا ئاسازآ.

ئەوە سەبارەت بە (ئایدیالیسم)[1] نەبوونی ئیسلام، ئەمما سەبارەت بە (ماتریالیسم)[2] نەبوونی، شتێکی بەڵگە نەویستە کە ئیسلام ناڵێ ماددە ئەزەلی یە و بوونەوەر بێ پەروەردگار و سەرپەرشتە و ئینسان وەك کەری خوێڕی بەرهەڵدای وەڵاتی کراوە.

بەڵکو دەڵێ: ماددە خوای بەدی هێنەر خوڵقاندوویەتی و، بوونەوەر پەروەردگاری خاوەن بەزەیی و بەخشندە بەڕێوەی دەبا و مرۆڤیش جێگری خوایە و لە لایەن ویەوە بەرنامە و پەیڕەوی ژیانی بۆ ڕەوانە کراوە و ڕێنمایی کراوە.

_ کەواتە قسەی من ڕاستە کە دەڵێم: ئیسلام بیرێکی میسالی یە .

+ بۆچی ؟!

---

(١) وشةي ئايدياليسم (المثالية)، لة بنةرةت دا يؤنانى ية لة سآ بةشان ثيَك هاتوة (ئيدة) واتة : تيَروانين، (ئةل) كة ئامرازي نسبةتة، (ئيسم) واتة: مةكتةب و بةرنامة. ئايدياليسم بة شيَوةيةكي طشتى بةو ضةشنة فةلسةفةية دةلَيَن كة ضةمكة زةينى‌يةكان (المفاهيم الذهنية) بة سةرضاوةي ثةى بردن بة دةوروبةر حسيَب دةكات. بيَطومان ئةم وشةية بة زؤر مةبةستي جوآ جوآ بةكار هيَنراوة.
بؤ ويَنــة : هةر كام لة ئةفلآتوون و ديكارت و هيطل بة واتايةكى تايبةتي و جيا لةواني ديكة بةكاري هيَناوة، بةلآم ئةو ضةمكةي كة ماركسيستةكان لة دلَي دةطرن لة كاتي بةكارهيَنانى دا بؤ ئيسلام ئةو ضةمكةيةتي كة (باركلي) مةبةستي بووة، (ئايدياليسم)ي باركليش بة كورتي بريتــى ية لة :
بة نةبوو و هيض سةير كردني جيهاني ماددة و دياردة سروشتى يةكان، تةنيا لة كاتيَك دا نةبآ كة ئاوةز (عقل) هةستيان ثآ دةكات، واتة: بوونةوةر هةر بة نسبةت كةسيَكةوة هةية كة بيري ليَ دةكاتةوة !!
تةماشاي كتيَبي : (ثيرامون ايدياليسم و رئاليسم) بكة، نوسراوي : محمد تقي مصباح.

(٢) وشةي (ماترياليسم)يش راست وةك (ئايدياليسم)ةو لة سآ بةشان دروست بووة (ماتةر) واتة: ماددة، (ئةل) وة (ئيسم)، كة بة كورتي ئةمة مانا و ضةمكةكةيةتي: ماددة ثةرستيي و بيَجطة لة رِوالَةت و دياردة بةرهةستةكان برِوا نةبوون بة هيضي ديكة .

_ چونکه له دنیادا تەنیا دوو جۆره بیروباوەڕ هەن: یەکەم (ماتریالیسم) ئەوی دیکەش (ئایدیالیسم)، تۆش بۆ خۆت گوتت: ئیسلام (ماتریالیسم) نیه مادام وابێ دانت پێداهێناوه که (ئایدیالیسم)ه.

+ برا گیان هەڵەی ئێوه لەوه دایه که هەر بەربەی خۆتان دەپێون و بەس له ڕوانگەی تایبەتی خۆتانەوه سەرنجی دنیا دەدەن، بێ ئەوەی بزانن خەڵکی دیکه چ دەڵێ و چ ناڵێ.

ئەو قسەیه که دەڵێ : له دنیادا تەنیا دوو جۆره بیروباوەڕ هەن، تەنیا قسەی هەگبه و گیرفانی بیردۆزی پووچی خۆتانه، مرۆڤیش چاك نیه هێنده مەغروور و لەخۆبایی بێ که بێجگه له قسەی خۆی ئی کەسی دیکەی به گوێدا نەچێ، من کاتێك دەڵێم ئیسلام نه ئایدیالیسمه و نه ماتریالیسم دیاره له ڕوانگەی دەلاقەیەکی دیکەی جودا لەوەی ئێوەڕا سەرنجی مەسەلەکه دەدەم ، بێگومان بەڵگەشم بۆ هێنانەوه بۆ سەلماندنی میسالی نەبوون و ماتریالیسم نەبوونی ئیسلام، که پێم وایه ئەگەر به ویژدانەوه گوێتان له قسەکانم ڕاگرتبێ بایی قەناعەت پێ هێنانی دەکرد.

یەکێك له دانیشتوان گوتی:

_ به ڕاستی پیاو هەقێ بڵێ قسەکانت بەرێ و جێن، ئەمما پیاو درۆیه نەکات، ئێستاش بەوەی ئیقناع نەبووم که ئایینی ئیسلام وەبەر شتاق له ئایدیالیسم و ماتریالیسـمان ناکەوێ.

+ کوڕینه مەسەلەیەکی زێده بایەخ دار ماوه، نەخراوەته سەرخوانی باس و گفتوگۆ، پێم وابێ هەر ئەویشه ئێوەی دڕ دۆنگ کردوه، ئەو مەسەلەیەش ئەمەیه:

ئێمه كه دەڵێین ئیسلام نه ئایدیالیسمه و نه ماتریالیسم، مەبەستمان ئەوه نیه كه ئیسلام هیچ شتێكی هیچ كامیانی قبووڵ نیه، نەء چونكه ئیسلام له سۆنگەی ئەوەوه كه ڕاستەو هەموو لایەنەكانی ڕاستی ی تێدایه، زۆر جاران لەگەڵ گەلێك له ڕێچكەكان دا لەو لایەنانەیان دا كه ڕاستن یەك دەگرنەوه و پێك دەگەنەوه، بۆ وێنه: ماركسیزم كه ڕێچكەیەكی ماتریالیستی یه ئیسلام له هەندێك لایەنی دا لەگەڵی دا یەك دەگرێتەوه، وەك لەسەر كردنەوەی هەژاران و وەدەنگ هاتن لەسەریان و چەسپاندنی دادگەری كۆمەڵایەتی و بایەخ دان به ئابووری و به گرنگ سەیر كردنی زانیاری و تەكنۆلۆجیا[١] .

دیسان له بیری (ئایدیالیسم)یش دا چەند خاڵێكی ڕاست هەن كه ئیسلام پشكی تێیان دا هەیه، وەك باوەڕ به خوا و دیوی نەدیتراوی بوونەوەر.

بەكورتی : ئیسلام هەموو لایەنه ڕاست و تەواوەكانی (ماتریالیسم) و (ئایدیالیسم)ی تێدایه و پاك و بێ خەوشیشه له گشت لایەنه سەلبی و هەڵه و پەڵەكانی هەردووكیان.

---

(١) لـيَرةدا ثيَويستة دوو تآبيني بخريَنة رِوو:
يةكةم : ئةو لايةنانةى كة ئيسلام تيَيان دا لةطةلأ ماركسيزم ثيَك دةطاتةوة ، ئيسلامةتى لةو ضاخانةدا كة بة ضاكى بةرِيَوة براوة توانيويةتى بيانهيَنيتةدى و لة دنياى واقيع دا بيانضةسثيَنآ ، بةلآم رِيَضكةى كؤمؤنيزم هةرضةندة لة رِوالَةت دا ئةو شتانةى كردونة دروشمى خؤى بةلآم لة رِاستى دا تةنيا دروشميَكى بآ نيَوةرِؤك و قسةى ثرِؤثاطةندةيين و هيضى ديكة، باشترين بةلَطةش بؤ سةلماندنى ئةو قسةية ئةوةية كة بيردؤزةى ماركسيزم تةنانةت لة ضاخى زيَرِينى دا كة طةورةترين دةستةلآت ثالَثشتى كردوة نةيتوانيوة نيَوةرِؤك بة دروشمةكانى ببةخشآ .
دووةم :- ئةو شتانةي كة ئيسلام و كؤمؤنيزم تآيان دا بةشدارن مةرج نية لة هةردووكيان دا بةيةك ثيَوةر بثيَوريَن و يةك شيَوازي ضارةسةر كردنيان بؤ رِؤنراىآ.

برایان: ئاوا دەبینین نە پێناسەی ماتریالیسم بەسەر ئیسلام دا دێتە جێ و دەچەسپێ، وە نە پێناسەی ئایدیالیسم، کەواتە ئیسلام شتاق لەم دووانە نیە، بەڵکو پێویستە بڵێین: ئیسلامەتی بەرنامە و مەکتەبێکی سەربەخۆو تاقە و هەموو یاسا و دەستوورە بە کەڵك و سوود بەخشەکان دەگرێتەوە نێو خۆی و لە هەموو لەکە و ناتەواوییەکیش بەری یە و پاك و بێ گەردە.

وە ئیسلام بڕوای بە هەموو ئەو دیاردانە هەیە کە لە دنیای واقیع دا هەست بە شوێنەواریان دەکرێ یان ڕاستەوخۆ هەستیان پێ دەکرێ، جا کەیفێ خۆیەتی ئەو دیاردانە دەکەونە نێو چوارچێوەی دنیای بەرهەست و ماددی یەوە واتە (فیزیکی)، یاخود دەکەونە نێو جوغزی جیهانی مەعنەوی و غەیبی یەوە، واتە (میتافیزیکی)[1] .

_ من ئێستاش هەر ڕای گۆرینم هەیە.

+ کامە؟

_ ئەو ڕایەی کە دەڵێت: ئیسلام بیروباوەڕێکی میسالی یە.

+ لەبەرچی؟

_ چونکە ئینسانی ئایدیالی (مثالي) بەو کەسە دەڵێن کە شتە مەعنەوی و غەیبی یەکان وەپێش دیاردە ماددییەکان دەخات لە کاریگەریدا بێ گومان ئێوەش هەروا دەکەن.

---

(١) وشـەی (میتافیزیك) یؤنانی یة و لة بنج دا (متاتافوسیكا) بوة، واتة : ئةو دیوی سروشت ، كاتی خؤشی ئةو زاراوةیة بؤ بةشیَك لة فةلسـةفة بةكارهیَنراوة كة دةربارةی خوا و فریشـتة و جیهانی غةیبی دةدوآ ، ئةم ثیَناسـةیةم لة كتیَبی (جهانبینی) وةرطرت لاثةرِة (٢٦)، محمد تقی مصباح .

+ هەرچەندە ئێوە کاتێك زاراوەی "ئایدیالیسم" بۆ ئیسلام بەکاردێنن ئەو چەمکەی لە دڵی دەگرن کە دەربارەی دواین و دەرمان خست کە ئیسلام لـێی بەرییە[۱]، بەڵام ئەگەر_گریمان_مەبەست تان لە میسالیەتی ئیسلام ئەو چەمکەی بێ کە گوتت، ئێمە دەڵێین و لەمەوپێشیش گوتمان: ئیسلام لەگەڵ هەموو لایەنە ڕاست و تەواوەکانی ڕێچکەکان دا یەك دەگرێتەوە جا ئەو لایەنە ڕاستە دەکەوێتە بەر قەڵەمڕەوی ئایدیالیسم یان ماتریالیسم.

لەوەش دا کە ئیسلام دەڵێ شتە مەعنەوی و غەیبی یەکان ماددە و ڕواڵەتەکانی دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە و کاریان تێ دەکەن، چەند ڕاستی یەك هەن نابێ لێیان بێ ئاگا بین:

(۱) ئەگەر مەبەست لە شتە مەعنەوی یەکان و غەیبی یەکان پەروەردگاری مەزن بێ، ئەوە شکی تێدا نیە کە لە ڕوانگەی ئێمەی بڕوادارەوە بوونەوەر و هەرچی تێدایە زادەی ئیرادە و زانیاری و توانا و بەزەیی پەروەردگارە، واتە: خوا نەك هەر کار لە ماددە و دیاردەکانی دەکات و دەیان خاتە ژێر قەڵەمڕەوی خۆیەوە، لەوەش وەولای کەوێ ئەگەر خوای کاربەجێ ئیرادەی نەکردبایە هەر دروست نەدەبوون و لە تاریکی نەبوون (عدم)دا بە بێ سەر و شوێنی دەمانەوە.

(۲) بەڵام ئەگەر مەبەست گیان و ژیری و سیفەتە مەعنەوی یەکان بێ، دەڵێین: ئیسلام دەڵێ گیان و ژیری و سیفەتە مەعنەوییەکان ڕۆڵی سەرەکی و بنەڕەتی دەگێرن لە ژیانی مرۆڤ دا و بە بێ وان جەستە هیچ فەرقی نیە لەگەڵ گاشەیەك دا ئەمما وێڕای ئەوەش ئیسلام دەڵی لە

---

(۱) كة بريتى ية لةوةي طواية ئيسلام باوةڕي بة جيهاني بةرهةست و دياردة سروشتى يةكان نية و تةنيا دان بة هةبووني شتة مةعنةوى و غةيبى يةكان دا دێنآ.

نێوان لایەنی مەعنەوی و ئینسان و لایەنی ماددیدا پەیوەندی و کارلێك کردنێکی دوو سەرە هەیە، واتە هەر کامێکیان کار لەوی دیکە دەکات.

_ باشە ئیسلام ڕای چیە سەبارەت بەو قسەیەی مارکسیزم کە دەڵێ هەموو دیاردە کۆمەڵایەتی یەکان لە ئایین و فەلسەفە و ئەدەب و هونەر و سیاسەت و هەتا (ژیری) یش زادەی پەرەسەندن و بەرەو پێش چوونی ماددە و ڕواڵەتەکانن، بە واتایەکی دی مارکسیزم دەڵێ: کۆمەڵگا بەرهەمی کێشەی چینایەتی یە، ئەو کێشەیەی کە هەڵقولاوی باروزروفی ئابورییە، دیارە ئابووریش ڕیشە و بنجەکانی بریتین لە هۆیەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج)، کەواتە هۆیەکانی بەرهەم هێنان دینەمۆ و وەگەڕخەری ڕەوڕەوەی مێژوو عاملی پەرەستاندنی کۆمەڵگان[1].

+ ڕای ئیسلام لەو بارەوە ڕاست بەراوەژووی مارکسیزمە.

_ چۆن؟

(١) (ئةنطلس) كة هاوڕآي زؤر نزيكي ماركس و دووةمين دامةزريَنةري ماركسيزمة دةلَآ: "بارودؤخي ئابووري و ئةو شيَوة كؤمةلَطايةي كة بة شيَوةيةكي حةتمي لةوى يةوة ثةيدا دةبآ لة هةر قؤناغيَكي ميَذوويى دا، بنضينةي ميَذووي سياسي و فيكري ئةو قؤناغة ميَذوويى يةية.

(ستالين)يش لة كتيَبي (مةسةلةكاني لينينيسم)دا دةلَآ: "ميَذووي بةرةو ثيَش ضووني هةر كؤمةلَطايةك بةر لة هةموو شتيَك بريتىية لة طةشة كردني بةرهةم هيَنان... شيَوةي بةرهةم هيَناني كؤمةلَطا بةهةر جؤريَك بآ كؤمةلَطايةكةش ديسان بة شيَوةيةكي بنضينةيي هةروا دةبيَت، واتة بيروراو بؤضوونةكاني كؤمةلَطا و طشت ياسا و دةستوور و دةزطا سياسى يةكاني كؤمةلَطا هةروا دةبن.

بؤ نووسيني ئةم ثةراويَزة سوودم لة كتيَبي (ثايان عمر ماركسيزم) وةرطرت: نوسراوي: ناصر مكارم شيرازي لاثةرة (٨٢).

+ جارێ بەری هەموو قسان ئیسلام ئەو قسەیەی مارکسیزم که بارودۆخی ئابووری بە بنچینه و سەرچاوەی هەموو دیاردەکانی کۆمەڵگا دادەنێ، بەوڕینە و قسەی ئینسانی لەخەوێدا ترساوو گەشکە گرتوو حسێب دەکات، چونکە مارکسیزم لەسەر بنچینەی : مرۆڤ بە ئاژەڵ حسێب کردن ئەم قسەیەی کردوە، ئاشکراشە کە بیردۆزەی مرۆڤ بە ئاژەڵ سەیر کردن مۆدیلێکی کۆنی فابریقەخانەی سەدەی هەژدە و نۆزدە بوو، ئەویش لە سۆنگەی ئەوەوە بوو کە زانیاریيە ئینسانی یەکان بەر لە سەدەی بیست، وەك خەلفە نەمامێکی تازە ڕوا و خۆی دانەکوتابوو و هێز و بڕستی پەیدا نەکردبوو نەی دەتوانی سەروسیمای مرۆڤ لە ئی ئاژەڵ جوێ وەکات، هەر لە ژێر تین تاوو فشاری ئەو واقیعەش دابوو کە مەکتەبی داروێنیسم دامەزرا، ئەمما لە دوایی دا بە تایبەتی لە ئاخر و ئۆخری سەدەی نۆزدەم دا کۆمەڵناسی و دەروون ناسی و توێکاری، شەقڵێکی نوێیان بەخۆوە دی و چوونە قۆناغێکی نوێ ترەوە. لە ئاکامی ئەمەش دا ئینسان مۆری ئاژەڵایەتی لـێ سڕرایەوە و وەك دیاردەیەکی سەربەخۆ و کەسایەتی یەکی تایبەتی حیسابی بۆ کرا، هەر لە ژێر تەوژم و تینی ئەو واقیعەش دابوو کە داروینیسم ناچار بوو لە ژێر عینوانێکی تردا و بە شێوازێکی نزیك تر لە زانیاری یەکانی سەردەم خۆی ڕانوێنێ و پارەی قەڵب و کەس نەویستووی جارێکی دیکەش بەڵام بە مۆرێکی دیکەوە، بێنێتەوە نێو بازاڕی ڕەشی سەودای بیردۆزە ئەفسانەیی یەکان، بەڵام بەم جۆرە داروینیـی نوێ الداروینية الجديدة" هاتە گۆڕێ کە (جۆلیان هکسلی) بە یەکێك لە ڕدێن سپی و مشوورخۆرەکانی لە قەڵەم دەدرێ، داروێنیسمی نوێ لە گۆشە نیگای تەسکی ئاژەڵناسی یەوە سەیری ئینسان ناکا و بە دیاردەیەکی

سەربەخۆ و جویَ لە ئاژەڵی حسێب دەکات، وە ڕای داروێن لە مرۆڤـــ بە ئاژەڵ دانان دا بە هەڵە دەژمێریّ[1] .ئێستا با بێینەوە سەر مەبەستی

---

(١) جوليان هكسلي لة كتيَبيَكى دا بة ناوي "man in the modren world" واتة: (مرؤظـ لة دنياي نوآدا) لة ذيَر سةرباسي : (ئينسان خاوةن كةسايةتى يةكي سةربةخؤية)دا دةليَت :

١- بة راستي جياوازى يةكي سةرةكي لة نيَوان مرؤظـ و ئاذةلأ دا هةية، بةلاَم بة دةركةوتني بيردؤزةي داروينيسم ، ذوورڕايةتي مرؤظ هيَدي هيَدي لـآي داشكيَنراو لة ئاذةلأ نزيك خرايةوة، ضونكة ئةم بيردؤزةية هيض سنووريَك لة نيَوان ئينسان و ئاذةلأ دا نايةلآ و لة ريزيَكيان رادةطرآ.

٢- ئةو طضكة كردنةوةي مرؤظيش لة ئةنجامي ئةوةدا نةبوو كة خةسلَةتة ئاذةلَى يةكاني ثالَدارنة لا، بةلَكو لة ئةنجامي ئةوةدابوو كة ئينسان خةسلَةتة ئينسانى يةكاني لـى لابراو لـآ داشكيَنرا.

٣- ثاش بيردؤزةي داوريَنيسم كةرةتيَكي ديكةش مرؤظايةتي ئينسان سةرنجي تويَذةرةواني راكيَشا و، مةوداي نيَوان ئادةمي و ئاذةلأ خؤي ليَك كيَشايةوة، ئةمما نةى تواني بطاتة ئاستيَكي ئةوتؤ بة يةكجاري خؤي لة ذيَر قةلَةمرةوي ئاذةلآيةتي بدزيَتةوة، بةلَكو هةربة ئاذةلأ دادةنرا ئةوةندة هةية بة ئاذةلَيَكي ئاسايي سةير نةدةكراو بة جؤرة ئاذةلَيَكي سةيروسةمةرة و بآ ويَنة لةقةلَةم دةدرا.

(ئينجا دواي ئةوة ديَتة سةرباسي جوآ كةرةوة بنةرةتى يةكاني ئينسان لة ئاذةلأ، وا ئيَمةش بة كورتي ضةند خاليَكي لىَ دةخوازينةوة لةو بارةوة) :

١- طةورةترين جياكةرةوةي مرؤظـ لة ئاذةلأ ئةوةية كة ئينسان تواناي بير كردنةوة و دةربريني مةبةستي نيَو دلَي خؤي هةية، هةلَبةتة ئةمةش بنةماي ذيار و ثيَش كةوتنة.

٢- مرؤظـ لة لايةني طيانى يةوة سةربةخؤ و تاقة، ئةمما تا ئيَستاش ليَكؤلَينةوةي تيَر و تةسةلأ نةكراوة بؤ ناسيني مرؤظ، ض لة بواري كؤمةلَناسىدا وة ض لة بواري زيندةوةرزاني (بيؤلؤجي)دا.

٣- جياكةرةوةيةكى ديكةش ئةوةية، كة مرؤظـ هةميشة لة بريني رآي بةرةو ثيَش ضوون و ثةرةستاندن دا لةبرةودواية، ئةم خةسلَةتةش شتيَكي جةوهةرى ى ئينسانة و هةبووني فةرق و جودايي لة نيَوان وى و ئاذةلأ دا دةطاتة شتيَكي بةلَطة نةويست.

٤- يةكي ديكة لة خةسلَةتة تايبةتى يةكاني ئينسان ئةوةية كة دةتوانآ جلَةوي نةفسي بطرآ و هةر كاتيَك ئيرادة بكات، بةسةر كةف و كولَي غةريزةكانى دا زالأ بآ.

بنچینەیی باسەکەمان، گوتمان مارکسیزم لە گۆشەنیگای ئاژەڵناسی یەوە ئینسانی هەڵسەنگاندوە بێ گومان ئەنجامی ژێر بێژی یانەی ئەو هەڵسەنگاندنەش هەر ئەوەیە کە مارکسیزم پێی گەیوە، واتە: کورت هەڵێنانەوەی پێداویستی یەکانی ژیانی مرۆڤ لە: خواردن و خواردنەوە و بەرگ و پۆشاك و جینس (سێکس)دا.

هەڵبەتە کە دەشڵێین ئیسلام قسەی مارکسیزم سەبارەت بە ئابووری و ناوو تەئسیری لە ژیان دا، بە قسە بزڕ کاندن و وڕێنەی پیاوی گەشکە گرتوو لە قەڵەم دەدات، مانای وانیە بە چاوی گرنگی پێ نەدان و کەم بایەخی یەوە تەماشای ئابووری دەکات، نەخێر ئەمما ئەوەندە هەیە ئیسلام ئابووری لەوەی هەر گەڕێ کە بە هەموو شتێکی دانانێ، بەڵکو بە کاریگەرترینیشی دانانێ.

بەڵێ ئیسلام دەڵێ ئابووری و هۆیەکانی بەرهەم هێنانی زۆر بە تاوو تین و کاریگەرن، بەڵام قەت ناتوانین بڵێین: باروزروفـی ئابووری و هۆکانی بەرهەم

٥- یەکي دیکة لةو خةسلَةتانةي مرؤظ لة طیانداراني دیکة جوآ دةکاتةوة، تواناي قسة کردنیةتي لةطةلأ غةیري خؤیدا و ئةنجام داني یاری یة رِیَك و ثیَکةکانة، وة نةخشة کیَشانی بةرنامةي ثةروةردة و فیَر کردن و دروست کردني خانووبةرة و باغ و بیَستان و... هتدة .

٦- جیاکةرةوةیةکی دیکةي مرؤظ، بریتی یة لة هةبووني هةستي لیَك هةلآواردني ضاك و خراث و حةلآلأ و حةرام.

٧- ضةندین خةسلَةتي دیکةش هةن کة تا ئیَستا بة ضاکي ثةي یان ثآ نةبراوة و دوور نیة لة داهاتوودا لة ئاکامي لیَکؤلَینةوة دةروونی و کؤمةلآیةتی یةکان دا وةبینریَن.

ئةمة ئیعتیرِاف و دان ثیَداهیَناني جولیان هکسلی یة کة زانایایةکي بآ برِوایة، لةسةر ئاذةلأ نةبووني ئینسان لة ترازووي زانیاری دا ، بةلَآ جؤلیان هکسلي و هةزاراني دیکةي وةك ویش ئةطةر لةرِضةي زانیاری و ذیري لامل نةبن دةبآ ئاوا ئیعتیرِاف بکةن. بؤ نووسیني ئةم ثةراویَزة سوودم لة کتیَبي) و **دراسات في النفس الانسانية**)ی **محمد قطب** وةرطرت، تةرجةمةي فارسي لاثةرِة (٤٥، ٤٦، ٤٧، ٤٨).

هێنانی تاقە دینەمۆ و وەگەڕخەری ڕەوڕەوەی کۆمەڵگای مرۆڤایەتین، چونکە ئەگەر بتوانین بەشێك لە چالاکی یەکانی ژیانی تاك و کۆمەڵ لەسەر بنچینەیەکی ماددی و ئابووری لێك بدەینەوە، خۆ زۆربەی هەرە زۆری چالاکی یەکانی ژیان و ئەو ڕووداوو کارەساتانەی شەقڵیان بە مێژوو داوە، بە هیچ ڕێیەك نالوێ لە ڕوانگەی ئابووری و هۆی بەرهەم هێنان و بەرژەوەندی ماددی یەوە سەیریا ن بکرێ و، بە گەزوجاوی وان بپێورێن.

بۆ نموونە: ئایا ئەو ڕووداوە مێژوویی یەی کە گەورەترین شەقڵی لە مێژووی مرۆڤایەتی دا دروست کرد بە ئیعتیرافـی زانا و شارەزایانی بێگانە[1] _ بەر لە ئی خۆماڵی _ کە بریتی یە لە هاتنی "محمد" پێغەمبەر و

---

(١) لة راستى دا نةك هةر لة ثةراويَزيَك دا بطرة لة ضةند كتيَبيَكيش دا جآ كردنةوة و حةجماندني ئةو دان ثيَداهيَنان و ثيَهةلاَ طوتنانةي زانا و شارةزاياني بيَطانة و خؤمالَي دةربارةي طةورةيي ئيسلام شتيَكي ئةستةم و ضاوةروان نةكراوة، ئةمما بة دةردي كوردةكة طوتي: هةر شتيَك لة هيضي ضاكترة و لويَضيَكيش نموونةي تةغاريَكىية، منيش هةولأ دةدةم لويَضيَكي ئةو تةغارةتان بؤ بكةمة نموونة و لةبةر ضاوتاني رانويَنم:
يةكةم : (ليؤن تؤلستؤي) ئةديبي بةناوبانطي رووسيايي دةلَآ:
كآ دةيةوآ ثةي بة سادةيي و بآ طرآ و قؤرتي ئيسلام بةرآ، با موتالآي قورئاني مةزن بكات، بة شيَوةيةكي روون و ساكار، كة هةموو مرؤظةكان سةر بة هةر ثيَرو تاقم و ضينيَك بن تآيان دةطةن، لةو كتيَبةدا ضةندةها ئايةتي ثيرؤز هةن كة بة تةواوي بةلَطةن لةسةر بةرزي ثاية و ثلةي ئيسلام و ثاكي و بآ خةوشي طياني خاوةنةكةى (محمد) ρ .
دووةم: (ناثليؤن ثؤناثارت) ئيمثراتؤري ناسراوي فةرةنسايي دةلَآ: ئوميَدم واية زؤري ثآ نةضآ كة ئاقلأ مةنداني جيهان خرِوة بن و بة هاوكارى وان ضةند ياسا و دةستووريَك دياري بكةين كة لةسةر بنضينةي قورئانآ دانرا بن، ضونكة قورئان هةقة و بةتةنآ لة بارانى دا هةية بةختياري بؤ ئينسان برةخسيَنآ.
سآيةم: (رنبورت) رؤذهةلآتناسي بةناوبانط دةلَآ:
ثيَويستة داني ثيَدا بيَنين كة زانيارىية سروشتى يةكان، طةردوون ناسي، فةلسةفة، بيركاري، كة لة سةدةي دةيةم دا ئةوروثايان زيندوو كردةوة، لة قورئانآ وةرطيراون، بطرة ئةوروثا بة تةواوي مانا منةتباري ئيسلامة.
ضوارةم: (ويلَـز) زاناي ناسراوي ئينطليزي دةلَآ:
ئةو تةئسيـرةي كة قورئان لة دنيايةي كردوة تا ئيَستا هيض كتيَبيَك نةيبوة.
ثيَنجةم: (طؤتة) شاعيري بةناوبانطي ئةلَماني دةلَىَ:

سالّەهاي سالّە كەشيشاني لە خوا بآ ئاطاي ئيَمة لەثةي بردن و سوود وةرطرتن لە راستى يەكاني قورئاني مةزن بآ بةش بوون، بةلآم لە سؤنطةي بةرةو ثيَش ضووني زانياري و لاضووني تارمايي نةفامي و رةطةز ثةرستي بةزوويي ئةم كتيَبة سةرنجي مرؤظايةتي بةلاي خؤىدا كيَش دةكات.

شةشةم: (نؤلد كة) رؤذهةلآتناسي بةناوبانط دةلَآ:

قورئان بةذير بيَذي (منطق)ى عيلميانة و شيَوازي ئيقناع كةرانةي دلَي طوآ طران بةلاي خؤىدا دةكيَشآ و هةميشة بةسةر ئةو دلآنةدا زالأ بوة كة دذايةتىيان كردوة و خستوونية ذيَر ئةئسيري خؤيةوة.

حةوتةم: (دكتؤر ماركس) فةيلةسووفي ناسراو دةلَآ:

لة قورئانآدا ضةند ئايةتيَك هةن تايبةتن بة زانياري و بير كردنةوة و ليَكؤلَينةوةوة وة بيَجطة لة دان هيَنان بةوةدا كة قورئان زؤر لة هةلَةكانى مرؤظايةتى راست كردؤتةوة ض ضارةي ديكةم نين.

هةشـــتةم: (سيَر تؤماس ئارنؤلد) ميَذوونووسي ئينطليزي نووسيويةتي:

ئيسلام تاقة رآي ضارةسةر كردني هةموو دةرد و دوو و نةهاتىيةكاني دنياية، ئةم ئيديعايةش لة لايةن منةوة لاف ليَداني بآ بةلَطة نية، بةلَكو رووداوةكانى رابوردوو ئيسثاتي ئةم قسةيةم دةكةن.

نؤيـــةم: (بةرنادشؤ) فةيلةسووفي ئينطليزي دةلَآ :

بة بړواي من ئيسلام تاقة ريَبازيَكة كة بة دريَذايي سةدةكان ئامادةيي طونجان و سازاني لةطةلأ شيَوة جؤراو جؤرةكاني ذياني مرؤظـ دا هةبآ.

دةيـــةم: (غاندي) رابةري بةناوبانطي هيند دةلَآ:

كاتيَك طةلة ئةوروثايى يةكان لة شةوة زةنطي نةزانى دا بآسةروشويَن بوو بوون، ئيسلام وةك ئةستيَرةيةكي بةشؤق لة ئاسمانى رؤذهةلآت دا زةوي رووناك كردبؤوة و تيشكي كامةرانى و بةختياري بةسةر جيهاني ثر سةروسةدادا ثةخش كردبوو.

يازدةم: (جؤرجي زةيدان) (ثيَويستة بآ ئاطا نةبين لةوة كة ئةم ثياوة لة نووسينةكانىدا دةغةلَي ثيَوة ديارة.) ميَذوونووسي مةسيحى نووسيويةتي: لةهةر جآيةك ئيسلام حوكمى كردباية زانياري و ئةدةب بة تالَووكة رةثيَش دةكةوتن.

دوازدةم: (كؤبؤلد) ئافرةتي زانــاي ئينطليز دةلَآ:

ئيسلام بة تةواوي مانا ريَبازيَكي بآ نوقساني كؤمةلآيةتىية كة طشت جؤرة ئازادىيةكاني هيَناونةدي و قةت قةت لةبةين ناضآ، ضونكة لةطةلَ ذيار و بةرةو ثيَش ضوون و زانياري و ذيرى دا هاودةنطة.

سـيَزدةم: (بةرتراند راسل) فةيلةسووفي بةناوو شؤرةت دةلَآ:

لة رؤذطاريَك دا فةلسةفة و شيعر و هونةرة جوانةكان لةضين و ولآتة ئيسلامى يةكان دا بة ضاكي ضةسثي بوون، ئةوروثايى يةكان نةزانانة هةموو ئةو ضةرخة بة ضاخي تاريك ناودةنيَن، بةلآم لة راستى دا تاريكي تةنيا ئةوروثاي طرتبؤوة، راست تر بلَيَين: تةنيا ئةوروثاي مةسيحي، ضونكة ولآتي ئةسثانيا كة لة ذيَر قةلَةمرةوي موسلَمانان دابوو خاوةني شارستانةتي و رؤشنبيرى يةكي درةوشاوة بوو.

ضواردةهةم: (مستةر سبريل) سةرؤكي كؤليَجي (حقوق)ى (وين) دةلَيَ: مرؤظايةتي شانازي بةو موحةممةدةوة دةكات كة لةطةلأ نةخويَندةواريشىدا تواني ضواردة سةدة لةوةوبةر بةرنامةيةك دانيَ، كة ئيَمةي ئةوروثايي خؤمان بة بةختيار دةزانين ئةطةر دواي دوو هةزار سالأ ثةي بة طرنطى يةكةي بةرين.
ثاذدةم: (لامارتين) نووسةري مةزني جيهاني دةلَيَ:
موحةممةد ρ ئينسانيكة لة سةرووي مرؤظةوة و لة خوار خوداوة كةواتة بيَ ضةند و ضوون نيَرراوي خوداية.
شازدةم: (درايبةر) مامؤستاي زانكؤي نيؤيؤرك نووسيويةتي:
زانكؤكاني مسولَمانان ليَواو ليَوبوون لةو خويَندكارة ئةوروثايى يانةي كة بة نيازي زانياري فيَر بوون روويان دةكردة جيهاني ئيسلام، نةك هةر خويَندكاران بطرة ثاشا و طةورة طةورةكاني ئةوروثاييش بؤ ضارةسةر كردني نةخؤشىيةكانيان بةرةو ولآتي مسولَمانان مليان ليَ دةنا.
حةظدةم: (بوطولد) زاناي ناسراوي ئينطليز نووسيويةتي: زانكؤكاني بةغدا و ئةندةلووس بةخيَر هاتني خويَندكارة بيانى يةكانيكان دةكرد لة جوولةكة و ديان و مةسرةفي خويَندنيان دةكيَشان و ريَزيان ليَ دةطرتن.
هةذدةم: دكتؤر(ماكس ميرهؤف) زاناي بةناوبانط دةلَيَ:
لة شةري خاض ثةرستةكان دا موسلَمانةكان بة ثزيشكة ئةوروثاييةكان ثآ دةكةنين، ضونكة شـارةزايى يةكي زؤر سادة و سـةرةتايى يان هةبوو، بةلآم لة دوايى دا كتـيَبةكاني (ابن سينا) و (جابر) و (رازي) و (**حسن بن هيثم**) يان وةرطيَراية سةر زماني لاتيني و بةم جؤرة زانياريى مسولَمانان وةك باران بةسةر خاكي وشك و برينطي ئةوروثادا باري.
نؤزدةم: (كريستف كؤلؤمب) دؤزةرةوةي ئةمريكا دةلَيَ:
من يةكةم جار مةبةستي بةرزي خؤمم _ كة ديتنةوةي رآي هيندستان بوو _ لة كتيَبي (ابن رشد الاندلسي) زاناي بةناوبانطي ئيسلامي وةرطرت، ئينجا لة دوايىدا لةو رآيةوة توانيم ئةمريكا وةبينم.
بيستةم: (هميـلت) زاناي طةورةي ئةورثايي دةلَيَ:
ثيَويستة مسولَمانةكان بة بناغة داريَذى راستةقينةى زانيارى ية سروشتى يةكان دانيَين.
بيست و يةكةم: (ديكارت) فةيلةسووفي ناسراو دةلَيَ:
(ذووبةر) ى فةرةنسايي لة ئةندةلووس لة كن موسلَمانةكان فيَرة زانيارى بوو.
بيست و دووةم: (ثرؤفيسؤر هاكنج) زاناي ئةمريكايي دةلَيَ:
رآي بةرةو ثيَش ضووني ولآتة ئيسلامى يةكان ئةوة نية كة بكةونة شويَن رذيَمة رؤذئاوايى يةكان، وة دةردي ولآتة ئيسلامى يةكان ئةوة نية كة لة ئيسلام دا ئامرازةكانى ثيَش كةوتن نين، بةلَكو دةردي وان نةبووني مةيل و ئيرادةي ثيَويستة بؤ سوود وةرطرتن لةو ئامرازانة.
بيست و سآيةم: دكتؤر (مايكل هارس) خاوةني كتيَبي "سةد يةكةمةكان "المآة الاوائل" ، لةو كتيَبةدا هةستاوة بة طولَبذيَر كردني ميَذووي مرؤظايةتي و (١٠٠) ثياوي

ρ بڵاو بوونەوەی ئیسلام و دامەزراندنی گەورەترین و دادگەرترین دەوڵەتی سەر زەوی، کە توانی زیاتر لە (١٣) سەدە خۆی ڕاگرێ[1] ، چۆن چۆنی دەگونجێ لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە _ کە هەموو شتێك بە گەزی ئابووری دەپێوێ _ تەفسیری بکرێ ؟!!

ئاخر کێ هەیە بتوانێ لام و جیمی لەوەدا بکات کە بەر لە هاتنی ئیسـلام ئەو کۆمەڵگایانەی کە لەوە پاش دەوڵەتی ئیسـلامی یان تێدا دامەزراوە_ کە زۆربەی ئاسیاو ئەفریقا وبەشێك لە ئەورووپا دەگرێتەوە[1]_ هیچ جۆرە گۆڕانێك بەسەر بارودۆخی ئابووری یان دا نەهاتبوو، واتە گۆڕانی

هةلَبذاردوة، كة بة بروِاي وي كاريطةرترين ئينسان بوون لة ميَذوودا بةلآم لةطةلأ ئةوةش دا نووسةر مةسيحىيةَ، ثيَغةمبةري ثيَشةواماني لة ثيَش هةموانةوة داناوة.
بيست و ضوارةم: دكتؤر (عةلي شـةريعةتي) شـةهيد دةلَـآ: ئةوروثايى يةكان لة سةدةكاني ناوةراست دا مؤري (الله) يان لة بةرهةمة ثيشةسازى يةكانيان دةدا _ كة مؤري جيهاني ئيسلامي بوو _ بؤ خاتري وةى رميَني هةبآ و بة دةسكردي موسلَماناني بزانن و ضاكي لىَ بخةفتيَن.
خويَنةراني بةريَزم:
ئةمانة نةختيَك بوون لة طةليَك و ضةند دةنكيَك بوون لة (لةطةنيَك) لة دان ثيَداهيَنان و ثيَهةلآ طوتني زانا و شارةزاياني جيهان سةبارةت بة طةورةيي و بالآ دةستي ئيسلام.
ئةمـما تآبينى يةك هةية نالوآ لـآي بآ خةبةر بيـن :
ئيَمة كة ئيعتراف ثآ كردني ئةوان زانايانمان ليَرةدا باسكرد دةربارةي ئيسلام، مةبةستمان ئةوة نية كة دان ثيَدا هيَناني ئةو زانايانة بكةينة بةلَطةي طةورةيي و تيَروتةواوي و بآ طةردي ئيسلام، نةء ضونكة ئيسلام وةك روِؤذي رِووناكة و حةوجآي ئيعتيراف ثآ كردني كةس نية، بةلآم تاقة مةبةستمان ليَرةدا ئةوة بوو كة طومانيَك برةويَنينةوة لةسةر دلأ و ميَشكي ئةو كةسانةي ثيَيان واية ئيسلام لةطةلأ زانيارىدا دانووي ناكولَن و، وا دةزانن ئينسان تا زانيارتر و شارةزاتر بآ ثيَويستة ثتر لة ئيسلام دوور بكةويَتةوة سةر لةبةري ئةم دان ثيَداهيَنانانةشم لة كتيَبي "اعترافات دانشندان بزرط جهان" وةرطرت نوسراوي : **خيرالله مردانى**، بيَجطة لة (٢٣، ٢٤).

(١) بآ طومان لة ثاش سةردةمي جآ نشينايةتي ضوار خةليفةكان ، دةولَةتي ئيسلامي برِيَك لايةني خراثي تيَدا ثةيدا بوون و دووضاري هةنديَك نةخؤشي بوو.
(١) ئةو دةمى ئةمريكا نةديترابؤوة، ضونكة (كريستف كؤلؤمب) لة سالَي ١٤٩٢ز دا ثاش طةشتيَكي ضةند مانطةي دةريايي دؤزيةوة، **اطلاعاتى عمومى** لاثةرة (٦٦٥).

بارودۆخی ئابووری نەبوو بەهۆی گۆڕینی : سیاسەت و ئایین و ئەدەب و هونەر و ..هتدی ئەو کۆمەڵگایانە، بەڵکو بە بەراوەژووەوە هەموو ئەو کۆمەڵگایانە بەرنامەی خودایان پێ گەیشت و لە ئەنجامی جێگیر بوون و چەسپانی بیروبڕوای ئیسلامی لە دڵ و دەروونیان دا ، سەرلەبەری ژیانیان گۆڕا، وە لە ڕاستی دا گۆڕانکاری لە بواری ئابووریدا هۆیەکەی ئەو گۆڕانکاری یە فیکری و عەقیدەیی یە بوو کە بەسەر خەڵکەکەدا هات نەك بە پێچەوانەوە، وەك بیردۆزەی مارکسیزم گومان دەبات.

ئەمە و دەیان و سەدان نموونەی دیکە هەن، کە زۆر بە ڕوونی بۆچوونی بیردۆزەی مارکسیزم سەبارەت بە ئابووری و گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگا، وە درۆ دەخەنەوە.

سەبارەت بە کاریگەرایەتی هۆیەکانی بەرهەم هێنانیش، ئیسلام لەو بارەوە بیروڕای سەربەخۆی هەیە و مارکسیزمیش بە هەڵتـریزاوو ساتمە بردوو لە قەڵەم دەدات.

_ بۆ ئیسلام لەو بارەوە چ دەڵێت ؟!

+ بۆ ئەوەی لەو بارەوە ڕای ئیسلامت بۆ ڕوون بکەمەوە، وای بە پەسند دەزانم لەسەر شێوەی پرسیار و وەڵام، مەسەلەکە بتوێژینەوە، ئێستا من پرسیارت لێ دەکەم و تۆش وەڵامم بدەوە لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە، دەبا لە نووکەوە تێڕاچین:

باشە کاك (—) کۆمەڵگا لە ئەنجامی چی‌یەوە گۆڕانی بەسەر دادێ و پەرە دەستێنێ ؟!

_ لە ئەنجامی دژایەتی نێوان هێزی بەرهەم هێنان و جۆری خاوەنایەتی بەسەر هۆیەکانی بەرهەم هێنان دا، بە تەعبیرێکی ساکارتر: دژایەتی چینەکان.

+ واتە: ئێوە دەڵێن هۆیەکانی بەرهەم هێنان (وسائل الانتاج) دەچنە دەستی تاقمێکەوە و لە سۆنگەی ئەوەشەوە ئەو تاقمە کە هۆیەکانی بەرهەم هێنانی کەوتۆتە چەنگ زۆربەی گەل دەچەوسێتەوە، ئینجا لە ئەنجامی ئەوەش دا جەنگ و دژایەتی لە نێوان تاقمە کەمە چەوسێنەرەکە و گەلە ستەم لێکراوەکەدا بەرپا دەبێ.

_ بەڵــێ

+ باشە ئێوە ناڵێن چۆن هۆیەکانی بەرهەم هێنان کەوتنە دەستی تاقمە کەمەکەوە و خەڵکەکەی دیکە لــێیان بێ بەش بوو؟

_ لە ئەنجامی ئەوەوە کە تاقمە کەمەکە _ کە بریتین لە کۆیلەدار لە قۆناغی کۆیلایەتی دا و، ئاغا و دەرەبەگ لە قۆناغی دەرەبەگایەتی (فیودالیسم) داو، سەرمایەدار لە قۆناغی سەرمایەداری (کاپیتالیسم)دا _ موڵك و سامانیان لە چەنگ دایە و باقی خەڵکەکەش دەستی بەتاڵە و ڕووت و ڕەجاڵە.

+ بەڵام برا گیان مەسەلەکە هەر بەوەندە کۆتایی پێ نایە و کورد گوتەنی: قەرە قەپی لێ ناکرێ و، زۆر لەوەی قووڵ ترە کە ئێوە بیرتان لێ کردۆتەوە.

_ چۆن ؟!!

+ چونکە ئێوە پێویستە وەڵامی ئەم پرسیارەش بدەنەوە.

لە ســـــۆنگەی چی یەوە موڵك و دارایی کەوتە چەنگ تاقمە کەمەکە و زۆربەی خەڵکەکەش دەم لە پووش و بێ پشك و بەش کەوتنە گۆڕێ؟ ئایا ئەو تاقمە کەمە بە میرات لە بابیانەوە بۆیان مابۆوە؟ ئەدی بابیان لە کوێی هێنابوو وە هەروەها...

_ (—) سەرسامی و مات بوون.

+ ئەلێرەدا و لە هەرجێیەکی دیکەش دا، کاتێك بیردۆزە و ڕێچکە پووچە دەستکردەکان مات و حەیران دەبن و سەریان وەبەردی ئەلحەدێ دەکەوێ و زاریان دەبێتە تەڵەی تەقیو، ئیسلامی مەزن و تێرو تەواو و بێ خەوش، لە سۆنگەی ئەوەوە کە بە شێوەیەکی واقیع بینانە دەڕوانێتە بوونەوەر و ژیان و مرۆڤـ، واتە بە بێ لێ کەچ کردن و لێ زیاد کردن، بە واتایەکی دی ئیسلام لەبەرئەوەی بڕوای بە بوون (وجود) هەیە، بە بەرهەست و نابەرهەستیەوە، لە لێکدانەوەی هیچ جۆرە دیاردەیەکی سروشتی و کۆمەڵایەتی دا دانامێنێ و دەستەوستان نابێ، بەڵێ لێرەدا کە مارکسیزم داری لە شاقەلێ دراوە و حەشتەبای پێ نەماوە و دۆش داماوە، ئیسلام وەڵام دەداتەوە و دەڵێت: بە دان هێنان بە لایەنی مەعنەوی و هەست پێ نەکراوی ئینسان دا وەڵامی ئەو پرسیارە دەدرێتەوە ، ئاوا.

تاقمە کەمەکە بەهۆی دوو عامیلانەوە توانیویانە دەست بەسەر موڵك و دارایی دا بگرن و دواییش بەهۆی ئەو موڵك و دارایی یەوە دەست بەسەر هۆیەکانی بەرهەم هێنان دا بگرن:

یەکەم: ئەو تاقمە کەمە لە زۆربەی خەڵکەکە ژیرتر و زۆرزان تر بوون.

دووەم: لە زۆربەی خەڵکەکە ئازاتر و بە دەسەڵات تر بوون.

هەڵبەتە هەر کام لە ژیری و ئازایەتیش دوو خەسڵەتی مەعنەوین و فڕیان بە سەر ماددەوە نیە، کەواتە: گۆڕانکاری و پەرەسەندنی کۆمەڵگا لە ئاکام دا هەر دەگەڕێتەوە سەر بنج و بناوانێکی مەعنەوی و نادیار، یان ڕوون تر بڵێین: غەیبی و میتافیزیکی[1] .

(١) لێرەدا دەرویش و مریدانی مارکسیزم چیان پێ نامێنێ، بەڵام ئایا پێ دەچن دەبن و دان بە هەق و ڕاستی دا دێنن ! هەڵبەتە نەء چونکە شتی وا لەوان ناوەشێتەوە، دەبا

_ ـــ (بێ دەنگی).

+ ها ئێســـتا چ دەڵێی ؟!

_ بەهەر حاڵ، لایەنە مەعنەوییەکان کار لە ماددە بکەن یان بە پێچەوانەوە قسەکەی من وەدرۆ ناکەوێتەوە و هەر بە ڕاستی دەزانم و ئێستاش هەر لە سەر ڕای خۆمم و دەڵێم: لە دنیادا دوو جۆرە بیروباوەڕ هەن ماتریالیسم و ئایدیالیسم [1] .

بزانين ض ثينة و ثةرؤيةك ساز دةكةن بؤ طرتني ئةو كةلَيَنة زلةي بيردؤزةكةيان، دةطونجآ بلَيـَن:

نةخيَر سةرضاوةي هةر كام لة ذيري و ئازايةتي ماددةية، ضونكة كابراي ئازا بؤية ئازاية بةخؤوةتر و قةبةترة و بةتين و تاقةت ترة، ئةمما واقيع ئةو قسةية رِةت دةكاتةوة، ضونكة زؤر وابووة باباي قةلَةوو قةبة و فيل ئاسا لة دةستي مرؤظيَكي رِيوةلَة و نابووت و بآ داروباردا زةبوون و ثةك كةوتة بووة.

هةروةها دةطونجآ بلَيَن: بيروهؤش دياردةيةكي ماددي زؤر هالَؤز و ثرِ وردةكاري ية كة ميَشك دروستي دةكات، هةروةك ضؤن جةرط زراو دروست دةكات !!

بةلآم ئيشةكةيان بةوةي تيَكضووة كة لةم قسةيةش دا وةك زؤربةي قسةكانيان هةر بة تةنيَن و، طشت زانا و شارةزايان خرِ لةسةر ئةوةن كة ذيري و بيركردنةوة دياردةيةكي نامادده ية، ضونكة هيض كام لة خةسلَةتةكاني ماددةي تيَدا نةهاتوونةدي، لة رِةنط و دةنط و بؤن و تام و ضرِي و كيَش و قةبارة، بةلَآ كورد طوتةني: بةري رِؤذآ بة بيذينطآ ناطيرآ، مةيداني درؤيةش كورتة و ضي بة بةرةوة نية.

ئةو نموونةيةش كة دةي هيَننةوة بؤ سةلماندني دةعواكةيان _ واتة ويَضواندني ميَشك و ذيري بة جةرط و زراو _ بة ض مةزةبان لةطةلأ ذيري و زانيارى دا هةلَناكات، ضونكة جةرط لة ضةند خانةيةك ثيَك هاتوة و زراويش هةروا، ئةمما ميَشك شتيَكي ماددى و بةرهةستة و وةك جةرط لة ضةند خانةيةك دروست بوة، بةلآم ذيري دياردةيةكي مةعنةوى ية لة خانان ثيَك نةهاتوة، كيَش بةم قسانة ثؤز و نةقايل دةبآ ئةوة عةرز و ئةوة طةز با بةلَطةمان بداتة دةست تاكو بلَيين رِاست دةفةرمووى !

(١) دؤستة سةنطين و بةرِيَزةكان:

ليَرةدا دوايى مان بة وتوويَذةكةمان هيَنا، جا هةرضةندة لة رِوالَةت و لةبةردةم تةماشا كردنيَكي سةرثآيى دا دةبينرآ، كة ئيسلام هةرضةندة نةكةوتؤتة بارآ بنةوة ئةمما سةريش نةكةوتوة، بةلآم بؤ سةرنج دةريَكي ذير و وردبين دةردةكةوآ كة ئيسلام لةم دةبةريَك رِاضوونةدا مةزن ترين سةركةوتني دةسطير بووة، ضونكة طرنط ئةوةية باباي دويَنراو قةلؤش بآ و هةطبةي بيردؤزةي بةتالأ بآ، ئيدي داني

بەرکوڵێك دەربارەی پووچاندنەوەی ماتریالیزمی مێژوویی

خوێنەرانی خۆشەویستم، بیردۆزەی مارکسیزم گەلێك لایەنی پووچ و لەگەڵ ژیری نەگونجاوی تێدان، بەڵام ئەوەی _ بە بڕوای من _ لە هەمووی پووچ تر و ناقوڵاترە مەسەلەی تەفسیر کردنی مێژووی مرۆڤایەتی یە لەسەر بنچینەی ئابووری و هۆیەکانی بەرهەم هێنان، واتە ماتریالیزمی مێژوویی (المادة التأريخية) ، لەبەر ئەوە بە پێویستم زانی بڕێکی دیکەش نشتەری ژیری لە دومەڵی پڕ لە ئەفسانەی مارکسیزم وەکارخەین و ئاوەڵا بکەینەوە، بەڵام پێشەکی با گوێ بۆ ڕدێن سپی و قسە ڕۆیشتووانی کۆمۆنیزم بگرین، بزانین لەو بارەوە چ دەڵێن :

ثێداديَناَ يان نا طرنط نية، ضونكة باباي وةبنةوة كةوتوو بةوة كة ناي سةلميَناَ وةعةرزاَ كةوتوة ناضيَتةوة باري سةرآ، بة هةلَويَستي ئةو هاورآ ماركسيستةش بةسةرهاتيَكم هاتةوة ياد حةز دةكةم بؤتان بطيَرمةوة، ئةوجار ليَتان جوآ وةبم، تاكو لة ئالقةي سيَيةمي ئةم زنجيرةيةدا ثيَتان دةطةمةوة:

دةطيَرنةوة جاريَكي دوو برادةر ويَكرا دةرؤيشتن، لة دووررا تارمايىيةكيان ديَتة بةرضاوان، يةكيَكيان دةلَآ: ئةوة دالآشة، ئةوي ديكةشيان دةلَآ ئةمن بة بزني تآ دةطةم، تاو بؤ تاوآ هةتا وةتنزيكتر دةكةون ثتر دالآشايةتي تارمايي طؤرين بةسةر بزنايةتيةى دا زالأ دةبآ، بةلآم ئةوةيان كة هةوةلأ جارآ بة بزني تآ طةيوة، لة قسةي خؤى نايةتة خوارآ، كاتيَك كة زياتر نزيك دبنةوة، دالآشةكة لة شةققةي بالآن دةدا و دةفرآ ، برادةرةكةي ثآي دةلَآ:

بآ قةزا بي ياخوا بؤ هيَندة كةللة رةق و نةسةلميَني خؤ ئةمجار قسةت نةما !!

كابراي نةسةلميَن و كةللة وشكيش هةر ناى كاتة نامةردى و دةلَيت:

وةلَلآهي هةزار كةرةتي ديكةش بفرآ هةر دةلَيم بزنة.

هةلَبةتة بة نةسةلماندنى ئةو برادةرة ماركسى يةش نة ماركسيزم و كؤمؤنيزم وةراست دةطةرآو نة ئيسلامي ئازيز و بآ لةكةش دةبيَتة ئايدياليسم.

(١) ماركس لە كتێبی (مساهمة في نقد الاقتصاد السياسي)دا، دەڵێت: "ئەوەی کە شێوەی ژیانی ئینسان دروست دەکات، ژیری و بیر کردنەوەی وی نیە، بەڵکو شێوەی ژیان و بارودۆخی ژیانە کە ژیری و بیرۆهۆش بۆ مرۆ دەرەخسێنێ..".

(٢) ئەنگلز لە كتێبی (فورباخ و نهاية الفلسفة الالمانية)دا، دەڵێت: "فکر ماددەی نەهێناوەتە دی، بەڵکو ماددەیە کە بیروهۆشی بەرهەم هێناوە".

(٣) ستالین لە كتێبی (المادية الجدلية)دا، دەڵێت: "جیهان بەهۆی یاساکانی ماددە لە گەڕدایە و پەرە دەستێنێ و، حەوجێی سەرپەرشتی کەرێکی گشتی نیە".

بەڵێ ئەمەیە ڕای ڕابەر و ڕدێن سپیانی مارکسیزم سەبارەت بە مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی ، وەك دەبینین مارکسیزم دەڵێت:

تاقە هێزێك کە ڕەوڕەوەی مێژووی وەگەڕ خستوە و دەی ئاژوێ بریتی‌یە لە بارودۆخی ئابووری، واتە: نە بیر و ئاوەزی زانا و شارەزایان وە نە ئازایەتی و زەبر بە دەستی ی پاڵەوانان، وە نە ویست و ئیرادەی گەلان، وە نە هەست و نەستە دەروونی یەکان وەك : عشق و خۆشەویستی و بوغزاندن و حەسوودی و .... هتد، وە نە بارودۆخی جوگرافیایی، هیچ جۆرە تەئسیرێکیان لە دروست کردنی مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی دا نیە !!

بەڵام وەرن با وێکڕا ئەم جۆرە بۆچوون و ئەم تەرزە بیرە، بە ترازووی ژیری بکێشین، تا بزانین چۆن دەردەچێ !

یەکەم: ئامراز و هۆیەکانی بەرهەم هێنان _ کە ئابووری یان لەسەر بەندە _ بەرهەم و زادەی ویست و ئاوەزی ئینسانن و ئینسان ڕەخساندوونی. کەواتە

ئینسان بنچینه و ئەسڵە و ئەوان بەرهەم و لق و پۆپی وین، مادام وابێ ئەگەر بمانەوێ تەفسیری ژیانی مرۆڤ بکەین پێویستە یەکەم جار خودی مرۆڤ بتوێژینەوە، نەك بارودۆخی ئابووری یان هۆیەکانی بەرهەم هێنان کە زادە و شوێنەواری ئینسانن، چونکە تاکو سەرچاوە نەناسرێ، ناگونجێ ئەو جۆگەیە بناسرێ کە لێیەوە هەڵبەستراوە. مادام وابێ شوێن کەوتووانی مارکسیزم لە مەسەلەی تەفسیر کردنی مێژووی ژیانی مرۆڤایەتی دا بەهەڵەدا چوون و هەڵتریزاون و وەك ئەو کابرایەیان لێ هاتوە، کە دەڵێن لە تاڵ تاڵووکەیی و شپرزەیی یان لەباتی وەی ئەسپەکەی لە لای پێشەوەڕا لغاو کات لێکدا لێکدا لغاوەکەی لە لای پاشەوەی ئەسپەکەی دەکوتا، ئەمما چ فایدێی نەبوو، بێجگە لە ماندوو بوونێ چیدی پێ نەبڕا !!

دووەم: ئامڕاز و هۆیەکانی بەرهەم هێنان وێڕای ئەوەی کە گوتمان زادە و بەرهەمی ئینسانن و شوێنەواری تێدا درەوشانەوەی ویست و ژیری ئینسانن، ئەوان هیچ چەشنە ویست و ئیرادەیەك شك نابەن تاکو بگونجێ وەگەڕ خستنی ڕەوڕەوەی مێژوویان وەپاڵ دەین، بەڵێ بە ڕاستی بیردۆزەی کۆمۆنیزم کە وەگەڕ خستن و گۆڕنکاری ژیانی مرۆڤ پاڵ دەداتە لای هۆیەکانی بەرهەم هێنان و بە هیچ ڕەنگێك ئیرادە و ویستی مرۆڤ ناهێنێتە نێو حیسابانەوە، شوێن کەوتووانی خۆی دەباتەوە تافی گڕو گاڵ و دادە و بابە کردن، چونکە:

١- ئەگەر ئینسان نەبا و ئیرادەی ئینسان نەبایە، ئامڕاز و هۆیەکانی بەرهەم هێنان ناویان لە کوولەکەی تەڕیش دا نەدەبوو.

٢- ئەگەر ئینسان دروست کەر و ڕەکارخەری هۆیەکانی بەرهەم هێنان بێ، بۆ دەبێ مارکسیزم هەر موچیڕ بێ لەسەر ئەوەی کە ئینسان هیچ دەورێکی لە گەڕان و سووڕانی چەرخی مێژوو دانیە ؟!!!

سێیەم: دەروون ناسیی هاوچەرخ ، ئەو فەلسەفە و بۆچوونەی پووچ کردۆتەوە کە وەك شتێکی یەك لایەنە دەی ڕوانیە مرۆڤ و، دەڵێت:

مرۆڤـ تەنیا پاڵنەرێك و دووان کاری تێ ناکەن لە ژیانی داو، دەکەوێتە بەر قەڵەمڕەوو ژێر تاوو تینی چەندین پاڵنەری جۆراو جۆرەوە، وەك : شەیدایی ی بۆ خواناسی و ئازادی و سەربەخۆیی و دادگەری و بەرەو تەواویەتی چوون (تکامل) و چاکە کردن و ڕەوشت بەرزی و دارایی کۆکردنەوە و زانیاری وەدەست هێنان.

بەڵێ هەر کام لەم پاڵنەرانە کاردەکاتە سەر مرۆڤ و بەرەو ئامانجێکی دیاری کراو پاڵی پێوە دەنێ، کەواتە هیچ ماقووڵ نیە لە نێو ئەو هەموو پاڵنەرانەدا گڕنە لە یەکێکیان دابگری و ئەوانی دیکە فەرامۆش بکەی، بەڵکو هەڵوێستی ژیرانە ئەوەیە کە بڵێین: هەر کام لەم پاڵنەرانە کار دەکاتە سەر ژیانی ئینسانو چالاکی یەکانی، جا هەیانە کەم و هەیانە زۆر.

بە ڕاستی سادەیی و نەفامی یە، ئایین و ئەوین و ڕەوشت و خووی بەرز بە زادە و بەرهەمی هۆکانی بەرهەم هێنان و بارودۆخی ئابووری لە قەڵەم بدرێن ، لە کاتێك دا دەبینین زۆربەی زۆری خەڵکی هەموو بەرژەوەندییە ئابووری و ماددییەکانیان لە پێناوی وان دا بەخت دەکەن. ئایا ئەم هەڵوێستە ئەوەی لێ نافامرێتەوە کە ئەو شتانە نەك هەر وێرای ئابووری کاریگەرن لە ژیانی مرۆڤ دا. بەڵکو کاریگەر تریشن و ئابووری و بابی ئابووریش دەخەنە ژێر ڕکێفی خۆیانەوە ؟!!

چوارەم: ئەگەر بێت و ڕووداوەکانی مێژوو بێنینە پێشەوە لە ڕوانگەی ماتریالیزمی مێژوویی یەوە سەیریان بکەین و بمانەوێ لەسەر بنچینەی ئابووری و هۆکانی بەرهەم هێنان تەفسیریان بکەین، دووچاری گەلێك پرسیاری بێ وەڵام دەبین، بۆ وێنە با یەکێك لە دیاردە مێژوویی یەکان بکەینە جێی سەرنج و تێوەڕامان، کە بریتی یە لە جەنگ.

ئایا بۆمان دەچێتە سەرێ هەموو جەنگەکانی مێژوو بە سەنگ و ترازووی ئابووری هەڵسەنگێنین؟!! بێ گومان نەء، چونکە چەند جۆرە پاڵنەر (دافع) لە سروشتی ئینسان دا هەن، هێندە جۆرە جەنگیش لە مێژوودا هەن، هیچ کەسێك ناتوانێ لاملی لەوەی بکا، کە ژمارەیەك لە جەنگەکان بە پاڵنەرێکی ئایینی بەرپا بوون و هیچ چەشنە پاڵنەرێکی ئابووری و ماددی لە گۆڕێ دا نەبوە، وە گومانی تێدا نیە کە ژمارەیەکی زۆر لە جەنگەکان بە مەبەستی وەدەست هێنانی ئازادی هاتوونە دی، تەنانەت جاری وابوە حاڵەتێکی دەروونی و عاتیفی وەك: عیشقی نێوان پیاوو ئافرەتێك، یان هەڵچوون و تووڕە بوونێك، یان خۆسەپاندن و خۆ ڕانانێك، بۆتە هۆی هەڵگیرساندنی جەنگێکی مەزن.

هەڵبەتە ئێمە لاملی لەوە ناکەین کە ئابووریش وەك عامیلێك ڕۆڵی خۆی گێڕاوە، بەڵام وەك یەك عامیل نەك تاقە عامیل !

پێنجەم: مارکسیستەکان کە دەڵێن: دژایەتی چینەکان دینەمۆی گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگایە، پرسیارێکی گرچوو تەزێن بەرۆکیان دەگرێ:

باشە ئێوە خۆ بۆ خۆتان دەڵێن کۆمەڵگای کۆمۆنی یەکەم چینایەتی تێدا نەبووە، مادام وابێ دینەمۆ و بزوێنەری گۆڕان و پەرەسەندنی کۆمەڵگا لەوێدا نەبووە، ئەدی پێم ناڵێن لە سۆنگەی چیەوە کۆمەڵگای

کۆمۆنی سەرەتا گۆڕاو پەرەی سەند و لە جێی ویدا کۆمەڵگای کۆیلەدار و کۆیلان ڕەخساو پنچی گرت؟!

شەشەم: دیسان بۆمان هەیە ئەم پرسیارەش ئاراستەی شوێن کەوتوانی کۆمۆنیزم بکەین:

ئێوە دەڵێن: گۆڕان و پەرەستاندنی کۆمەڵگاکان بە پێکهاتنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی کۆتایی (المجتمع الشيوعي النهائي) ڕادەوەستێ و کۆتایی پێ دێ، چونکە دیاردەی چینایەتی تێ دەچێ و هەموو خەڵك بە یەکسانی و وەك یەك دەژین، هەڵبەتە کە دیاردەی چینایەتیش تێ چوو و نەما، هەر لەو دەمیش دا دینەمۆ و بزوێنەری مێژووش تێ چووە، باشە ئێستا دەپرسین:

ئەدی ئێوە نەتان گوت: جووڵان و پەرەستاندن دیاردەیەکی تایبەتی و هەمیشەیی ماددەیە _ هەڵبەتە ئەوان کۆمەڵگا بە دیاردەیەکی ماددی ڕووت دەزانن _ دە کوانێ گۆڕان و پەرەستاندنی ماددە ؟!!

بۆ دەبێ لە دوای پێکهاتنی کۆمەڵگای کۆمۆنیستی گۆڕان و پەرەستاندن ڕاوەستێ و جینگڵی لێ ببڕێ ؟!!

بۆ ڕزگار بوون لە چەنگ ئەم پرسیارە دوو وەڵام هەن:

یەکەم: کە بڵێین درۆیە ماددە جووڵان و گۆڕان و پەرەستاندنی نیە، دیارە ئەم وەڵامەش شتێکی نا ڕاست و نەگونجاوە لەگەڵ زانیاری و ژیری و واقیعی ماددەدا.

دووەم: کە بڵێین : ئەو بیردۆزەیەی لە ئاکام دا بزووتن و پەرەستاندنی ماددەی تێدا ڕادەوەستێ غەڵەت و پەڵەت و ناتەواوە، بێ گومان هەر ئەم وەڵامەش ماقووڵ و گونجاوە.

حەوتەم: هەندێك لە ئالْقە لە گوێیانی مارکسیزم دەیانەوێ بیردۆزەکەیان لەو ئاکامە سەخت و دژوار و پڕ مەترسیيە قوتار کەن، کە پرسیاری شەشەم خستیە بەر چاویان، بۆو مەبەستەش هانایان وەبەر وەڵامێکی وا بردوە کە زۆر لەو کابرایەیان خراپتر لێ هاتووە، کە دەڵێن: خراپەیەکی کردبو، بەڵام کاتێك لێ ی ئاشکرا بوو ویستی عوزر و بیانوێکی بێنێتەوە، کەچی عوزرەکەی زۆر لە تاوانەکەی بەدتر بوو، لەوەوە ئەو قسەیە داکەوت کە دەڵێت: عوزر لە قەباحەتێ خراپتر.

بەڵێ ئاوا وەڵامی پرسیاری شەشەم دەدەنەوە:

پاش هاتنە دی کۆمەڵگای کۆمۆنیزمیی، دژایەتی لە نێوان چینەکان دا نامێنێ چونکە، کۆمەڵگا تێکڕا دەبێتە یەك چینی یەکسان، بەڵام ئەو جار دژایەتی (تضاد) دەکەوێتە نێوان ئینسان و سروشتەوە !!

بەڵام لە ڕاستی دا ئەم وەڵامە پتر ساویلکەیی یەتی و (سەفسەتە)ی کۆمۆنیستەکان دەسەلمێنێ، چونکە :

١) ئەوان لە بنچینەکانی دیالکتیك دا دەڵێن: دژایەتی (تضاد) بەوە دەڵێن کە لە نێو یەك شت دا دوو لایەنی دژ بە یەك هەبن، واتە : پێویست بابەت (موضوع) ی دژایەتی یەکە یەك شت بێ، نەك دوو شت، هەڵبەتە هەر کام لە کۆمەڵگا و سروشت یەك زاتی سەربەخۆیە و پێویستە دەنێو هەر کامێکیان دا دژایەتی هەبێ، نەك بە هەردووکیان دژایەتی پێك بێنن، کەواتە کە مارکسیستەکان کۆمەڵگا و سروشت هەردوکیان بەیەك زات دادەنێن و ئینجا دژایەتی نێوانیان بە دژایەتی یەکی ڕاستەقینە لە قەڵەم دەدەن، ئەوە لە یاساکانی مام

دیالکتیکیان لاداوە و وەك ئەو منداڵەیان کردوە کە لە دەمی قەڵس بوونیدا، دۆ و دۆشاوی تێکەڵ دەکات.

٢) دژایەتی (تضاد) لە نێوان دوو لایەن دا، لەیەك کات و شوێن دا، کاتێك پێی دەگوترێ دژایەتی، کە یەکێك لەو دوو لایەنانە ببێتە هۆی تێ چواندن و لەنێو بردنی ئەوی دیکەیان، بەڵام خۆ هیچ کام لە کۆمەڵگا و سروشت هۆ نیە بۆ لە نێو بردنی هاوەڵەکەی،وە چ جەنگ و دژایەتیشیان لە نێوان دا نیە، بەڵکو ئەوەی کە دەبینرێ بێجگە لە پێکەوە گونجان و تەبایی و لە بایی هیچی دیکەی نیە، ئەوپەڕی جەنگ و ناکۆکی کە لە نێوان کۆمەڵگا و سروشت دا بەدی بکرێ، بریتی یە لە هەوڵدانی مرۆڤ بۆ زیاتر ناسین و شارەزایی پەیدا کردن سەبارەت بە سروشت، بۆ وەی پتر بتوانێ لە نیعمەت و بەخششەکانی بەهرەمەند بێ، بەمەش چ دژایەتی پەیدا نابن، چونکە هیچ کام لە کۆمەڵگا و سروشت نابنە هۆی تێ چوون و نەمانی ئەوی دیکە.

٣) ئەو جۆرە دژایەتی یە _ ئەگەر بگونجێ پێی بڵێین دژایەتی ڕۆژی لە دایك بوونی ئەو کاتە نیە کە کۆمەڵگای کۆمۆنیزمی کۆتایی تێدا پەیدا دەبێ، بەڵکو ئەو دەبەرێك ڕاچوون و ناکۆکی یە هەر لە سەرەتای دروست بوونی یەکەمین مرۆڤەوە لەسەر ئەم زەوییە هاتۆتە دی، بەڵێ ئینسان هەر لە یەکەمین ڕۆژی دەست پێ کردنی ژیانیەوە لەسەر ئەم خڕۆکەیە هەوڵی ئەوەی داوە، شارەزای یاسا و نهێنی یەکانی ئەم بوونەوەرە بێ و مەیسەری کات بۆ خۆی.

کەواتە : ئەم وەڵامەی مارکسیەکان بە کەڵکی چ نەهات و بگرە بوو بە هۆی زیاتر ئاشکرا بوونی، سادەیی بیر و زەینیان و ئەفسانەیی بیردۆزە و ڕێچکەکەیان.

ڕەنگە ئەم برە لێکۆڵینەوەیەش بەس بێ بۆ وەدرۆ خستنەوەی مارکسیزم لە وڕینەی ماتریالیزمی مێژوویی دا، زۆر زۆریش حەز دەکەم کە هەر کەسێك لە شوێن کەوتوانی مارکسیزم دەست لە سینگی خۆی بدا و بە نیازی بەرگری کردن لە مارکسیزم لە گەڵماندا بدوێ، ئەمما با پێشەکی ئەوە لە دڵی خۆیدا بچەسپێنێ کە حەتمەن بارێ بنەوەی پێ دەبڕێ. خوای گەورە و باڵا دەستیش پشتیوان بێ، ئەگەر تەمەن مەودای هەبێ بە هەویام لە کتێبێکی سەربەخۆدا سەر لەبەری بیردۆزەی مارکسیزم، لەسەر بنچینەی ژیری و زانیاری و لە ڕوانگەی ئیسلامی ئازیزەوە بدەمە بەر نشتەری توێژینەوەوە.

ئاڵقەی سێیەم

وتووێژی سێیەم: ئیســـلام وریا کەرەوەیە نەك تریاك

کات و شوێن : هەمان کات و شوێنی وتووێژی پێشوو

هەر لە هەمان کات و شوێنی گۆرین دا، یەکێك لە دانیشتوان کە وا دیار بوو تا ئەو دەمی، کوفر و بێ بڕوایی، لە دڵی بەتاڵ و حەتاڵی دا[١] جێ گیر نەبوو بوو، گوتی: کاکە دەبینم تۆ دەربارەی ئایین شارەزاییت هەیە، باشە ئەگەر زەحمەت نەبێ، بۆچی تۆزێك لەگەڵ ئەوانەدا نادوێی ئەوە هەر لە کن تۆ دەنگێ

---

(١) بؤية دةلَيَم "دلَي بةتالأ و حةتالَي" ضونكة زؤر ضاك دةزانم كة رِيَضكة و بيردؤزةكان تةنيا بة دلَيَك دةويَرن و زةفةري ثآ دةبةن كة خالَي بآ لة ئيسلام.

ناکەن، دەنا هەموویان بێ بڕوا و لامەزەبن و کەس زات ناکات هەر باسی ئایین و خواپەرستی بکات، کە بەر دەبنە کفر کردن و قسەی پڕووپووچ و دەڵێن: ئیسلامەتی ئەفسانەیە و (محمد) بۆ خۆی قورئانی داناوە و، خواپەرستی لە ئەنجامی نەفامی یەوە پەیدا بووە و، ئێستا کە ئینسان چاوی کراونەوە و زانیاریی پەیدا کردوە، ئاییـــن و خواپەرستی باوی نەماوە و بێ ڕەواج بووە و ...هتد.

گوتم بە ڕاستی ئەمنیش زۆرم سەردەخورێ بۆ کارێکی وا، ئەمما پیاو هەقێ بڵێ: هەڵایساندنەکەی پێی دەوێ، پێویست بە گوتنێ ناکات بۆ خۆت لە دانیشتنەکەی پێشوودا ئاگات لێ بوو، لە دوایی دا چەند پێ ناسەرسەنگ و نە قایل بوون، گوتی هەڵایساندنەکەی بۆ من لێ گەڕێ.

پاش نان خواردنێ بەیانی هەموومان دانیشتبوین هەر گوێ لەسەر هەست بووم، کە برادەری گۆڕین قسەیەکی بکات بۆوەی بشێ بکرێتە دەستە چیلە.

زۆری نەخایاند ڕووی تێ کردم و گوتی: ئەرێ کاکە !

گوتم: بەڵێ.. فەرموو.

گوتی: ئەرێ خەون و مەون چی بۆ هەیە ؟!

لێرەدا زانیم کە دەیەوێ بەو قسەیەی گفتەکەی پێشووی بەرێتە سەر، بۆیە بیرم لەوەی کردەوە کە بە شێوەیەك وەڵامی پرسیارەکەی بدەمەوە، بگونجێ بکرێتە پێشەکی و ڕێ خۆش کەرێك بۆ چوونە نێو مەبەستی بنچینەیی یەوە سەرتان نەیەشێنم وەك بۆتان دەگێڕمەوە وتووێژ دەست پێ کرا :

+ زانا و پســپۆڕانی دەروون ناســی ســەبارەت بە چۆنیەتی تەفسیر کردن و شی کردنەوەی دیاردەی (خەون) ڕای جوێ جوێیان هەیە، بەڵام لە ڕوانگەی ئیسلامەوە خەون دەکرێ بە سێ بەشەوە:

یەکەم: ئەو بەشەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ بنەڕەتێکی "فسیۆلۆجی" وەك ئەو خەونانەی پەیوەندییان بە جینسەوە هەیە، فرۆید ئەم لایەنەی باش ڕوون کردۆتەوە _ هەرچەندە هەندێك جاران ساتمەشی بردوە _.

دووەم: ئەو بەشەیە کە پەیوەندی بە لایەنی بیرو زەینەوە هەیە، وەك هاتنەوە بەرچاوی ئەو شتانەی مرۆڤ لە کاتی بێیداری دا بیریان لێ دەکاتەوە و پێیانەوە سەرقاڵە.

سێیەم: ئەو بەشەیە کە دەگەڕێتەوە بۆ بنەمایەکی مەعنەوی، واتە لە ئەنجامی بیروخەیاڵ و کارتێکردنی غەریزەکان دا پەیدا نابێ، بەڵکو لە ئەنجامی کارتێکردنی جیهانی ئەودیوی سروشت (متیافیزیکا) وە دێتە دی، ئەمیش دوو جۆرە: جۆرێکیان دەگەڕێتەوە بۆ هێزە مەعنەوی و غەیبی یە خێرخواکان (القوی الغیبیة الخیرة)، وەك فێر کردن و ئیلهامی فریشتان و گیانی بێداری پیاو چاکـان و بەندە لە خوا نزیکـــەکان، هەڵبەتە ئەم جۆرە مەگەر چۆنەکایی، دەنا تایبەتە بە مرۆڤە خواناس و بڕوادارەکانەوە.

جۆری دووەمیشیان دەگەڕێتەوە بۆ هێزە نەدیتراوە بەدەکان (القوی الغیبیة الشریرة) وەك خوتخوتەی شەیتان و ترساندن و بێزار کردن.

یەکێك لە دانیشتوان کە بە دکتۆر بانگ دەکرا، گوتی:

_ ئەگەر مەودام بدەی لەسەر قسەکانت تێ بینیم هەیە.

+ فەرموو.

_ سەبارەت بە تەفسیر کردنەکەت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە، بەشی یەکەمیان زۆر بەجێیە و شتێکی سەلمێنراوە لە لایەن زانیاری یەوە، بەشی دووەمیشیان

هەر چۆنێك بێ ڕێی تێ دەچێ، بەڵام ئی سێیەمیان قسەیەکی ئایدیالیسمانەیە و هیچ پەیوەندی لەگەڵ زانیاریی دا نیە.

+ برا گیان بێ گومان پێویستە هەر شتێك زانیاری زەفەری پێ بەرێ و توانای بەسەردا بشکێ پرسی پێ بکەین و پشتی پێ ببەستین، بەڵام گەلێك جار شتەکە ناکەوێتە نێو جوغزی زانیاری و ئەزموونەوە و هیچ سەرەدەری لێ ناکات و هارێی لێ لە بڕی ناکاتەوە، هەڵبەتە لە حاڵێکی وادا نالوێ بە تەما زانیاری بین و چاوانی لەسەر چڕ داگرین، مەسەلەی خەونیش لێرەدا بەهەمان شێوەیە، ئەو بەشەی کە پەیوەندی بە لایەنی کارئەندامی (فسیۆلۆجی) یەوە یە، زانیاری تا ڕاددەیەك دەبارانی دا هەیە لێی بدوێ. بەڵام ئاخر چ لە خەونێك دەکەی کە بە هیچ ڕەنگێك ناتوانی بی بەیەوە سەر بنەڕەتێکی ماددی و ناگونجێ بەو گەزە بپێورێ و لەو ڕوانگەیەوە سەیر کرێ !

وەك ئەو خەونانەی کە ئینسان تێیان دا ئاگاداری ڕوودانی کارەساتێك دەبێ بەر لە قەومانی ! یان لە شوێنێکی گەلێك دوورەوە، بە بێ هیچ هۆیەکی ماددی لە ڕێی خەونەوە دەزانێ چ ڕووی داوە[1] ؟!!

_ زانایان دەڵێن ئینسان بەهۆی هێزێکی نەدیتراوەوە[2] دەتوانێ پەی بەم تەرزە ڕووداوانە بەرێ.

+ ئێ ئێ خۆ ئێمەش دەڵێین هێزێکی نەدیتراو ئەو کارە بەجێ دێنێ، بەڵام ئەوە ئێمە دەڵێین ئەو هێزە بریتی‌یە لە فریشتە و گیانی بێداری دۆستانی خودا، بەڵام ئێوە چ دەڵێن و چ بریار دەدەن ؟!

(١) ئةمن يةكةبارآ خؤم ئةم جؤرة خةونانةم طةلَيك ديون.
(٢) واديارة ئةوانة كة تينيان بؤ هات، ثةنا دةبةنة بةر شتي هةست ثآ نةكراويش !!

_ پسپۆڕان بەو هێزە دەڵێن "هەستی شەشەم" .

+ برای ئازیز مەسەلە لێرەدا هەستی شەشەم و حەوتەم نیە، مەسەلە دەستەوستانی و دەستەو ئەژنۆ دانیشتنی زانیاریە لە ئاقار ئەو دیاردەیەدا، بەڵام ئەوانەی زانیاریان کردوە بە بتێك و دەی پەرستن، دەیانەوێ لە زاراوەی "هەستی شەشەم" پینەیەك _ ئەگەر مقەباییش بێ _ دروست کەن و هەر چۆنێك بێ کون و کەلێنێکی پێ بگرن، ئەگەر نا ئەو هەستە شەشەمە ئەگەر شتێکی ماددییە نابێ هەستی پێ بکرێ؟

خۆ ئەگەر دەشڵێن بەڵێ هەیە ئەمما هەستی پێ ناکرێ، ئەوە بزمارێکی گەورە لە تابووتی بیردۆزەکەتان دەدەن و هەڵ دەقڵشێ و تەرمی سارد و سڕی بیردۆزەکەتان دەکەوێتە گۆڕێ.

چونکە ئێوە دەڵێن هەر شتێك بەرهەست نەبێ نیە و هەرچی وەبەر ڕکێفی چرا و شەداوی هەستەکان نەکەوێ مۆری نەبوونی پێوە دەنرێ.

برایان! بە ڕاستی[(١)] ئەم دیاردەیە _ دیاردەی لە مرۆڤ ڕوانین و نرخاندنی لە گۆشەنیگایەکی کەمبەر و گچکەوە _ گەلێك لە کەڵە پیاوو بلیمەتەکانی وەك فرۆیدی بەسەر تەڵێ پەڕاندوە و بە سەهووی بردوە.

بۆ وێنە: چونکە فرۆید پسپۆریی لە بواری دەروون ناسیی دا هەبووە و لەوێش دا لە جوغزی جینس دا خولاوەتەوە و ڕوانگەیەکی هەمە لایەنەو

(١) لـیَرةدا خويَنةر هةست بة بازدانيَكي كت و ثر دةكات، بةلاَم ئةم ضةشنة بازدانة ليَرةدا و لة طةليَك جاَي ديش دا زؤر جاران خؤي فةرز دةكات، ضونكة مةبةستي من هةرهيَندة تويَذينةوةي (خةون)ة هةتا دةبيَتة دةستةضيلةيةك ئاطري وتوويَذةكةي ثآ خؤش دةكةم، واتة مرؤظي موسلَمان دةبآ وريا و بةهؤش و طؤش بآ مةودا نةدات تووشي ضؤرتماَي بكةن و بةهؤي باسة لاوةكى يةكانةوة لة مةبةستي بنضينةيي وةدوور خةن و هةتلَةي كةن.

فراوانی شك نەبردوە، كاتێك ویستوویەتی ئینسان بنرخێنێ، وای زانیوە كە بەس لە گۆشەنیگای جینسەوە، لە وزەی دا هەیە سەر لەبەری لایەنە دیارو شێرراوە پێك هێنەرەكانی سروشتی مرۆڤ هەڵسەنگێنێ، لە ئاكامی ئەو بیركردنەوە چەوتە و ئەو تێڕوانینە نا زانستیانەش دا تووشی هەڵەی زەق و ناقۆڵا بو وە، كە هەندێك جاران بابای نەخوێندەواریش هەستیان پێ دەكات.

فرۆید دەڵێ: كۆرپەی ساوا كە قامكی خۆی یان مەمكی دایكی دەمژێ بە پاڵنەرێكی جینسی ئەم كارە دەكات، لە عەرزێ وەژەنینی پاچ و بێڵی بابای جوتیار و كرێكار و، گرتنی قەڵەمی خوێندكار و.. هتدیش هەر بەم جۆرە لێك دەداتەوە.

فرۆید بەوەندەشەوە ڕاناوەستێ و پتریش لینگان لە بەڕێ تێ دەپەڕێنێ و خواپەرستی و ئایین پەروەریش بە فیتی جینس دەزانێ و ، هەروەك ڕق و قینێكی لە مێژینە پاڵی پێوە بنێ و بیەوێ كەف و كوڵی دڵی خۆی بە مرۆڤ بڕێژێ، تەمایەتی مرۆڤایەتی بە هەموو شتێكەوە لە جلێتاوی جینس هەڵكێشێ و خۆی لەبەر چاو ببێزێنێ، بەم شێوەیە بەسەرهاتی ئەفسانەیی "ئۆدیب" دەكاتە چاوگ و ماكی پەیدا بوونی ئایین و ڕەوشت و ئاكار و فەلسەفە و هونەر و...هەموو شتێك[1] .

---

(١) لـيَرةدا دةمةوآ ثوختةيةك دةربارةي فرؤيديسم بنووسم:

... زيطموند فرؤيد لة سالَي ١٨٥٦ ى زاييني لة شاري (مزايرك) لة ولآتي (ئةتريش) ضاوي بة دنيا هةلَيَناوة و، لة سالَي ١٩٣٩ز لة لةندةن مردوة.

هةلَبةتة فرؤيد لة بواري دةروون ناسى دا ثسثؤريَكي كارامة و ليَهاتوو بووة، وة ضةند راستى يةكي لةو بارةوة خستؤتة بةرضاوان كة بةر لةوى شتيَكي شيَرراوة و رازيَكي ثةنهان بوون، بةلآم ثيَشينان طوتوويانة: هةر خوا هةلَة ناكا و، هةريةكة بة سةهوو ناضآ، فرؤيديش وةك هةر كام لة بةندةكاني ديكةي خوا، هةر ئةو برة وزة و توانايةي هةبوة كة خوا بة ئينساني بةخشيوة تاكو بريَك لة راز و نهيَنىيةكاني ذيان و دةوروبةري ثآ بزانآ. نةك بؤ زانين و ثةي بردن بة طشت راز

و مەتەلە سەر ظيَذكەرەكاني ذيان، ضونكة ئەوة بەس لە خوا دەوەشيَتەوة ئينسانيش ض حەوجآى نية و ثەكي لەسەري نەكەوتوة.
بەلاَ فرؤيديش وەك سەر لەبەري ئەو مرؤظانەي ويستوويانة لە رآي ذيري و زانياريى ئادەمى يانەوة هەموو شتيَك بزانن و هيض ئاوريان وة ئايين و بەرنامەي خوا نەداوة و لە سەرضاوەي روونى ريَنموونى يەكاني خؤيان بآ بەش و دەسخەرؤ كردوة، لە هەنديَك شت دا راستيى ثيَكاوة لە زؤربەش دا نەى ثيَكاوة و هەلتريزاوة، كەواتة ئەوانەي وا دەروانننة فرؤيد و هاو ويَنەي فرؤيد كة ثاك و بآخەوش بآ لەكەن و هيضيان لەبەر عاسآ نابآ و ضيان لەبەر ضەنطان رانابرآ، نة ضى يەت (ماهية)ى ئينسان دەناسن و، نة برواشيان بة طؤران و ثەرەستاندن هەية ، حەقيقەت و نيَوةرؤكي ئينسانيان نة ناسيوة ضونكة شتيَكي لىَ ضاوەروان دەكەن لة بارانى دا نية و هەر لة خواي مەزن دەوەشيَتەوة، برواشيان بە طؤران و ثەرەستاندن نية، ضونكة ئەطەر بروايان ثآي هەبا دەبوو بزانن كة ئينساني سەدەي هەذدة و نؤزدة بؤي نية نەخشەي ذيان بؤ خەلَكي سەدەكاني دواي خؤي دانآ !!
فرؤيديَك يان ماركسيَك كة ضەندين سالَ بەر لە من ذياوة و لة نيَو بارودؤخيَكي جودا لەوەي لة مەر من دا ذياوة و بآ ئاطا بووة لەو شتة نوآيانەي لە دواي وي ثەيدا دەبن و ريَرەوي ذيان دەطؤرن و بآ هەوالأ بووة لەو بيردؤزة و تەجرووبانەي كة لەسەردەمي من دا ديَنة كايەوة و رەنطة زؤر لة بؤضوونەكاني وي وەدرؤ بخەنەوة، بؤ دەبآ بيكەم بة بت و قسەكاني بكەمة ريَشمەيەك و توند توند لة طەردنى خؤمى بئالَيَنم و خؤم بكەمة كؤيلەى ؟! ئايا طەرانەوة بەرەو دوا و كؤنەثەرستي لەمة زياتر دەبآ ضؤن بآ ؟!!
ئيَستا با ببينة سەروكاري فرؤيد و وريَنەكاني:
ئەوەي بەلامەوة طرنطة و جآي سەرنج دانة لة بيردؤزەي فرؤيددا دوو شتي سەرەكين:
١- روانيني فرؤيد بؤ غەريزەي جينسي :
فرؤيد هەموو هەستان و دانيشتن و ضالاكىيەكاني ئينسان دەطيَريَتەوة بؤ غەريزەي جينسي و هەموو شتيَك لة فيتي وي دەزانآ، واتة هەروەك ضؤن ماركس ئابوورى بة ذيَر خان و بنضينەي ذياني تاك و كؤمەلأ دادەنآ فرؤيديش غەريزەي جينسي بەو ضاوة سەير دەكات.
٢- هەلَويَستي فرؤيد سەبارەت بة دياردەي خواثەرستي و ئايين:
فرؤيد ثآي واية كة خواثەرستي و ئايين وەك هەموو ضالاكيەكاني ديكەي مرؤظ غەريزة جينسي بؤتة هؤي ثەيدا بوونى!!
فرؤيد بؤ سەلماندني ئەم وريَنەيەي بەسەرهاتيَكي ئەفسانەيي كؤن دەكاتة بەلَطة و سەرضاوەي ئيلهامي خؤي، ئەمەش دەقي ئەو بەسەرهاتەية كة فرؤيد دەى طيَريَتەوة:
"سەرەدەمي زوو خيَزانيَك هەبوة كة لة بابيَك و كؤمەلَيَك ذن و كض و كور ثيَك هاتوة، بابەكة هەموو خيَزانەكة دەخاتة ذيَر ركيَفي خؤيەوة بة تايبەتي ذن و كضەكان، وة لەطەلأ كورەكانى دا زؤر بة دلأ رەقي و توند و تيذي رەفتار دەكات

ئاوا ذيان بةردةوام دةبآ، تا بابةكة لة ئةنجامي ثيري و نةساغى دا بة دةستي كورة رق لىَ هةلَطرتووةكانى دةكوذرآ، بةلآم هيض كام لة كورةكان دةخؤي را نابيناَ شويَني بابي بطريَتةوة، نةوةك بة مةرةدي وي بضآ.
ئينجا لة ئاكامي كوذراني بابةكة و ترس و ياساغ كردني هيَناني ئافرةتاني ئةو تيـــــرةية،
يةكةمين دةستوور و ياساي مرؤظايةتي و مةعنةوي سةري هةلَدا و، بةردي بناغةي خواناسيش رؤنرا !!
ضونكة كورةكان كةوتنة ريَز طرتن و بة ضاك و ثاك لىَ روانيني بابيان و، ئينجا ئةو ريَز طرتنةش تةشةنةي كرد و بوو بة ثةرستن، ئينجا ثةرستني بابةكة وازي لىَ هيَنراو طؤرا بؤ ثةرستني طياندار و رووةك و داروبةرد، لة دوايىدا ئاستي ثةرستنةكة ذووررراتر ضوو بوو بة ثةرستني هيَزيَكي نةديتراو، بة ناوي خودا !!".
جا ئيَستا با نؤرةي ئةوة بآ كة بة ضاويَكي وردبين و رةخنة طرانة سةرنجيَكي خيَرا لة هةر كام لةم دوو خالَة بدةين.
جارآ قسة لة خالَي يةكةميان دةكةين و دةلَيَين:
يةكةم: ئةمرؤ لة نيَو ثسثؤر و شارةزاياني دةروون ناسيى دا _ ضاوثؤشى لة موسلَمانةتى و نا موسلَمانى يان بكة _ كةم كةس هةية بتوانآ ئةو قسانةي فرؤيد قبوولآ كات، ضونكة هةر كةسيَك تؤزوكيَك وردبوونةوةي هةبآ دةزانآ كة ويَراي غةريزةي جينسي ضةندةها عاميلي ديكةش هةن كة كار دةكةنـة سةر ذياني ئينسان، وةك : غةريــزةي خواثةرســتي و غةريــزةى مولَكايةتى و غةريزةي شت زانين و زانيار بوون و غةريزةي شةيدايي جوانى ى و رةوشت و ئاكاري بةرز و غةريزةي خؤ دةرخستن و ..هتد.
جا ئيَستا ئةم ثرسيارة ئاراستةي بيردؤزةي فرؤيد دةكةين:
ئايا ئةطةر _ طريمان _ غةريزةي جينسي لة سروشتي مرؤظ دا نةباية، مرؤظ بة دواي خواناسي و زانياري و رةوشت بةرزي و جواني و خؤراك و ثؤشاك و ثاية و ثلة و ...هتددا عةودالآ نةدةبوو ؟!!
دووةم: هيض بةلَطةيةكي ذيرانة و زانستانة نية بؤ وةراست طيَراني ئةو قسانةي فرؤيد ، ضونكة لة راستى دا فرؤيد بيَجطة لة لاف ليَدان و طوتةي رووت و بآ ثشت و ثةنا ضيدي بة ضةنطةوة نية.
سآيةم: فرؤيد هةر بة جاريَك ذيري و بير و هؤشي مرؤظي فةراموَش كردوة و هيض جؤرة دةوريَكي بؤ دياري نةكردوة، ئةمما مرؤظايةتي تيَكرا بة زانا و نةزان و كافر و موسلَمانةوة لةسةر ئةوةن كة مرؤظ بةس بريتى نية لة تؤثةلَيَك هةوا و ئارةزوو و رابواردن و، ويَراي ئةوةش ذيري و بير كردنةوةش زؤر لة رةفتار و ئاكارةكاني دةخاتة ذيَر نير و دةسةلآتي خؤيةوةو، بيـر و هؤش وةك
سفري دواي فاريزة نا كاريطةر نية.
ضوارةم: ئةو بةسةرهاتةي فرؤيد دةى كاتة بنضينةي بيردؤزةكةي ئةفسانةيي و ثووضة بةم بةلَطانةي خوارىَ:

١- دةلَيَن جاريَكي مةلاي مةزبوورة بة بيوريَكي تيذ وة داريَكي دةرزآ بة نيازي برينةوةي، بةلاَم هةر ئةو لاخةي كة لةسةرى راوةستاوة جآي نيازي مةلاي دةبآ، هةلَبةتة زؤر نابا مةلا سةرةنطرآ دةبآ و بؤ خؤشي نازانآ، يةكةم جار كوآى رمبةى لة زةوى هيَناوة ! دةجا فرؤيديش ليَرةدا راست بة مةرةدي وي ضووة!

ئةو كة دةلَآ: بابةكة دةستي بةسةر هةموو ئافرةتاني خيَزانةكةدا طرتوة: دةبآ ثالَنةريَك هةبوو بآ ثالَي ثيَوة نابآ كة بةو كارةي هةستآ، بة لايةني كةمةوة دةبآ غةريزةي مولَكايةتي تاك و خةسلَةتي ئيَرةيي بردن (حةسوودي)ي تيَدا هةبووبآ، ديسان كاردانةوة "رد الفعل"ى كورةكانيش ثةكي لةسةر غةريزةي تؤلَة ستاندنآ كةوتوة، كةواتة: هةر كام لة غةريزةي مولَكايةتي تاكي (الملكية الفردية) و ئيَرةيي و تؤلَة ستاندن، ثيَويستة لة دروست كردني ئةو بةسةرهــاتةدا _ ئةطةر طريمان راست بآ _ لة ثيَش غةريزةي جينسى يةوة دابنريَن، يان هةر نةبآ ويَراي وي حيسابيان بؤ بكرآ.

٢- ض بةرذةوةندى‌يةكي جينسي _ ئةطةر فرؤيد راست دةكات جينس سةرضاوةي هةموو شتيَكة _ ثالَي بة كورةكانةوة نا ، كة لة ثاش مردني بابيان ئافرةتاني ئةو تيرةية لةخؤيان حةرام بكةن و بؤضي دواي لة نيَو ضووني بابةكة هةموو ئةنداماني خيَزانةكة نيَري و بةراني بةرنةبوونة يةكدي و سةرطةرمي قم بوون نةبوون لة جليَتاوي جينس دا ؟!!

سةبارةت بة خالَي دووةميشيان دةلَيين:

يةكةم: فرؤيد ئةزموونةكاني خؤي لةو بارةوة بةس لة نيَو ضوارضيَوةي ئةو تيرة وةحشى يانةدا ئةنجام داوة كة بة (طوطميس) ناسراون، ضونكة زانيويةتي باروزرووفي ئةو تيرانة ضاكتر لةطةلأ بيردؤزةكةى دا دةسازآ – هةر كام لةو تيرة و هؤزانة كة بة (طوطميس) ناسراون ئاذةلَيَك يان رووةكيَك دةثةرستآ و بة بابة طةورةي خؤي دادةنآ _ .

ديسان لة نيَو هةموو ئايين و ريَرةوةكان دا بةس مةسيحايةتي هةلَبذاردوة، ضونكة ئةوان خوا بة ناوي (باب) بانط دةكةن، تةنانةت فرؤيد ئايينةكةي خؤشي _ كة جوولةكايةتي ية _ ثشت طوآ خستوة زانيويةتي لةطةلأ بؤضووني وىدا هةلَناكات !!.

كةواتة فرؤيد بؤ سةلماندني قسةكاني بةس بة شويَن ئةو دياردانةدا طةراوة كة لةطةلأ بيردؤزةكةى دا هةلأ دةكةن، مادام وابآ بة شيَوةيةكي زانستييانة و واقيعى يانة بة شويَن راستى دا نةطةراوة ديارة فرؤيد لةو جؤرة رةفتارةىدا هةر بة تةنآ نية و، هاوةلَي زؤرن ، ماركسى‌يةكان كة خؤيان بة شويَن كةوتووي شيَوازي زانستى يانة دةزانن، طةليَك جاران هةمان رةفتاري فرؤيد دةطرنة بةر و، بةس بة شويَن ئةو جؤرة زانيارى‌يةدا عةودالَن كة لةطةلأ بيرؤضكةكةيان دا دةسازآ و هةر زانيارى‌يةك لةطةلأ بؤضوونى وان دا نةطونجآ بة ئةفسانةى دةزانن، بة هةلَويَستى ئةوانةش رةفتارة نةفاماناكةي (خولة بةردةرةشي)م ديَتة ياد

كة سالَى (١٩٨١) لة دآي (بةردةرةشي)((بةردةرةش:طونديَكة دةكةويَتة نيَوان هةردووك شارؤضكةى (سةردةشت) و (بانة) ى كوردستانى ئيَران ، واتة ئةو طوندةى من مةبةستمة ئةطةر نا (بةردةرةش)ى ديكةش هةن)) بووم و دةرسي بيركارى (ماتماتيك) م فيَري كابرايةكي دوكان دار دةكرد ناوي خولة بوو، خولة بة سينط فراوانى يةوة طوآي بؤ : كؤكردنةوة و ليَكدان و دابةش كردن طرت، بةلآم كة طةيشتينة سةر دةرسي لىَ دةركردن (ناقص) مردام و سووتام نةي خويَند، بة بةهانةي ئةوةي، ئةو قةت نايةوآ زةرةرآ بكا و ثارةكةي لىَي كةم بيَتةوة، كةواتة حةوجآي بةو باسة نية !! .

دووةم: فرؤيد كة بابايةكي جوولةكة بووة، لة لايـــةن كليَسا و شويَن كةوتووانى يةوة بةردةوام ليَشـــاوي تانة و تةشـــةر و رةخنان رووي تآ كردوة، بؤية هةر لة رؤذيَكي طـــةراوة، دةرفةتي دةست بكةوآ بؤ تةقاندنةوةي بوركاني بوغز و قيني بة رووي كليَسا و دام و دةزطاكان دا.

خؤ هةر لانى كةم ئةطةر بةو جؤرةش فرويد تاوانبار نةكةين، بة ثآي بنةماكاني زانياري دةروون ناسى ى، ناتوانين باوةر بكةين كة ئةو هةموو سةركؤنة و بة سووك سةير كرانةي فرؤيد لة لايةن كليَساوة، بة تاواني جووايةتي كة لة ســـــةرةتاي قوتابى يةتى يةوة تا كؤتايي ذياني دريَذةي كيَشاوة _ هيض جؤرة شويَنةواريَكي خراثي لة بةشي ئةوديو شعوور (لا شعور)ى فرؤيددا بةجآ نةهيَشتبآ.

سآيةم: بآ طومان فرؤيد جوولةكةية و ميللةتي جوولةكةش، لة دلَي هةموو طةلَ و نةتةوةكانى ديكةدا بوغزيَنراوو نا ثةسةندن، ضونكة جوولةكة سةبارةت بة طشت طةلاني دنيا بوغز و غةرةزيان هةية و دةلَيَن ثيَويستة خيَر و بيَرةكاني دنيا سةر لةبةر لة ذيَر ركيَفي مةدا بآ و طةلاني ديكة وةك ئاذةليَك رام بكريَن بؤ بةرذةوةندى يةكاني مة.

جا لةبةر تيشكي ئةم راستىيةدا دةتوانين بليَين: فرؤيديش وةك دوو هاو رةطةزةكةي ديكةي: ماركس و دوركايم، ويستوويةتي لة بن شاقةلي بيردؤزةيةكي بة ناو زانيارى يانةدا، رقو داخي خؤي بة مرؤظايةتي بريَذآ و بة زماني حالأ ثيَيان بلَآ: ئةوةي ئيَوة بة ناوي ئايين و خواناسي و رةوشت و ئاكاري ثةسندةوة ريَزي لىَ دةطرن، ئةو سةرضاوة روون و بآ طةردةي نية كة ئيَوة طومانتان بؤي ضوة، بةلَكو وةك سيثاليَكي ثيس نؤكةرةتان لة زةلكاوي جينس وةردراوة !!

هةر كةسيَكيش ئةم ضةند ديَرةي ثرؤتؤكؤلآتي جوولةكةكان وةخويَنآ، هيض دوو دلَي و طوماني لة راستى ى ئةم بؤضوونةدا ناميَنآ.

"فرؤيد لة خؤمانة و بةردةوام سةرطةرمي كارة، دةيةوآ جينس بئاخنيَتة نيَو هةموو شتيَكةوة، تاوةكو ضيني طةنج و تازة ثآ طةيشتووي ئؤمى يةكان ريَز و ثايةيةكي زؤر بؤ جينس دانيَن و، لة ئاكاميش دا مةبةست و هيواي هةرةبةرزي هةر هةرزة كاريَكي وان _ واتة ئؤمىيةكان، كة مةبةستيان لة ئؤمي طةلانى ديكةي غةيري خؤيانة _ بةس تيَر كردني طةدة و لايةني جينسي بآ، جا ئةو دةميش

رةوشت و خوو و ئايين دةفةوتيَن و بة سيَنايي بةسةر دوذمنةكانمان دا زالأ دةبين و بة ئامانجي ثيرؤزمان دةطةين ...."

ضوارةم: ئيَستاش راي دوو ثسثؤري ليَهاتووي دةروون ناسى ى سةبارةت بة ئايين و سروشتي خواناسي دةخةينة روو!

١- ئةريك فرؤم: زاناي هةلَكةوتووي ئةلَماني و نووسةري ضةند كتيَبي بايةخ داري دةروون ناسيو شويَن كةوتووي بيردؤزةي (فرؤيديسمي نوآ)، لة كتيَبي (دةروون ناسيو ئايين) دا، لة باسيَكى دا بة ناوي: "ئايا دةروون ناسي ى جآي مةترسى ية بؤ ئايين؟" دةلَآ:

"..دةروون ناسي نةك هةر بة هيض رةنطيَك جآي مةترسى نية بؤ ئايين، بةلَكو بة ثيَضةوانةوة دةتوانآ ياريدةيةكي باشيشي بدات، ئايين لة لايةن هيض زانيارى يةكي ديكةشةوة هةرةشةي لىَ ناكرآ، ضونكة هيض ماقوولأ نية ثةي بردن بة يةكيَك لة زانيارىية سروشتى يةكان مةترسى يةكي تيَدا بآ بؤ تةرزي فيكري ئاييني، بةلَكو بة بةراوةذووة وة شارةزايي زياتر سةبارةت بةم جيهانةي تيَيداين بةس دةبيَتة هؤي ثتر بروا بة خوا بوون و خؤ بة طضكة زانين لة ئاقار خوادا.

ئةوةي كة دةبيَتة جآي مةترسي بؤ ئايين لة لايةن زانيارى يةوة نية، بةلَكو لة لايةن هةلَس و كةوتةكاني ئيَمةوةية لة ذيان دا، ئينسان لة هةولَ دانى دا بة دواي ئامانجي بةرزي ذيانى دا _ كة خوا ثةرستى ية: وةرطيَر _ دةستي كيَشاوةتةوة و خؤي هيَناوةتة سةر بيضمي شمةك، لة ثيَناوي خزمةت كردن دا بةو دام و دةزطا ئابوورى يةي كة دةسكردي خؤيةتي، ئينسان زياتر سةر طةرمي بة خؤدا هاتن و ثيَهةلأ بردني باري ذياني ماددى يةتي، نةك بةختةوةري و ثاكردنةوة و طةشة ثيَداني كياني، بة تةعبيريَكي وردتر بلَيَم، دياردةيةك كة لة هةموو شتيَك ثتر سةبارةت بة ئايين مةترسي لىَ دةكرآ ، ئةو دياردةيةية كة من ثآي دةلَيَم: شةيدا بووني دنيا".

٢- ويليام جيمز: ثرؤفيسؤر و دةروون ناسي بة شؤرةت. لة كتيَبي : (ئايين و طيان) لة بةشي شةشةمى دا لة ذيَر سةرباسي: "بايةخي ذياني ديندارانة" دا دةلَيَت: طةورةترين ئيمتيازي ذياني خواثةرستانة ئةمانةي خوارةن:

يةك :- ئةم بةشة بةر هةستةي كة دةي بينين، بةشيَكة لةو جيهانةي كة نايةتة بةر نيطا، ئةم بةشة ديتراوو بةرهةستةش حةقيقةت و بووني خؤي لةو دنيا غةيبىيةوة ديَنآ، كة لة رآي هةستةكانةوة ثةي ثآ نابةين.

دوو:- هةبووني ثةيوةندي لةطةلأ هةردووك بةشةكةى جيهان دا و ثةيدا كردني هاوسةنطى و هاو ئاهةنطي لة نيَوانيان دا ئامانجي هةرة بةرزة..

سآ :- دوعا ونويَذ، يان بة تةعبيريَكي دي، ثةيوةندي هــةبوون لةطــةلأ خـوا. شتيَكي كاريطةرة و ئةنجامي هةية، واتة بة جؤريَكي هةست ثآ كراو شويَنةواري ماددي و مةعنةوي هةية.

بيَجطة لةمانةش ذياني ئاييني و خوادؤستي خاوةني دوو خةسلَةتي ديكةي فرة بايةخ دارة!

داروێنیش کە لە دەلاقەی ئاژەڵناسی یەوە تەماشای مرۆڤ دەکات، دیمەنی مێژووی مرۆڤایەتی وەك دیمەنی ڕەوە گورگ و گاڕانێك دێنێتە بەرچاوان کە بەردەوام بە دەسەڵات و خاوەن هێزەکان لە دژی بێ دەسەڵات و لاوازەکانن و مانەوە و تەمەن درێژی بەتەنێ بە باڵای ئەوانە بڕاوە کە ئەستۆیان ئەســـــتوور ترە و نینۆك و دانیان درێژ ترو بڕندە ترن، بە کورتی خوێن ڕێژتـــــرن !!

هەر کەسێك لە یاساکانی : دووبەرەکێی مانەوە (تنازع البقاء) و هەڵبژاردنی سروشتی (الانتخاب الطبيعي) مانەوە بۆ چاکترین (البقاء للاصلح) ورد بێتەوە هەر ئەو دیمەنەی بە بیردا دێ کە گوتمان .

"دورکایم[1]" یــش کە بەس لە گۆشــەنیگای کۆمەڵناسی یەوە سەرنجی مرۆڤـ دەدات، دەڵێ: کۆمەڵگا فابریقەیە و مرۆڤیش بە ئایین و ڕەوشت و

أ- ذيان هيَندة بة تام و لةزةت دةبآ، سةر لةبةر دةبيَتة خيَر و خؤشي و رِةحمةت ، ذياني مرؤظي خواثةرست ليَواو ليَو دةبآ، لة ضالاكي هةستيارانةو دارمالأ دةبآ لة كامةرانى و سةرو رِوو خؤشي مةردانة.

ب- جؤرة ئارامي و ئؤخذنيَكي دةرووني ثيَك دىَ، كة شويَنةوارة رِوالَةتى يةكاني بريتين لة خزمةت طوزاري و ضاكة كردنيَكي بآ سنوور.

بؤ نووسراني ئةم ثةراويَزة ويَرِاي وردبوونةوةي خؤم، سوودم لةم كتيَبانةش وةرطرتوة:

(١) انطيزةء ثيدايش مذاهب، ناصر مكارم شيرازى، لة لاثةرِة : ٢٣١ تا ٢٤٤.

(٢) دائرة المعارف روانشناسي، كؤمةلَة ثستؤرِيَك، لاثةرِة (٧١).

(٣) التطور والثبات في حياة البشرية، محمد قطب تةرجةمةي فارسي، لاثةرِة (٨٧).

(٤) دين و روان، ويليام جيمز. لاثةرِة (١٧٧، ١٧٨).

(٥) روانكارةي و دين، اريك فرؤم، لاثةرِة (١٢٠).

(١) دوركايم كؤمةلَناسي فةرِةنسايي لة سالَي ١٨٥٨ز ضاوي بة دنياي رِوون هةلَيَناوة و لة سالَي ١٩٢٧ز لة ثاريس مردوة، اطلاعات عمومى لاثةرِة ، (٦٣٥).

هونەر و ئەدەب و..هتدىيەوە وەك ئامرازێك وایە كە لە فابریقەیەك دا دروست دەكرێ، ئینسان هەر هێندە دەور دەبینێ لە دروست بوونی دا كە ئامرازی تاین دەی بینێ، بە كورتی بە ڕای دورکایم مرۆڤ لە ئاقار تین و تەوژمی كۆمەڵگادا لەو پەڕە مریشكە بێ ئەمیەت و بێ ئیـرادەترە كە دەكەوێتە بەر گێڤە گێڤ و تەوژمی بایەكی ڕاپێچك دەر.

"نیتشەش"[٢]كە ویستوویەتی لەسەر بنچینەی غەریزەی هێز بەكارهێنان و ڕق و بوغز و تووڕەیی _ كە یەكێكە لە بەشە پێك هێنەرەكانی مرۆڤـ _ مرۆڤـ بنرخێنێ و یاسای " الحق مع القوة " ی بۆ داناوە.

"سارتەریش" كە بە پێچەوانەی دورکایمەوە لە دەلاقەی كەمبەری تاكی یەوە دە ئینسان دەفكرێ و دەڵێت: مرۆڤ هەتا كەمتر بە خەم ئایین و ڕەوشت و یاساوە بێ و كەمتر گوێ بداتە كۆمەڵگـــا زیاتر دەتوانێ ئـــــــازادی و مرۆڤایەتی خۆی لە واقیع دا بچەسپێنێ [٣] .

---

(٢) فریدرید ویلهلم نیتشه: شاعیر و زاناي رةش بیني ئةلَماني لة سالَي ١٨٤٤ز لة دايك بوة.

(٣) واي بة ضاك دةزانم نةختيَك رووناكي باويَينة سةر ريَضكةي بوونايةتي (ئةطزيستانسياليزم) كة سارتةر يةكيَكة لة ثيَشةوايةكاني ويَراى هةر كام لـة :

١- كيركجارد: فةيلةسووفي دانماركي ١٧١٣ _ ١٨٥٥ز.
٢- طابريل مارسيل، كة لة سالَي ١٨٨٩ز مردوة.
٣- مارتن هايدطري ئةلَماني ، لة سالَي ١٨٨٩ز لة دايك بووة.
٤- ذان ثول سارتةر، لة سالَي ١٩٠٥ز لة دايك بوة و ناودار ترين ثيَشةوا و نويَنةري ئةم ريَضكةية.

هيَلَة سةرةكىيةكاني ئةم ريَضكةية لةم سةردةمةدا ئةمانةن:

يةكةم: بآ بروايي و بة هيض سةير كردني ئايين و رةوشت و دةستوور و ياسا و طشت داب و نةريَتة كؤمةلآيةتى يةكان و بة رةش بينانة روانينـــة بوونةوةر و ذيــــان، بؤ ويَنـــة ئةمة يةكيَكة لة قســـةكانيان:

" ... لة بوونةوةر و ذيان دا هيض شتيَك نية شياوي سةرنج دان و تيَوةرامان بآ، دنياي تيَكرا هيض و ثووض و نا ماقوولَة !.."

دكتۆر "يحي هويدي" لە كتێبي (مقدمة في الفلسفة) دا دەڵێ: زۆربەي وجوودى يەكان ديمەنێكي ڕەش و تاريك و دزێو دەربارەي بوونەوەر و ژيان دەخەنە بەرضاوان كە بريتى يە، لە خەم و خەفەت و نارەحەتى و دڵە ڕاوكێ و ڕەش بيني، سارتەر لەو بارەوە دەڵێت: مرۆظ لە هەر تاوێك دا كە لە ژياني ڕادەبرێ ، هەست بە ڕشانەوە دەكات، تەنانەت سارتەر كتێبێكي هەيە بە ناوي (ڕشانەوە).

دووەم: بەرهەڵدايي و طوێ نەدان بە ئايين و ڕەوشت و ياسا لە ژێر ثەردەي ئازادي دا، لەم ڕووەوە دەڵێن: ئينسان هيض ئامانج و مەبەستێكي لە ژيانىدا نية، وە كەس نەى خوڵقاندوە و لە خۆوە هاتۆتە دي، هيض هێزێكيش نية ڕێ و شوێنێكي تايبەتى بەسەردا فەرز كات، ض بە ناوي ئايين و بەرنامەي خوايى يەوە بێ و ض بە ناوي ڕێ و ڕەسمي كۆمەڵايەتي، ڕێ نيشاندەري مرۆظ بۆ جۆر و ضۆنيەتي ژياني ئازادىية و هيضي دي.

سێيەم: بڕوا نەبوون بە سروشتێكي هاوبەش لە نێو مرۆظەكان داو، بڕوا بوون بەوە كە هەر ئينسانێك زاتێكي تايبەتى ية و سروشتێكي سەربەخۆ و جوداي هەية.
بێ طومان لە ڕوانطـەي ئيسلامەوەش بەندەكـان لەبواري بەرثرسـياري وسزاو ثاداش دا سەربەخۆن، ئەمما ئيسلام وێڕاي ئەمەش دەڵێ: مرۆظايەتي ديارديەكە طشت مرۆظەكان تێيدا بەشدارن و ضەند خەسڵەتێكي مرۆظانە هەموويان ثێكەوە طرێ دەدات.

ضوارەم: سەير كردني كۆمەڵطا بە ضاوي بێزران و دوذمنايەتى يەوە، ضونكە ئازادي تاك (فرد) ئەطەر هيض لەمثەرێكي نەيەتە بەر، ئازادي تاكەكاني ديكەي. لە ڕێى دا دەبێتە كۆسث و ئاستەنط بۆ وێنە: هيض كەسێك ناتوانێ هەرضي ئافرەتى جوان و دڵطير هەية بيانخاتە ژێر ڕكێفي خۆيەوە، ضونكە كاتێك ئەمەي كرد _ ئەطەر طريمان بۆي كرا _ لە بەردەم ئازادي تاكەكانى ديكەدا بۆتە كۆسث و زەڕي لێداون و ئازادي لىَ زەوت كردوون، خۆ ئەطەر بۆشي نەكرا ئەوە ئەو ئازادى ى لىَ حەشس كراوە، جا بۆية سارتەر دەڵێ: ئەوانەي ئازاديم لىَ دەطرنەوە و لە ڕێي ئازەزووەكانم دا دەبنە كۆسث و لەمثەر دۆزەخن بۆ من !!

خوێنەري ئازيزم:
ئەوەي ڕابرد ثێناسە كردنێكي فيكري بوونايەتي (الوجودية) بوو، بۆيەش زەحمەتي ڕەخنە لىَ طرتنيمان نەداية بەرخۆ، ضونكە لەطەڵ ثووضيشىدا بيرێكي يەكجار سادە و شێتانەية، بەڵێ بە بڕواي من هەر موتاڵا كردني ئەو ضەشنە بيرانە بەسە بۆ ڕەد لىَ دانەوەيان .
بۆ نووسراني ئەم ثەراوێزە سوودم لەم سەرضاوانە وەرطرت:

١- **دائرة المعارف** زرين: لاثەرە (٧٨٨)، مهرداو مهرين.
٢- **دائرة المعارف** روانشناسي، لاثەرە (٦٤).
٣- **الوجودية والغثيان _ محمد جواد مغنية**، لە لاثەرە (٣١) ڕا تا (٣٧).

مارکسیش[1] دیسان وەك هەموو ئەوانەی لە گۆشەنیگای گچکە و کەمبەرەوە لە ئینسان ورد دەبنەوە ، ئەویش هەر بە هەمان پێ و دان، تەنیا سەیری لایەنی ماددی و ئاژەڵی مرۆڤـ دەکا و، دەیەوێ لە دەلاقەی ئابووری یەوە سەر لەبەری ئینسان بەدی بکا و، مێژووی مرۆڤایەتی ی وا دێتە بەر نیگا کە هەردەم تێك هەڵدان و پێك دادانی چینەکانی کۆمەڵگا بوە، لەسەر گەدە پڕ کردن و گیرفان ئاخنین و ئاوێ بێنە و دەستان بشۆ !!

برایان لێرەدا ئەم باسە قوڵە نەزیلەیەکی وەبیر هێنامەوە حەز دەکەم بۆتان بگێڕمەوە:

دەگێڕنەوە کۆمەڵە چاوەشێك (فیل)ێك دێنن بۆ شارێك، تاقمە کوێرێك ئەو هەواڵەیان وەبەر گوێیان دەکەوێ و بڕیار دەدەن کە وێکڕا بچن بۆ کن چاوەشەکان و بزانن ئەو دەعبایەی پێیانە چیە و چۆنە.

بەڵێ دەگەنە کن فیلەکە و لەبەر نەبوونی چاوان هانا وەبەر هەستی دەست لێ کوتانێ دەبەن، ئیدی هەر یەکە لە لایەکەوە دەست لە جەستەی فیلەکە دەکوتێ و دوایی دەڕێیە خۆڕا دەگەڕێنەوە، کە دەچنەوە خەڵك دەربارەی فیلەکە پرسیاریان لێ دەکەن و، داوایان لێ دەکەن کە باسی چۆنیەتی ئەو گیاندارەیان بۆ بکەن داخوا چۆنە و وەك چ دەچێ ! ئەوەیان کە دەستی لە گوێی کوتاوە دەڵێ: وەڵڵا چتان عەرز کەم شتێکی پانکۆڵەیە وەك گەڵای دارێ، ئەوی دیکەیان کە لاقی فیلەکەی وەبەر

---

(١) كارل ماركس لة سالَي ١٨١٨ز لة شاري (ترير) لة ئةلَمانيا ، لة دايك و بابيَكي جوولةكة وة ثاش كةوتووة و لة سالَي ١٨٧٣ لة لةندةن مردوة.
بةلَآ خويَنةرى بةرِيَز، ئةو ماركسةي كة ئةمرِؤ بريَك طةنجي هةرزةكار و لاساكةرةوةى بآ ئةزموون بة بابي خؤياني دةزانن و دةلَيَن ئيَمة نةوةي وين، بابايةكي جوولةكة و بآ دين بووة !!

دەستی هاتوە، دەڵێ: کوڕە بێ قەزابی گەلای چی (فیل) شتێکە وەك کۆڵەکە وایە ! ، ئی سێیەمیان کە دەستی لە پشتێ کوتاوە دەڵێ: شتاقتان ڕاست ناکەن، فیل دەعبایەکە وەك تەختە دارێکی بە وەج و مەیلە و پان و درێژە !، چوارەمیان کە دەستی لە لمبۆزی کوتاوە دەڵێ: هیچتان هاڕێی لـێ لە برێ ناکەنەوە، فیل شتێکی درێژ کۆڵەیە و سەرێکی وەك قەلانگی دوولا هاتۆتەوە، پێی ناوێ گۆچانی ببینن و فیلی ببینن بێ کەم و زیاد !!

جا بە ڕاستی برایان مەسەلەی فیل و کوێرەکان ڕاستە و ڕاست وەك مەسەلەی ناسینی مرۆڤـ و ڕێچکە و بیردۆزە مرۆڤ کردەکان وایە، چونکە هەر کام لە کوێرەکان لەو جوغزە تایبەتی یەی کە پسپۆڕی تێیدا هەیە و دەستی تاقی کردنەوەی پێی گەیشـــتوە وەك دووخـــــێ ڕاســت‌دەکات، بە هەمان شێوەش هەرکام لە فرۆید و داروێن و سارتەر و نیتشە و دورکایم و مارکس‌و .... هتد لەو جوغزە تایبەتی یەدا کە دەکەویتە بەر قەڵەمڕەوی پسپۆڕی و شارەزایی یەکەی و دەستی وێڕا دەگات ئەگەر لە ۱۰۰/۱۰۰یش [۱] ڕاست نەکات، تا ئەندازەیەك توانیویەتی پەی بە ڕاستی‌بەرێ‌وسەرو سیمای بناسێ.

دیسان هەروەك چۆن کوێرەکان تێکڕا لە پەی بردن بە واقیع و حەقیقەتی فیلەکە بە شێوەیەکی هەمە لایەنە،بە هەڵەدا چووبوون، هەر کام لەو زانا و پسپۆڕانەش_کە بە هەویا بوون لە دەلاقەیەکی گچکەوە هەموو لایەنەکانی

(۱) ڕةنطة يةكيَك بثرسيَت، باشة بؤضي كويَرةكان لة مةوداي تةجرةبة و جوغزي ثسثؤرِى يةكةيان دا قسةكانيان وةك دووخآ راست دةردةضآ، بةلآم قسةي خاوةن بيردؤزةكان وانية ؟! دةلَيَن ضونكة لة مةسةلةي كويَرةكان دا زانياري و ئةزمووني رِووت لة ئارادا بوة. ئةمما لة ئي خاوةن بيردؤزةكان دا هةوا و ئارةزوو و بةرذةوةندي سياسي و ئابووري و كؤمةلآيةتيش دةستيان رِةطةلأ كارةكانيان كةوتوة.

ئینسان ببینن_لە ناسینی سروشت و چییەتی مرۆڤ دا ساتمەیان بردوە و هەڵتریزاون و، بەرەو پشت وەعەرزێ کەوتوون و تخیّڵ بوون.

هەڵبەتە لە کەستان ون و شێرراوە نیە چ کوێرەکانیش و چ خاوەنی بیردۆزەکانیش لە سۆنگەی ئەوە دووچاری سەرچەنگ چوون بوونە، کە زیاتر لە مەودای بەرەی پسپۆڕییەکەیان لینگی بیردۆزەکانیان ڕاکێشاوە.

بەڵێ ئەگەر فرۆید وەك غەریزە و بەشێکی پێك هێنەری ئینسان لە لایەنی زایەند (جینس) دوابا، قسەکانی وەك شتێکی زانیاری یانە لـێ وەردەگیران — چاو پۆشی لەوە بکەین داخوا هەموو قسەکانی بە جێن یان نا_ چونکە ئەو دەمی قسەکانی ئەنجامی ئەزموون و تێوەڕامانی عیلمیانە دەبوون، ئەمما خڕ کردنەوەی ئینسان بە کوڵك و پێستەوە و دەنێو جوغزی زایەند پەستاوتنی، وەك خڕ کردنەوەی فیلەکە وایە بە دەستی بابای کوێر و کوتر لە نێو جوغزی گوێی دا !!

هەر بەم پێ و دانەش کورت هەڵێنان و گچکە کردنەوەی مرۆڤ لە نێو چوارچێوەی ئاژەڵایەتی، یان تاك، یان کۆمەڵگا، یان ئابووری ڕاست وەك کورت هەڵێنان و تێ پەستێنرانی فیلەکەیە بە هەموو ئەندامەکانی یەوە لە هەگبەی لاقی یان پشتی یان لمبۆزی دا.

جارێکی دیکەش دووپاتی دەکەمەوە، کە بە سەهوو چوون و ڕێ لـێ وون بوونی بیردۆزە دەسکردەکان، لە پێناسە کردن و ناسینی سروشتی مرۆڤ دا، لەوەوەیە، کە لە مەودای پەتکیان پتر خۆیان ڕابسکاندوە و تێ نووساون و بە مەرەدی فسۆس پاڵەوانی چوونە، کە دەڵێن: بە هەویا بووە ئاوی دەریایە بە جامیلکەی بپێوێ !!

دەنا ئەگەر فرۆید وەك بابایەكی دەرون ناس گوتبای: من لە مەیدانی دەروون ناسی دا ئەم ڕاستی یانەم بۆ دەركەوتوون و، داروێن وەك پسپۆڕێكی زیندەوەرزان گوتبـــــای: لە بواری زیندەوەر زانی دا ئەم تێبینی یانەم هاتوونە بەر چاوو..سارتەر و دورکایم و ماركس و..هتدیش هەر بەم تەرزە، ئەو دەمی هەر كامێكیان بیردۆزە و بیروڕاكانیان وەك كۆرپەیەكی نازداری بە شیری زانیاری و ئەزموون فرچك گرتوو بە سوپاسەوە لێ وەردەگیرا، بەڵام كاتێك هەر كام لەو شارەزایانە لەبەر تیشكی ئەو زانیاری و تێ بینی یانەی خۆی پێوەر و ترازوێك دروست كاو ئینسانی پێ كێشانە و پێوانە بكات، ئەوە ڕاست وەك ئەو كەسەی لێ دەقەومێ كە تەمایەتی بەس لە ڕێی دیتنەوە، پەی بە گشت خاسیەتەكانی تەنێك بەرێ، لە تام و بۆن و كێش و قەبارە و چڕی، بەڵام گومانی تێدا نیە كە خەیاڵ پڵاوی كردوە و بە مراد ناگا، چونكە هەر كام لە خاسیەتەكانی ئەو تەنە پێوەرێكی سەربەخۆی گەرەكەو ئەگەر بەردێكدوو كێلیشی پێ بكەون شەش و حەوتی بۆ ڕاناقەنێن و دەرۆستیان نایەت.

دوای تەواو بوونی ئەم قسانە یەكێك لە دانیشتوان گوتی:

_ هەرچۆنێكی بێ ڕێی تێ دەچێ فرۆید و هاو وێنانی، زەینیان ساتمەیان پێ بەرێ و هەڵ تریزێن، ئەمما ماركس قەت باوەڕ ناكەم هەڵە بكا و سەرچەنگ بچێ.

+ برادەران : پیاو درۆیە نەكات، منیش هەستم پێ دەكرد كە باسی بە هەڵەدا چوونی ماركس دەكەم، نێو چاوانتان وێك دێتەوە و دڵ و هەناوتان دەگوشرێن و ڕێك دێن، دەشزانم كە وا بەسێنایی بە مەسەلەی هەڵتریزانی

مارکس ئیقناع نابن ودلّتان ئاویَ ناخواتەوە،چونکە ئێوەبەر لەوەی مارکس و بیرۆچکەکەی بناسن، خۆشتان ویستوە و لە کنیان شیرن کردوون !!

جا هەروەك گوتراوە: کە شـــت زۆر خۆش ویســترا چـــاو لە هەڵە و ناتەواوی یەکانی هەڵدەنگویَ". لەبەرئەوە ئەگەر مەودام بدەن برێك دەوری مارکس و مارکسیزم هەڵدێین و ، ئاماژە بۆ نەختێك لە هەڵەکانی دەکەین.

_ دادەی بـــا بزانیـــــن.

+ وەك لەمەوبەر گوتم: مارکس لە بواری ئابووری دا پسپۆڕ بووە، بەڵام هەڵ خلیسکان و سەرچەنگ چوونی وی لەوەدایە: کە ویســـتوویەتی لە دەلاقەی ئابووری یەوە و لەبەر تروسکایی ئەو برِە تێبینییانەی لەو ڕووەوە دەسگیری بوون، مرۆڤــ بقەبلـێنیَو[1] پەی بە گشت لایەنەکانی بەریَ، بە تەعبیرێکی دی: لەبەرئەوەی مارکس هەر لە بواری ئابووری دا پسپۆڕ بووە و خاوەنی بەرنامەیەکی هەمە لایەنەی وەك ئیسلامەتیش نەبوە، هیچ چاری نەبوە، ئەوە نەبیَ کە مرۆڤــ ڕێك نووشتیَ و گچکەی بکاتەوە، تاوەکو لە هەگبەی گەدەی دا بحەجمیَ، ئەمما کە دیقەتی گرتوە ئینسان زۆر لەوەی پۆز و زەبەلاح ترە، کە لە نێو گەدەی دا جیَ ی بێتەوە، بە ناچاری لە کەچ و کرووچ کردنیَی وەخۆ کەوتوە و بە تەشویَ ی ئابووریی لە کوورەی دیالکتیکیدا دمەزەرد کراوە و بە ئاوی سەرچاوەی داروێنیزم ئاودراوە، هەموو ئەو

(١) هةرضةندة (قةبلآن) هاو واتاي (نرخاندن)ةو زياتر بؤ شمةك و كةل و ثةل بةكار دآ، بةلاَم بة مةبةست (قةبلآندن)م بةكارهيَنا لةباتي (نرخاندن)، بزانم دةزاني بؤضي ؟!!

لایەنانەی لە هەگبەی گەدەی دا ناحەجمن قرتاندوونی و فڕێی داونە سەر زبڵدانی ماتریالیزمی مێژوویی (چاك ورد بەوە).

هەڵوێستی مارکسم لێرەدا[2] وەك ڕەفتاری بابایەك دێتــە بەر نیگا کە لە کۆشکێکی سێ چوار نهۆمی گەورە بەس تاقە ژوورێکی بەچاو دەنگێوێ و لافی دیتنی هەموو کۆشکەکەش لێ دەدات، هەر لەگەڵ پرسیاریشیان لێ کرد: ئەو کۆشکە چۆنە و چۆن نیە، دەکەوێتە تاریفی کۆشکەکە بە گوێرەی ئەو شارەزایی یەی کە لە دیتنی تاقە ژوورەکەوە وەدەستی هێناوە !!

---

(٢) (میلۆظان دوجیلاس) کة سةدةمیَك ئةندامي لیذنةي مةرکةزي حیزبي شیوعي یوغسلافیا بوو لة ثلةدا لة دواي "تیتۆ" دةهات، بةلآم دوایي بة هۆي ڕةخنة طرتنی یةوة لة مارکسیزم خرایة طرتووخانةوة و لة حیزب وةدةرآ نرا، لة کتیَبیَکي دا بة ناوي "کۆمةلَطایةکي ناتةواو کۆمۆنیزمي لیَك هةلَوةشاو" ، لة لاثةرة (٨١)دا دةلَیَت:

ئةم هةلَویَستةي مارکسی یةکانم وةك هةلَویَستي (برِۆکۆست) دیَتة بةرضاوان، کة جةردةیةکي یۆناني بووة و هةر کةسیَکي دةطرت و ڕووتي دةکرد، دواي کوشتني دةي خستة نیَو تابووتیَکةوة جا ئةطةر هاتبا و لاشةي مردووةکة قولَةتر بایة لة ئةندازةي دریَذي تابووتةکةي، ئةوة دةستی دةکرد بة تآ نووسانی و لیَکي دةکیَشایةوة، تا هیَندةي تابووتةکةی لیَ دةهات خۆ ئةطةر دریَذتر بایة، ئةوة لة برِینةوة و قولَة کردنةوةی وةخۆ دةکةوت، بیردۆزةي مارکسیزمیش وةك تابووتي (برِۆکۆست)ی تاین وایة، ثیَویستة واقیعي ذیان و سروشتي ئینسان، هةر تیَیدا بحةویَتةوة جا کةیفآ خۆیةتي بة لیَ کةض کردنآ بآ، یان بة لیَك کیَشانةوة و لیَ زیاد کردنآ، بةلآم ئةوةندة هةیة تابووتةکةي (برِۆکۆست)ی طۆرِین لةبةین ضووة، دةحةتمةن ئةو بیردۆزة ثووضةی مارکسیزمیش بة دوای دا دةروا و بة مةرةدي وي دةضآ. *

* تیَبــینی :

دیارة ماوةی نیَوان ئةو قسـةیةی بةندةو و لیَك هةلَوةشانةوةی بلووکی ڕۆذهةلآت کة لةسةر بناغةی مارکسیزم بنیات نرابوو. واتة ماوةی نیَوان سالَی (١٩٨٢) و (١٩٩٠) تةنها هةشـت سالَـة ! بةلآم بیَطومان ئةو قسـانةی ئةوساکةی بةندةو غةیری بةندةش لة لای برادةرانی مارکسیست و کۆمۆنیست وةك خةیالأ بلآو دةهاتةبةرضاو ، وةك ضۆن ڕةخنة و سـةرنج و تیَبینی یةکانی ئیَستاشمانیان لةمةر سیکۆلاریسم وکاثیتالیسم و طلَۆبالَیزةیشـةن هةروا دیَتة بةرضاو! بةلآم ئةوةی لة لای بةندة خةیالَة لة لای خوا بةتالأ و حةتالَة !!(٢٠٠٦/٣/٢٢).

بەڵێ مارکس دەیەوێ هەگبەی بیردۆزەکەی جێی هەموو شتێکی تێداوە بێ، بێ ئاگا لەوەی "جام کە پڕ بوو دەسەری یەوە دەڕژێ" ، بێ گومان هەگبەی لەمەڕ مارکسیش (هەمبانە بۆرینە)[1]نیە، بە هیچ پڕ نەبێ و ئەگەر لە ئەندازەی خۆی زیاتری تێ کرا، لێك هەڵدەتریشێ.

هەڵبەتە مارکس لە سۆنگەی ئەوەوە کە ژیان و دیاردە کۆمەڵایەتی یەکانی لەو دەلاقەوە سەیر کردوە و بەو ترازووە لەنگ و لاتەڵە هەوڵی هەڵسەنگاندنیانی داوە، لە زۆر جێیان دا زەینی بە سەهووی بردوە و نیسکی بە گیسك و تراویلکەی بە ئاو حسێب کردوە و زۆر کەڕەتان هەڵەنگوتوە و دەکەندڕان کەوتوە، ئەمما ئێمە لە کوێ ئێستا کات و شوێن و توانا ڕێگەمان دەدات هەموان بێنینە گۆڕێ و یەك بە یەك نشتەری ژیری و زانیاری لە پۆرگی هەڵدمساوی بە بەز حسێب کراویان وەکار خەین، نەخێر مەودای ئەوەمان نیە، بۆیە تەنیا یەکێك لە نێو بیشە و چخوردی هەڵەکانی مارکس دا بە وێنە دێنینەوە:

مارکس لە قسەیەکی زۆر باویدا _ کە جێی شانازی کۆمۆنیستەکانە و شوێن کەوتوانی مارکسیزم بە مایەی سەربەرزی ڕێچکەکەیانی دەزانن _ دەڵێت: ئایین تریاکی گەلانە "الدین افیون الشعوب"[1] !!

---

(١) (هةمبانة بؤرينة) لة ضيرؤكة ئةفسانةيى يةكان دا سةروسةودايةكي زؤري هةية، طواية وةك دةرياي بآ بن بة هيض ثر نةبوة و هةموو شتيَكيشي تيَدا بووة.

(١) سةيري كتيَبـي (اصول الفلسفة الماركسية) بكة. ب ١ لاثةرة ٢٤٢، ٢٤٣ . بكة، هةروةها بروانة (أسس الفلسفة الماركسية) لاثةرة (١٠ ، ١١)

واتە: هەروەك چۆن تریاك ئینسان بەنج دەكا و ئاگای پێ لە خۆی دەبڕێ ، ئایینیش بۆ گەلان ئاوایە و، مێشك و بیریان دەتەزێنێ و بێ هۆشیان دەكا و دەیان نوێنێ !!

جا ئێستا بەڕێزان ! با ئەم قسەیەی ماركس _ كە نموونەیەكە لە تەغارێك _ بە ترازووی ژیری و زانیاری هەڵسەنگێنین و ڕامێنین داخوا چۆن دەردەچێ.

جارێ بەر لە هەموو شتێك ماركس لەم قسەیەیدا شێوازی عیلمیانەی ڕەچاو نەكردوە و ڕێچكەیەكی نا ماقووڵانەی گرتوە چونكە:

یەكەم: لەو مەودایە چۆتە دەرێ كە تێیدا پسپۆڕە، ئاخر لە هەمووان ڕوونە كە ماركس ئابووری زان بووە، باشە بۆ دەبێ لێرەدا لە هەموو دیزان ببێتە ئەسكوێ و خۆی لە عاسێ ترین ترۆپكی فەلسەفە هەڵقورتێنێ و بچێتە سەروكاری ئەودیوی سروشت (میتافیزیكا)؟! وا دیارە ماركس ئەوەی لە بیر چوە كە نان بۆ نانەوایە و گۆشت بۆ قەساب.

دووەم: لە جوغزی قەڵەمڕەوی كۆمەڵگاكەی چۆتە دەرێ و دەقەمچێ كۆمەڵگا و دەوروبەرێكی وا كەوتوە بە خەونیش نەی دیوە، واتە بە دەردی كوردەكە گوتی: لە بەڕەی خۆی پتر لاقی ڕاكێشاون !

سێیەم: لەبەر تروسكایی ئەو بڕە تێ بینی و زانیارییانەدا كە لە مەڕ ئایینی شێوێنراوی (مەسیحی) هەی بووە، ویستوویەتی حوكمێكی گشتی بەسەر هەموو ئایینەكانی دنیادا بدات !

ماركس كە لە دایك و بابێكی جوولەكە وەپاش كەوتوە و لە كۆمەڵگایەكی مەسیحی دا ژیاوە، هەرچۆنێك بێ، ڕێی تێ دەچێ ڕەخنە و تێبینی خۆی سەبارەت بەو دوو ئایینە واتە (جووایەتی و دیانەتی) بخاتە ڕوو، بەڵام بە هیچ ڕەنگێك ڕەوا نیە ماركسێك كە لە ژیانیدا بێجگە لە

ناو چیدی له ئیسلام نەزانیوه، هەر باسی بکات، چ جای ئەوەی بیداته بەر لووزەوی تانه و تەشەران !!

ئەدی لای خۆی مارکس و مارکسییەکان لافی ئەوه لێ نادەن که پەیڕەوی شێوازی زانیاری یانه دەکەن! باشه کێ هەیه بتوانێ لاملی لەوەدا بکات که سەرەکیترین مەرجی شێوازی زانیاری یانه ئەوەیه که شارەزایی تێروتەواوت هەبێ لەو باسەی که لــێی دەدوێی !!

مادام وابێ مارکس هەر شێوازی قسه کردنەکەشی _ لەم مەسەلەیەدا _ شێوازێکی نەزانانه و نا ماقوولانەیه، هەتا وه نێوەڕۆکی قسەکەی ڕادەگا !! جا عارەب گوتەنی: (کیف یستقیم الظل والعود اعوج) چۆن سێبەری داری خوار ڕاست دەردەچێ ؟!

پێشینانیش به ڕەحمەت بن له مێژه گوتوویانه: "تاریکه شەو هەر سەر له ئێوارێ دیاره".

ئێستا که زانرا شێوازی قسه کردنەکەی مارکس حاڵ و باڵی چۆنه، با سەرێك له نێوەڕۆکی قسەکەی بدەین، هەرچەنده به دەردی شاعیرێکی فارس دەڵێ:

خشت اول چون نهاد معمار کج　　　　تا ثریا میرود بنیان کج

واته : وەستا که یەکەمین خشتەی خوار دانا، ئەگەر ئەو خانووه تا ئەستێرەی (کۆ) بڕوا هەر خوار دەبێ، مارکسیش مادام بنچینەی قسەکەی هەڵه و نەزانانه بوو، قسەکەشی هەروا دەبێ، چونکه کەس چاوەڕوانی ئەوەی ناکات له (کفر)[1]ێ کاریته هەڵکەوێ، بەڵام بۆ ئەوەی هیچ دوو

(١) (کاریتة لة کفرآ هةلناکةوآ) ثةندیَکی ثیَشـینانة، (کفر)یش درةختیَکی بالآ نزمة و بة زؤری لة (بةسـت)ی ضؤم و ڕووباران دا دةڕوآ و زیاتر سـوودی لـآ دةبینرآ بؤ ثةردووی کةثـر و خانووبةرة.

دڵی و گومانێك لەو بارەوە نەمێنێ کە مارکس ساتمەی بردوە و خراپیش کەوتوە سۆراغێکی قسەکەی هەر دەکەین:

پێشەکی: بە ڕاشکاوی دەڵێم ئەم قسەیەی مارکس سەبارەت بە ئایینی[2] دیانەکان (١٠٠/١٠٠) ڕاستە و منیش وێڕای وی دەڵێم ئایینی وا مێشك تەزێن و خەو لێ کەوێنە، چونکە:

ئایا ڕێچکەیەك :

١- بوو بێتە مایەی نەفامی و نەزانی و بەجێماوی و واز لە دنیا هێنان تریاك نیە ؟!

٢- بوو بێتە هۆی پەیدابوون و فراژوو بوونی چینی سەرمایەدار و مفتـــــە خۆر، بە بەز و غەز و زەبر و زۆر، ورگ تێڕ و تێر نەخۆر، لەسەر حیسابی ڕەش و ڕووت، سەربارەش قەڵس و لالووت، تریاك نیە ؟!

٣- بە شوێن کەوتوانی بڵێ: ئافرەت لە توخم و تۆوی شەیتانە و هەتا پتر خۆی لێ دوور گرن، لە خوای مەزن نزیك ترن، جا کوڕینە نەچن ژنێ بێنن و خودا لە خۆتان بتۆرێنن، هەتا دەخۆڕا دەبینن، خۆتان لە خەڵکی دوور بگرن، بەزەیی خوا وەدەست دێنن، هەڕوونە بن ئەشکەوتان نێو مەزاران، ڕەحمەت تان بۆ دێ بە باران...بیرێکی وا تریاك نیە ؟!

٤- وا هەژار و نەدار و برسی یەکان حاڵی کات و تێ بگەیەنێ، کە هەتا دنیا دنیایە و زەوی لە سەر پشتێ گایە، ئاغا و مسکێنی هەر بوە و هەر دەشمێنێ، هەر کەسێکیش خەتەرەی وای بە دڵی دا بێ کە نابێ

(٢) لـيَرةدا مةبةست لة ئاييني ديانةتي، ئةو بةرنامة رِيَك و تةواوو بآ خةوشة نية، كة خواي مةزن بؤ (عيسى)ى نارد _ ρ ، بةلَكو مةبةست ئةو ئةفسانة و درؤ و دةلةسانةن كة قةشة و ثاثاكان بؤ سوودي خؤيان بة ناوي ئايينةوة دةطوآي خةلَكيان دةضكاندو هةردووك كيَتبى (العهد القديم) و (العهد الجديد) يان لـآ ثرِكردوون .

گوزەران وابێ، هەم لە دنیایەش ڕیسوایە، هەم خواش لە خۆی دەڕەنجێنێ.. بیرێکی وا بەنج کەر نیە؟!!

٥- وە لە کۆتایی دا _ هەرچەندە ئەفسانەکانی کڵێسای بە ناو ئایین دوایی یان درەنگ دێ _ ئایا ڕێچکەیەك ڕدێن سپی و پێشەوایەکانی ببنە سەرباری کۆمەڵ و لە میللەت ببنە ملۆزم و خۆیان بکەنە دەمڕاست و کوێخای خودا و بە پێی ئارەزوو بەرژەوەندی یەکانی خۆیان پڕوپاگەندە و قسەی بێ ڕێ و جێ بڵاو کردنەوە زەین تەزێن و تریاك نیە[1] ؟! با ئۆباڵ بەستۆم.

...لێرەدا شـتێکم لەم بارەوە هاتەوە بیر:

دەگێڕنەوە لە سەدەکانی نێوەڕاست دا یەکێك لە پێشەوایانی کڵێسا، بەهەشتی بە خەڵکی دەفرۆشت، بۆ وێنە یەکێك دەهاتە لای و دەیگوت:

قوربان بەندە دەیەوێ (١٠٠م٢)ی موڵکی بەهەشتیم پێ بفرۆشن، ئەویش پێی دەگوت: دە هەستە بڕۆ (١٠٠) لیـرەی سـوورم بۆ بێنە و بە گەردنئازایی دەقەبەڵمی بکە، نەوەك خوانەخواستە حەڕام بێ !!

بابایەکی دەوڵەمەندی فامیدە و ژیریش، دەیەوێ گەل لە چەنگی ئەو دین فرۆشە دڵ نەخۆشە بێ هۆش و گۆشە بێ پەرۆشە ڕزگار کات، دەچێتە لای و پێی دەڵێ: قوربان دەمەوێ دۆزەخت لێ بکڕم، ئەمما نەك بە مەتر و گەزو شتی وا، بەڵکو ئەگەر ڕێك کەوین ، تێکڕا هەمووت لە گۆترە لێ دەکڕم، کابرای پێشەوای دین فرۆش، هەرچەندە زۆری پێ سەیر دەبێ و لە

---

(١) بة ڕاستي جآي داخة، كة بةشيَك لةو ئةفسانة كلَيسايى يانة، لة ئةنجامي كةمتةرخةمي و بآ ئاطايي و تةماعكاري هةنديَك لة مةلا و شيَخةكان، وةك طياكةلَةيةكي ثيس خؤيان خزاندؤتة نيَو كؤمةلَطاي ئيسلامى يةوة و، لة هةمووشي دلَتةزيَن تر ئةوةية كة هةنديَك هةرزةكار و نيمضة ڕووناك بير ئةو شتانة بة زادةي ئيسلام دةزانن، بةلآم بيَطومان وانيـة و دةبآ بلَيَـين : هةر كةس نية لة مالَم ئاطاى نيـة لة حالَم .

ئاقار ڕەفتاری کابرای دۆزەخ کڕدا سەری سوڕ دەمێنێ، بەڵام پێشینان گوتوویانە: "تەماع هێند شیرنە گەروێ دەگرێ"، بەڵێ دوای بڕێك هەڵدا و پێدا کردن ڕێك دەکەون و سەر لەبەری دۆزەخێ دەبێتە ئی کابرای دەوڵەمەند و لە ژێر ڕکێفی بابای دین فرۆش دەردەچێ !!

ئینجا کابرای دۆزەخ کڕ بە نێو خەڵکی دا ڕای دەگەیەنێ کە لە مەودوا هیچ کەس حەوجێی بەوەی نیە بەهەشتێ بکڕێ، چونکە دۆزەخ عایدی منە و نایەڵم کەس پێی تێ نێ !

(هەڵبەتە مادام ڕێی چوونە دۆزەخیش بەسترابێ چوونە بەهەشت مسۆگەرە و منەتی کەسی تێدا نیە) !.

بەڵێ کاکە گیان:

ئەوەی کە مارکس بە ناوی ئایین و بەرنامەی خوایی یەوە دیتوویەتی ئاوا بووە، ڕێچکەیەك بوە کە پارەدار و ستەمکار و تەماعکاران دوای تالان و بڕۆ و شێلانی نەدار و بێ دەرەتانان، دەچوونە کن بابایەکی ئاوا دین فرۆش و پسوولە (بطاقة) ی لێ خۆش بوون (صکوك الغفران) یان لێ وەردەگرت و ئیدی وەك نە بایان دیبێ نە باران، پشتێنیان لێ دەکردەوە.

وە ڕێچکەیەك بوە بە هەموو شێوەیەك نەدار و ڕەش و ڕووتەکانی دەچەوساندەوە و لە گۆشت و خوێنی شان و پیل و پشت و بازووی وانی دەبڕی و دەی خستە سەر بەز و غەزی گەدە و گیپاڵ و چۆڵەمە و نێوشانی بابای چەوسێنەرەوە و موڵك دار.

جا توخوا ڕێچکەیەکی ئاوا، بێجگە لە تریاك دەبێ چ بێ؟!

ئەمن یەکەبارێ خۆم، دەڵێم: ڕێچکەیەکی وا، تریاکی گەلانە و ئەگەر شتێکی دیکەشم شك بردبا لە تریاکی بەدتر دەم خستە سەرێ !!

بەڵام وەك گوتمان، ماركس لەم قسەیەی دا بەس ڕێچكەی كڵێسای مەبەست نەبوە، بەڵكو تێكڕای ئایینەكانی وەبەرداوە و هیچ كامیانی هەڵنەبواردوە[1].

مادام وابێ ئیسلامەتیش وەبەر ئەم حوكمەی ماركس دەكەوێ، چونكە لە ڕوانگەی ماركسەوە، ئیسلامیش وەك هەر كام لە ئایینەكانی دیكەیە و هیچی لەوان زیاتر نیە.

بەڵام ئایا قسەی ماركس سەبارەت بە ئیسلامیش ڕاست دەردەچێ ؟!!

بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارە با چاوێك بە دەقەكانی قورئان و سوونەت دا بگێڕین، چونكە دوو تاقە سەرچاوە ڕوونە بنەڕەتی یەكەی ئیسلامن.

یەكەم: ئایا ئیسلامێك كە دەڵێ: ﴿ **وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ** ﴾ **الاسراء _٣٦_**. وە دوای شتێك مەكەوە كە زانیاریت دەربارەی نیە، وە دەڵێ: ﴿ **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** ﴾ **فاطر _٢٨_**. بە ڕاستی بەس بەندە زاناكان خواناس و لە خوا ترسن.

وە دەڵێت "طلب العلم فريضة على كل مسلم" (رواه أحمد) گەڕان بە دوای زانیاری دا لەسەر هەموو مسوڵمانێك پێویستە،وە دەڵێت: ﴿ **وقل رب زدني علما**﴾ طه -١١٤- بڵێ پەروەردگارم شارەزایی و زانیاریم زیاد كە.

---

(١) واتة تيَكراي ئةوانةي بة ئايين ناو دةبريَن، ئيدي ضاو ثؤشي لةوة بكة داخوا كامةيان ئايينة و لة كن خوا جآي ريَزة، كامةشيان يان كاتي خؤي ئايين بوة بؤ طةل و تيرة و قؤناغيَكي تايبةتى و دوايي طؤرِراوة و شيَويَنراوة، يان هةر لة بنضينةدا ئايين نةبوة و، بة ناوي ئايينةوة ساز كراوة.

وه ئیسلامێك كه یەكەمین ئایەتی قورئانەكەی دەڵێ : ﴿**اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ، خَلَقَ الإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ**﴾ العلق(١-٢) بخوێنه به ناوی ئەو پەروەردگارەت كه بەدیهێنەره .

وه ئیسلامێك كه سوێند دەخوا به قەڵەم و مەرەكەب و نوسین ﴿ **ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ** ﴾ القلم ١-٢،

وه ئیسلامێك كه له قورئانەكەی دا زیاتر له (٧٥٠) كەڕەت وشەی زانیاری[1] دووباره كراوەتەوه، وه له (٥٠) شوێن .

(١) هەرضەندة لة ئالَقەي دووةمي ئةم زنجيرةيةدا ، ماوةيةك نووكي خامةمان بة دةوري ئةم مةسةلةيةدا هيَناوة و بردوة و سةلماندوومانة كة بةرنامةي خودا، ئةوثةرِي رِيَزي لة زانياري طرتوةو بة هةموو رِآ يةك ئينساني هةلَناوة بؤ زانياري بوون و ناسيني دياردة سروشتى يةكان، بةلاَم ليَرةش دا يةكي ديكة لة طةوهةرة بة شؤق و طرانبايى يةكاني قورئان دةخةينة سةر سيني زماني كوردي و بؤ خويَنةري ئازيزي كوردي رِادةنويَنين، بةشكم ئةوة خواية دةوروبةري ئةم مةسةلةية _ كة بؤتة بنيَشتة خؤشكةي سةر زاري هةنديَك فريودراوو كؤلكة خويَندةواران _ هيَندة رِووناك بيَتةوة كة بة هيض رِةنطيَك مةودا بة شةمشةمة كويَرةي كويَرةرِآ و بيردؤزة ئةفسانةيى يةكان نةدات ضيدي حةشارطة و ثةنا و ثةسيوي تيَدا بةدي بكةن و ضيدي بةضكة شةيتانةكان زةمينةي ئةم مةسةلةية نةكةنة سثيَري خؤيان.
ئةو طةوهةرةش دةتوانين ئاواي رِاي نويَنين:
ئةطةر بيَت و ضاوثؤشي لة هةموو شتيَك بكةين و هةر سةرنجيَكي ناوي سوورِةتةكاني قورئاني مةزن بدةين. طرنطي داني ئيسلام بة زانياريمان بؤ دةردةكةوآ، ئيَستاش فةرموون لةطةلأ ناوي ذمارةيةك لةو سوورِةتانةي كة ناوي هةر كاميَكيان بريتى ية لة دياردةيةكي ئةم سروشتة:

ناوي سوورِةت	ماناكةي
١. البقرة	مانطا، ضيَلأ
٢. النساء	ئافرةتان
٣. المائدة	خوان، سفرة
٤. الانعام	ئاذةلأ، حوشتر، مانطا، مةر، بزن.
٥. الرعد	هةورة تريشقة، برووسكة.
٦. النحل	هةنط، ميَشة نطوينة.
٧. الكهف	ئةشكةوت.

٨. النور	تيشك، رووناكي
٩. النمل	مێروولة.
١٠. العنكبوت	جالّجالّووكة.
١١. الزخرف	زێرو زيـو.
١٢. الدخان	دووكةلأ، طاز.
١٣. الاحقاف	تةثؤلكة، طردؤلكة.
١٤. الذاريات	باية رةثێضةك دةرةكان.
١٥. الطور	كێوي تور.
١٦. النجم	ئةستێرة
١٧. الحديد	ئاسن
١٨. القمر	مانط
١٩. الشمس	رؤذ، خؤر
٢٠. القلم	خامة، قةلّةم
٢١. الانسان	ئينسان، مرؤظ
٢٢. الليل	شةو، شةوطار
٢٣. البروج	ئةستێرة زلةكان، قؤناغةكاني رؤذ يا مانط.
٢٤. الفجر	بةرةبةيان، سثێدة.
٢٥. العلق	خوێن ثارة، قؤناغي دووةمي كؤرثة لة نێو مندالأ دان دا.
٢٦. البلد	نيشتمان، ولآت.
٢٧. الضحى	ضێشتة نطاو.
٢٨. التين	هةنجير.
٢٩. العصر	ضاخ، رؤذطار.
٣٠. الفيل	فيل.
٣١. الزلزلة	بوومة لةرزة.
٣٢. العاديات	ئةسثي شؤرشطێر و جةنطاوةران.
٣٣. الماعون	ثێداويستى يةكاني ذيان.

زياتر داواى له مرۆڤ كردبىَ _ له قورئانىَدا _ كه بير بكاتەوە و بفامىَ و سەرنج بدا و رامينىَ و ورد بيتەوە و لىَ بكۆليتەوە و ژيرى بخاته كار، رەوايه به ترياك و ميشك تەزين و زەين بەنج كەر له قەلەم درىَ ؟!!!

دووەم: ئايا ئاينيك دژى سەرمايەدارى بىَ وەك خواى مەزن دەفەرموىَ :

﴿.... هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا ﴾ البقرة _٢٩_

واته: خواوەند هەرچى كه له زەوىَدا هەيه بۆ هەموانتانى خولقاندوە. وە هەرەشه له بابايەك بكات كه له ژيانى دا هەر سەرگەرمى مالَ وەسەريك نان و پاره ژماردنه، وەك خواى كاربەجىَ دەفەرموىَ:

﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ (١) الَّذِي جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ (٢) يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ (٣) كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ ﴾ الهمزة ١ تا ٤

وە ئيسلاميك دوژمنى هەرە سەرسەختى ئەوانه بىَ، كه مندالَى بىَ باب و دايك و مرۆڤى بىَ پەنا دالَدە نادەن و مشووريان ناخۆن

﴿ أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ(١) فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ(٢)وَلاَ يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ﴾ الماعون ١ تا ٣

وە ئيسلاميك رزگار بوون له دۆزەخ ببەستيتەوە به تيكۆشان له پيناوى دابين كردنى ئازادى سياسى و ئازادى ئابوورى بۆ هەموو كەس

﴿ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ (١٢) فَكُّ رَقَبَةٍ (١٣) أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ..﴾ البـــلد[1]

ئيسلاميكى وا كفر و بىَ ويژدانى نيه، تۆمەتى ترياك بوونى وەپالَ بدرىَ؟!!

---

٣٤. الناس مةردوم، خةلَك.

(١) لة ئةلَقةكاني ديكةدا، بة تايبةتي لة يةكةم و ثيَنجةم دا راظة كراون.

سێیەم: ئایا ئیسلامێك هێندە بە تەنگ ئاوەدانی یەوە بێ، بۆ ئاوەدانی و كارو كاسبی و فەراهەم هێنانی ژیار و پێش كەوتن، پێغەمبەرەكەی ρ دەستی گرێ گرێ بوو و قەڵش قەڵشی بابایەكی كاسب و ئیش كار ماچ كاو بڵێت: ((**انها يد يحبها الله ورسوله**)). ئەمە دەستێكە خودا و پێغەمبەرەكەی خۆشیان دەوێ، وە بڵێ: بازرگانی ڕاستگۆو ڕاست ڕەفتار لەگەڵ شەهیدان و پیاو چاكان دا حەشری دەكرێ[٢]، وە بڵێ: موسڵمانی خاوەن پیشە خۆشەویستی خودایە، وە بڵێ: خوا كاری ڕێك وپێك و وردەكاری پێ چاكە و حەز لە ئیش وكاری بێ سەرەو بەرەو لام سەللایی ناكات. ئیسلامێكی وا كێ زات دەكا و دەخۆی ڕادەبینێ بە ترياك و زەین تەزێنی حسێب كات؟!!

چوارەم: ئیسلامێك ئەوەندەی دادگەری و یەكسانی تێدا بێ، پاشایەك و گەدایەك بە یەك چاو سەیر كاو، لە دادگادا پێكەوە ڕایان گرێ[١]، وە بە ڕاددەیەك بە خەم ئازادی سیاسی و بیروڕا دەربڕینەوە بێ، كە پیرەژنێكی سادە بتوانێ ڕەخنە لە سەرۆكی دەوڵەت بگرێ و لە دەمی وتار خوێندنەوەدا قسەكەی پێ ببڕێ و پڕ بە زاری پێی بڵێ: نەخێر قسەكەت تەواو نیە و بە هەڵەدا چووی ! ئەویش بێ هیچ جۆرە خۆ پۆز كردنێك زۆر

---

(٢) بۆ دةقي عارةبي ئةم سآ فةرمايشتة تةماشاي ئالَقةي دووةمي ئةم زنجيرةية بكة. لاثةرِة (   ) .

(١) ئاماذةية بؤ رِووداوةكةي (جيبيللةي كورِي ئةيهةم) ، كة يةكيَك بوو لة ثاشاكان و لة كاتي فةرمانرِةوايةتي عومةري كورِي خةتتاب دا موسلَمان بوو، بةلآم رِؤذيَكي لة دةمي سوورِانةوة (طواف) ي بة دةوري كةعبةدا، كابرايةكي دةشتةكي لاقي لة كراسةكةي ئالَقاو ئازاري ثآ طةيشت، جيبيللةش هةتا هيَزي تيَدا بوو زللةيةكي لة كابرا داو لووتي شكاند، كابراش لة كن عومةر سكالآي كرد و، عومةر جيبيللةي بانط كرد بؤ دادطا و ثآي طوت: يان دةبآ كابراي لووت شكاو رِازى كةي يان دةبآ لووتي بؤ رِاطري هةمان جؤرة زللةت ليَدات، جيبيللة مؤلَةتي خواست كة شةوآ بيري ليَ بكاتةوة، بةلآم شةوآ هةلآت و قوتار بوو !!

بە ساکاری بڵێ: ڕاست دەکەی بە هەڵەدا چوو بووم[٢]، ئیسلامێکی وا چۆن ژیری و زانیاری ڕێ بە ئینسان دەدەن پێی بڵێ تریاکی گەلانە و بێ هۆشیان دەکات !!

بەڵێ ئایا ئیسلامێك بە دان پێداهێنانی زانا بێگانەکان[٣] بوو بێتە هۆی مەزن ترین شۆڕش و گۆڕانکاری لە هەموو بوارەکانی: کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و پەروەردە و فێر کردن و پیشەسازی و زانیاری و ئەدەب و ڕەوشت و ئاکاری بەرز و ..هتددا دەگونجێ هەروا بە سێنایی بە تریاکی حسێب کەین و مۆری ئەفسانەی پێوە نێین ؟!!

ئەوە سەبارەت بە دەقەکانی ئیسلام ، ئێستاش با چاوێك بە مێژووی ئیسلامی دا بگێڕین، تا بزانین مارکس ڕاست دەکات ئیسلام دەوری تریاکی دیوە لە ژیانی گەلان دا یان بە پێچەوانەوە:

یەکەم: هەر کەسێك نەختێك ئاگادار بێ لە حاڵ و گوزەرانی نەتەوەی عارەب بەر لە هاتنی ئیسلام و ئەو ئاڵ و گۆڕ و گۆڕانەی کە بەسەریان دا هاتن دوای باوەڕ هێنانیان بە ئیسلام، هێندەی سەرە دەرزییەکیش گومان و خەتەرەی دە دڵی دا نامێنێ سەبارەت بە مەزنی و تێر و تەواوی ئیسلام، بۆ وێنە:

(١) نەتەوەی عارەب پێش هاتنی ئیسلام بریتی بوو لە چەند تیرە و هۆزێکی پرژ و بڵاوو دابڕ دابڕ کە هەمیشە سەرگەرمی لێکدان و پێکدادان و یەکدی ڕووتاندنەوە بوون، تەنانەت زاراوەی (نەتەوەی

(٢) كة ثيـرةذنةيةك لة مةسةلةى مارةيى دا رِةخنةي لة عومةرى كورِى خةتتاب طرت.
(٣) هةنديَك لةو دان ثيَداهيَنانانة لة ئالَقةي دووةم دا خراونة روو.

عارەب) لە فەرهەنگی مێشکی ئەوسای ئەو تیرە و هۆزانەدا، هەر نەبوو !!

(٢) عارەبەکان بەر لە موسڵمان بوونیان دواکەوتوو ترین و بێ سەرەو بەرە ترین گەلی سەر زەوی بوون لە هەموو لایەنێکی ژیانەوە:

لە لایەنی سیاسی یەوە — وەك گوتمان _ بریتی بوون لە چەند تیرەیەکی وێك هەڵنەکەر و دابڕ دابڕ.

لە لایەنی ئابووری یەوە ، چینایەتی و قڕی و پڕی لەو پەڕی دابوو، ڕاستە و ڕاست ڕژێمی دەریایان بەسەردا چەسپی بوو کە دەڵێ : ماسی گەورە ئی گچکە قووت دەدا.

لە لایەنی فیکری و ڕۆشنبیری یەوە، بە دەگمەن یەکێکت چەنگ دەکەوت کە خوێندن و نووسین بزانێ، تەنانەت قورئان ناوی ناون نەخوێنـــــــــدەوار (أمي)[1] وەك دەفەرموێ:﴿ **هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ** ﴾ **الجمعة _٢**

واتە: ئەو خودایەی کە لە نێو نەخوێندەواران دا پێغەمبەرێکی لە خۆیان بۆ ناردن. ئەوە هەمووی لە لایەکەوە، لە لایەکی دیکەشەوە لە هەموان ڕوونە کە عارەبەکان تێکڕا بت پەرست بوون و کڕنووشیان بۆو بتە داتاشراوانە دەبرد، کە بە دەستی خۆیان لە دار و بەرد و خورما

---

(١) وشةى (أميّ) هةرضةندة ماناى نةخويَندةواريش دةطةيةنآ، بةلآم لة ئايةتةكةدا مةبةستى ثآ ئةو طةل و ميللةتانةية كة شارةزايى يان بة كتيَبةكانى خوا سبحانة و تعالى نةبووة، واتة (غير كتابي) بوو ون، بةلَطةشم لةو بارةوة هةن بةلآم ليَرةدا دةرفةتى خستنة رِوويانم نية و لة زنجيرة وانةى : (ثوختةى ذياننامةى ثيَغةمبةرى كؤتايى محمد ρ دا ئاماذةم بؤ كردوون ، كة خوا ياربآ لة داهاتوودا دةكريَنة كتيَب و ضاث دةكريَن ، (٣/٢٢ / ٢٠٠٦)

دروستیان دەکردن! جا دەبێ بە جێماوی و دواکەوتوویی فیکری لەمە زیاتر چ بێ ؟!!

لە لایەنی کۆمەڵایەتیشەوە، بە جارێکی شیرازەی کۆمەڵ پچڕا بوو، هەندێك سەرمایەدار و ئەشراف و چەوسێنەر زۆربەش نەدار و پەك کەوتەو زەبوون و بەشخوراو ، ڕەوشت و خووی بەرز و پەسند مەگەر چۆنەکایی دەنا باری کردبوو، شەڕاب خۆری و داوێن پیسی و قومار و بێ شەرمی درووشمی هەرە زەقیان بوو، ئافرەت زۆر بە چاوێکی سووك سەیر دەکرا و لە زۆربەی ئەو مافە سروشتی یانە بێ بەش بوو کە خوا بۆی بڕیار داوە و، وەك کۆیلە وابوو لەبەر دەستی پیاودا، جا ئەوەندە بەس نیە بۆ سەلماندنی ستەم لێ کراوی و چەوسێنرانەوەی ئافرەت کە ڕێی نەدرێ گەورەبێ و هەر بە گچکەیی زیندە بە چاڵ بکری؟!!

(٣) گەلی عارەب بەر لە موسڵمان بوونی، وەك شتێکی بێ ئەمیەت و کەم بایەخ لە قوژبنێکی ئەم جیهانەدا خۆی ڕێك هێنابوو کەس نەی دەهێنایە نێو حیسابان و، بە دەردی کورد دەڵێ: کەس پێی نەدەگوت خەڵکی کوێــی[١] !!

---

(١) طوماني تيَدا نية كة هةنديَك عارةبي نا موسلَمان و رةطةز ثةرست و ئةبو جةهليي بةم قسانة كيَضيان دةكةويَتة كةولَي و قةلَس دةبن، ضونكة ئةوان ثيَيان واية كة عارةب بةهؤي ئيسلامةوة ضاك نةبوة و بةر لة ئيسلاميش هةروا بوة! تةنانةت ئي وايان تيَداية دةلَآ : ئيسلام كةلةثوريَكي نةتةوةيي عارةبة و لة نيَو عارةب دا هةلَقولَيوة !
بةلاَم ئةم جؤرة قسانة ويَراي ثووضةلَى يان، سةرضاوةي هةلَقولَيَنةريشيان ئاشكراية.
تيَـبينى :
مةبةستم بةم قسانة حيزبى بةعسى شؤظيَنى بوو،بة تايبةت دامةزريَنةرةكةى (ميشيل عةفلةق) كة ثيَغةمبةرى خواى ρ بة بليمةت (عبقرية)يَكى عةرةب

بەڵێ برایان ئەمە حاڵ و گوزەرانی عارەبان بوو، بەر لە هاتنی ئیسلام و گەردن کەچ کردنیان بۆ بەرنامەی خوا، بەڵام با ئەمجار سەرنج دەین داخوا دوای موسڵمان بوونیان چیان بەسەرهات، با بزانین داخوا تریاکی ئیسلام چۆنی بەنج کردوون ؟:

(١) ئیسلام بەر لە هەموو شتێك دە نەتەوەی عارەبی _ وە لە هەموو نەتەوەکانی دیکەشی _ گەیاند، کە بێجگە لە خوای باڵا دەست، هەروەك چۆن کەس لە دروست کردنی مرۆڤ دا دەستی نەبوە، نابێ کەسیش بەندایەتی و گەردن کەچی بۆ بکرێ و لە بەرنامە دانان بۆ مرۆڤ دا دەستی هەبێ، کەواتە هەموو ئەو بتانەی دەپەرسترێن لە دار و بەرد و شەیتان و مانگ و ڕۆژ و فریشتە و تاغووت و دیکتاتۆر، پێویستە وەلانرێن و لە جێی وان دا خواوەندی بەخشندە دابنرێ. بەڵێ ویردی زمانی پێغەمبەر (محمد) ρ

((**قولوا لا اله الا الله تفلحوا**))رواه احمد بوو،

واتە: "بڵێن بێجگە لە خودا هیچ پەرستراوی دیکە نین سەرفراز دەبن".

(٢) پێغەمبەر ρ بە فەرمانی خودا ڕای گەیاند کە هەموو مرۆڤەکان یەکسانن و کەسیان ئیمتیازی بەسەر کەسیان دا نیە، چونکە هەموویان نەوەی ئادەمن و ئادەمیش لە گڵە

((**كلكم بنوا آدم و آدم خلق من تراب**)) [(١)] .

ناودەبردا! ئاشکراشە کە کاتی خۆی ئەو قسانەی بەندە زۆر ختەتر بوون، ضونکە رذێمی طۆر بە طۆری بەعس هیض جۆرە رەخنەو سەرنج و بطرە هیض جۆرە بیر (فكر)ێکی نەیاری قبوولاً نەدەکرد !

(١) ئەم فەرمایشتە (حذيفة) طێراویەتەوە، بروانە کتێبی (الجامع الصغير) بەرطی دووەم ذمارە (٦٣٨٨).

کەواتە : ڕژێمی کۆیلەدار و کۆیلەیی و ئەشراف و ڕەشۆکی و ئاغا و مسکێنی، ڕژێمێکی پووچ و گەندەڵە و پێویستە فڕێ درێتە زبڵدانی مێژووەوە.

(٣) دیسان پێغەمبەر ρ ، بۆی ڕوون کردنەوە کە ئافرەتیش وەك پیاو ئینسانە و لە مرۆڤایەتی دا یەکسانن و شتاقیان ئیمتیازیان بەسەر ئەوی دیکەدا نیە، ژن و مێردیش تەواوکەری یەکدین و کەسیان کۆیلەی ئەوی دیکەیان نین، جیاوازی یەکیش کە لە نێوان ئەرکی پیاو و ئافرەتدا هەبێ _ لە بەرنامەی خوادا _لەبەر ئەوەیە کە پیاو پیاوە و ئافرەتیش ئافرەت،واتە: هەرکامێکیان خـاوەنی سروشت وکەسایەتی یەکی جوێیە لەوی دیکەچ لەلایەنی جەستەیی یەوەو چ لەلایەنی فیکری یەوەو چ لەلایەنی نەفسـیـەوە، چونکە خواوەند هەر کامێکیانی بۆ بەڕێوەبردنی ئەرکێك ساز کردوە، کە تایبەتە بەخۆیەوە و بەوی دیکەیان جێبەجێ ناکرێ.

بەڵێ ئیسلام بۆ یەکەمین جار ئافرەتی هێنایە ڕیزی پیاوو فەرمووی:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾ النحل _٩٧_

واتە: هەر کەسێك کردەوەی چاك بکا لە نێر یان مێ، بە مەرجێك بڕوادار بێ، لە دنیادا ژیانێکی چاك و بەلەزەتی بە قسمەت دەکەین _ چونکە ژیانی مسـوڵمانانە یەکجـار خۆش و بەلەزەتە _ وە لە دوا ڕۆژدا پاداشـتیان دەدەینەوە بە پاداشـتی چاکترین کردەوەیان.

بەڵێ : ئەو پیاوانەی کەبەر لە ئیسلام بەشتێکی زۆر کەم بایەخ و سووك سەیری ئافرەتیان دەکرد، ئیسلام وای لێ کردن کە لە کاروباریان دا پرس و

ڕا له ژنه‌كانیان وه‌رگرن و ڕاوێژیان پێ بكه‌ن، وه ئه‌و ئافره‌تانه كه وه‌ك كۆیله وابوون له‌به‌ر ده‌ستی مێردیان دا، وایان لێ هات خاوه‌نی ویست و ئیراده‌ی خۆیان بن و ئه‌گه‌ر هه‌ستیش به سته‌م لێكراوی بكه‌ن بچنه لای پێغه‌مبه‌ر ρ یان _قاضي_ و سكالای خۆیان ڕا بگه‌یه‌نن.

به‌ڵێ ئیسلام به ڕاستی ئافره‌تی كرده مرۆڤێكی خاوه‌ن ئیراده و ئازاد له چوار چێوه‌ی یاساكانی ئیسلام دا، نه‌ك وه‌ك ئافره‌ته به‌سته‌زمانه‌كانی بن سێبه‌ری ڕژێمی كافر، كه كراونه كۆیله و ئامراز و بووكه شووشه‌ی پێ ڕابورادن، له به‌رگی ساخته‌ی سه‌ربه‌ستی و ئازادی بێ نێوه‌ڕۆك دا.

(٤) ئیسلام وای له‌و عاره‌به نه‌خوێنده‌وار و زه‌ین كوێر و تاریك بیرانه كرد، كه ببنه هه‌ڵگری مه‌شخه‌ڵی خوێندن و نووسین و ڕۆشنبیری و ئه‌ده‌ب و هونه‌ر و ببنه بنیاتنه‌ری شێوازی لێكۆڵینه‌وه‌ی زانستیانه و ئه‌زموونیانه و، ببنه سازده‌ری گه‌وره‌ترین و ده‌وڵه‌مه‌ندترین و دادگه‌رترین ده‌وڵه‌تی ئیسلامی له‌سه‌ر زه‌وی، وه ئیسلام بوو به هۆی ئه‌وه‌ی كه به‌و عاره‌به نه‌فام و سادانه گه‌وره‌ترین شارستانه‌تی دروست كات، كه هه‌تا دنیا دنیایه هه‌ر شارستانیه‌تی یه‌ك دروست بێ قه‌رزدار و منه‌ت باری ئه‌و شارستانه‌تی یه ئیسلامی یه‌یه[1].

(٥) ئیسلام وای له‌و عاره‌به ڕه‌وشت نزم و ئاكار دزێوو بێ سه‌ره‌و به‌رانه كرد، كه ببنه ڕابه‌ر و پێشه‌وای مرۆڤایه‌تی، له‌ڕه‌وشت و جوانی و ئاكار په‌سندی دا، به‌ڵێ هه‌ر كه‌سێك چاوێك به ژیانی هاوه‌ڵانی پێغه‌مبه‌ردا _ خوا لێیان ڕازی بێ _ بگێڕێ بێجگه له: ڕاست گۆیی‌و هه‌قپه‌رستی‌و

(١) تەماشاي ئەلقەي دووەم بكە ، بزانە ضۆن زانا بيَطانەكان باسي ئيسلام دەكەن.

چاکە دۆستی و بە ئەمەگی و نەرم و نیانی و ئارام گری و زمان پاکی و داوێن پاکی و دڵپاکی و ڕەفتار چاکی چیدی وەبەر چاو نایەت، بەڵام ڕەنگە هەر کام لەو هاوەڵانەی پێغەمبەر ρ بەر لە موسڵمان بوونی دڕندەیەکی سەربەخۆ بووبێ!

ڕە وشت جوانی و ئاکار پەسندی عارەبە موسڵمانەکان بە ڕاددەیەك بووە چووبانە هەر وڵاتێك خەڵکی بەر لەوەی گوێیان لە وتاریان بێ، شەیدا و هۆگری ڕەفتار و کردار و ئاکاری موسڵمانانەیان دەبوون !

(٦) هەر ئیســلام بوو، کە عارەبی کردنە نەتـــەوەیەکی سەربەخۆ و، هەر ئیســـلامیش بوو کە ناوی عارەبی لەسەر ڕووپـــەڕەکانی مێـــژووی مرۆڤایەتی تۆمار کرد و لە بێ ئەمیەتی و کەم بایەخی ڕزگاری کردن و بە جیهانی ناساندن .

جا نازانم ئیسلامێك ئەو هەموو ئاڵ و گۆڕ و گۆڕانکاری یە پەسندەی بەسەر ژیانی گەلێکی وەك (عارەب)دا هێنابێ، چۆن ڕەوایە، بە قسەی بابایەکی جوولەکەی داخ لە دڵ بە تریاکی لە قەڵەم بدەین !!

دووەم: یان وادیارە ئیسلام بۆ گەلی کورد تریاك بووە و مێشکی پێ‌ی بەنج کراوە و لە خشتە براوە !

دادەی وەرن با سەرنجێکی خێرا لە گەلی کورد بدەین، بەر لە موسڵمان بوونی و دوای موسڵمان بوونی :

لە هەمووان ڕوونە کە بەر لە هاتنی ئیسلام گەلی کورد هیچ جۆرە ناوونیشانێکی لە جیهان دانەبووە، چونکە بەشی لای ڕۆژئاوای لە ژێر نیری ئیمپڕاتۆری ڕۆمی دابوە و، بەشی ڕۆژهەڵاتیشی لە ژێر ڕکێفی ئیمپڕاتۆری

فارسی دا ، هەڵبەتە لە سۆنگەی ئەو ژێر چەپۆکی یەشەوە بوە، کە کورد نە دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەبوە، نە ئەدەب و زمانێکی دیار و بەرچاو.

بەڵام دوای ئەوەی کوردیش وەك دەیان گەل و نەتەوەی دیکە هاتنە بن باڵی ئیسلام و گەردن کەچی پەیڕەوی خودایی بوون، دەبینین شان بە شانی گەلانی دیکەی جیهان، قۆڵی مەردایەتی یان لێ هەڵماڵیوە و لە خزمەت کردن بەو ئیسلامەی کە ڕزگاری کردون و کردوونیە گەلێکی سەربەخۆ و ئازاد و خواناس، وە خۆ کەوتوون ، بەو جۆرە دەیان ئینسانی شارەزا و بلیمەت و لێهاتوو لە گەلی کورد لە ژێر سێبەری دەوڵەتی ئیسلامی دا لە قوتابخانەی قورئان دا پێ گەیون، کە لە هەموو بوارەکانی ژیان دا خزمەتیان بە ئیسلام کردوە و، خزمەت گوزاری و لێهاتوویی ئەو گەلە کوردە نەبەردەیان بۆ دنیا ئیسپات کردوە.

بەڵێ گەلی کوردی ئازیزمان _ خوا سەربەرزی دنیا و دوا ڕۆژی کا و لە ڕێچکەی شەیتانی بە دوور کا _ ڕۆڵەی وەك: (صلاح الدین) ی ئەییوبی پەروەردە کرد، کە توانی لێشاوی بە لووزەوی سوپا و قۆشەنی خاچ پەرستان پاشەکشە پێ بکاو،ڕووی جیهانی ئیسلامی سپی وەکاو (قودسی) پیرۆز ڕزگار کاو سوپای دوژمن بەرباد کا، ئەو (صلاح الدین)ەی کە توانی دەوڵەتێکی ئیسلامی دامەزرێنێ بە ناوی دەوڵەتی ئەییوبی کە توانی زیاتر لە سەدەیەك خۆی ڕاگرێ و هەموو سەرۆکە کانیشی ڕۆڵەی کورد بوون.

هەروەها گەلی کوردمان لە ژێر سێبەری دەوڵەتی قورئان دا مێژووزانی وەك : "ابن الاثیر" و گەڕیدە (سیاح)ی وەك: "ابن خلکان" و فەرمایشت ناس (مُحِّدث) ی وەك : "ابن صلاح الشهرزوري" و ڕێزمان (نحو و صرف) زانی وەك : "ابن الحاجب" و شاعیری وەك: "بابا طاهر" و "احمد

شوقي" و "مولوي" و "احمدي خاني" و نووسەری وەك "ابو الفداء" و "ابن المستوفي" و "بيتوشي" و شۆڕش گێڕی وەك: "سەعیدی نەورەسی" و زانا و خواناس و صۆفی وەك: "مولانا خالد" و "كاك ئەحمەدی شێخ"ی بەرهەم هێناوە، كە هەر كامێكیان تەن بە تەن جێی شانازی و سەربەرزی گەلی كوردن، چ جای هەموویان وێكڕا.

بەڵێ برایان: ئەمەش _ بە كورتی _ حاڵ و گوزەرانی گەلی كورد بوو، بەر لە ئیسلام و دوای هاتنی ئیسلام، جا نازانم ئەو مێشك بەنج كردن و بیرو زەین كوێر كردنەوەی گەلان بەهۆی ئیسلامەوە كەنگێ و لە كوێ دا ڕووی داوە !!

قسەم لەوەی نیە، كە دوژمنانی ئیسلام بارودۆخی ئێستای گەلەكەمان _ كە بە هۆی لە ئیسلام دووركەتنەوەیەوە، هەتا بڵێی بێ سەرە و بەرەو شێواوە _ بە تاوانی ئیسلامی بزانن !!

بەلاّم ئەوانەی وا بیر دەكەنەوە با سوور بزانن كە ئەم قسەیەشیان بەڵگەیەكی دیكەیە، بۆ سەلماندنی سادە و بیـر كورتی و نەفامیـیان.

كەواتە برایان: لەمەوە كە ڕابرد ڕوون بۆوە كە ئیسلام نەك هەر تریاك و مێشك تەزێن نیە، وەك ماركس دەڵێ، بەڵكو هاندەر و وریا كەرەوەی گەلانە.

جا ئێستا كە زانرا و ساغ بۆوە ماركس و ماركسیزم لە ئیسلام بە تریاك حسێب كردن دا ساتمەیان بردوە و سەرچەنگ چوون، با ڕامێنین و ورد بینەوە، بزانین هۆی ئەو هەڵەنگوتن و لەپەو ڕووكەوتنە چیە؟!

ئەگەر لە بیرتان بێ، ماوەیەك لەمەوبەر لە كاتێك دا خەریكی توێژینەوەی شێوازی نەزانانە و نا عیلمیانەی ماركس بوین، لە سێ خالاّن

دا ئەو مەسەلەیەمان خستە ڕوو، ئێستاش کە دەربارەی هۆی بەهەڵەدا چوونی مارکس دەدوێین حەوجێ ی ئەوان سێ خاڵانین و خاڵێکی چوارەمیشیان ڕەگەڵ دێخین، کەواتە بەهەڵەدا چوونی مارکس لە بە تریاك حسێب کردنی ئیسلام دا ، سەرجەم دەگەڕێتەوە بۆ چوار شتان:

یەکەم: چوونە دەرەوەی مارکس لە مەودای پسپۆڕی یەکەی، کورد گوتەنی: لە هەموو دیزان بۆتە ئەسکوێ.

دووەم: قسە کردنی سەبارەت بە کۆمەڵگایەك کە بە خەونیش نەی دیوە، وەك پێشینان دەڵێن: تفەنگی بە تاریکایی یەوە ناوە.

سێیەم: تاوانبار کردنی ئیسلام ، لەبەر تروسکایی ئەو تێبینی یانەدا کە لەمەڕ دام ودەزگای کلێسا دەدوێن، کورد گوتەنی: هەموو سمێڵ سوور بە هەمزاغا زانیـــن.

چوارەم: کێشانی هەموو شتێك بە سەنگ و ترازووی ئابووری ، واتە: هەر لە هەمبانەی خۆدا گوێز ژماردن.

لەمەوبەر دەربارەی سێ خاڵان دواین، ئێستاش تاوێك دەچینە سەروکاری خاڵی چوارەم:

ئایا مارکس ڕاست دەکات کە ئابووری سەرچاوە و بنەچـــەکەی ژیانی مرۆڤـە بە هـــەموو شـــتێکی یەوە؟!

لە مێژە گوێتان ڕاگرتوە دەترسم سەرتان بێشێنم بۆیە بە وێنە هێنانەوەیەکی ساکار وەڵامی ئەم پرسیارە دەدەینەوە:

ئایا جوتیاری کورد هەروەك چۆن _ ئەگەر دەخۆی ڕابینیّ _ بە گژ بابایەکی ئاغا[1] و دەرەبەگ دا دەچیّت، کە هەویای زەوت کردنی زەوی و زارەکەی وی هەیە و دەیەویّ قووتی مندالآنی ببڕیّ، بە هەمان شیّوە و بگرە توندتریش بەرۆك و ژێر چەنەی ئەو ماتریالیست و بیّ دینە ناگریّ، کە لە ڕاست ئایین و موقەددەساتی دا زمانی بە خراپ دەگەڕیّ و پیّی خوار دادەنیّ !!؟

دە باشە ئەوە لە مەسەلەی زەوتکرانی زەوی و زارەکەی دا ئابووری و[1] بەرژەوەندی ماددی لە گۆڕیّدا بوە و بۆتە پالّنەری جوتیارەکە بۆ شۆڕش کردن و وەدەنگ هاتن، بەلاّم لە مەسەلەی دووەم دا چی؟!!!

---

(١) لـیَرةدا مةبةسـتم لة (ئاغا و دةرةبةط) كةسيَكة كة بة زولَم و دةستدريَذى و بة شيَوةيةكى ناشةرعي دةستى بةسةر زةوى و زاريَكى زؤردا طرتوة و خؤى بةسةردا سةثاندوة و ثاشان ئةو جوتيارانةى زةوييةكةى بؤ دةكةنة كشت و كالأ كردوونى بة نيوةكار و بةربؤتة خويَنمذين و ضةوساندنةوةيان، كة ثيَم واية ئةو حالَةتة ئيَستا لة كوردستان يان نةماوة يان زؤر دةطمةنة، كةواتة باوا نةزانرآ كة هةموو (ئاغا) و شؤرت ئاغايةكم مةبةستة. ضؤن ئيَستا كةسانى وا هةن نازناو و لةقةبى ئاغايان هةية و هةذار و نةداريشـن يان دةولَةمةند و بة خزمةت و ضاكةكارن !!

(١) هةرضةندة لة دواييـن ثةراويَزي وتوويَذي دووم دا لة ذيَر سـةرباسـي (بةركولَيـك دةربارةي ماترياليزمي ميَذوويى)دا ، تا رِاددةيةكي ضاك نشتةري ذيري و زانياريمان لةم مةسةلةية وةكار خستوة و، دةمامكمان لةسةر رِووي دز لابردوة، بةلآم بة ثةسندي دةزانم بريَكي ديش تيشكي هةق و رِاستي بخةينة سةر شةوة زةنطي ئةم قسة ثووضة، كة بة بربرةي ثشتي ماركسيزم دا دةنرآ، تاكو بؤ هةموان رِوون بيَتةوة كة ئةوةي بؤتة مؤديَلي تازة بابةتي، بريَك هةرزةكار و طةنجي نيوة خويَندةواري طةلي كورد و ناويان ليَناوة "فةلسةفةي ماركسيزم" ، ئةطةر ثآي طوترابا: "ئةفسانةي ماركسيزم" زؤر ناويَكي ماقوولأ تر و طونجاو تر بوو:
يةكةم: لة سروشتي ئينسان د ، ويَرِاي غةريزةي طةدة ثرِ كردن و بةرط دةبةر كردن و مالأ وةسةريَك نان، كة ئابووري ثيَك ديَنن ، طةليَك غةريزةي ديكةش هةن، كة بارتةقاي ئابووري و بطرة زياتريش كار دةكةنة سةر ذياني و دةبنة هاندةر و بزويَنةري ، لةو غةريزانة:
(١) غةريزةي جينسي:

هيض كەس نية بتوانآ ئينكاري كاريطەري و بنضينەيي ئەم غەريزەية بكات، تەنانەت ضەندين بەسەرهات و رووداوي دلَتەزيَن لة ميَذووي هەر نەتەوةيەك دا هەن كة نيَوەرِؤكەكانيان بريتين لة خؤشەويستي و دلَسؤزي و فيداكاري ثياوو ئافرةتيَك لة ثيَناوي يةكدي دا.

(٢) غەريزةي سەرؤكايەتي و خؤ دةرخستن: (غريزة الزعامة و حب الظهور) .

ئەميش غەريزةيەكي بنەرِةتي و بة تاوو تەئسيرة و، زؤر جاران وارآ كەوتوة و ريَش دةكەوآ بؤ طەيشتن بة سەرؤكايەتي و سەرنج راكيَشاني خەلَكي مرؤظ ضاوثؤشي لة ئابووري و بابي ئابووريش كردوة و دةكات.

(٣) غەريزةي شت فيَر بوون و ثةي بردن بة نهيَنى يةكان: (غريزة التعلم والاطلاع) بآ طومان هەر كاميَكمان ديتوويەتي، يان لاني كەم بيستوويەتي كة مرؤظي وا هەية لة دەمي سەرقالَي و سەرطەرم بووني دا بة زانياري و ليَكؤلَينەوةوة، هەموو شتيَكي لەبير ضؤتەوة، كەســانيَكيش كة لة ثيَناوي تەسەلَ كردني ئەم غەريزةيەدا مالأ و دارايي بطرة _ هەنديَك جاران _ ثؤشاك و بەرطيشيان بەخت كردوة لة هەموو ضاخ و سەردەميَك دا هەبوون و هەن.

(٤) غەريزةي بەرەو كاملَي ضوون: (غريزة حب التكامل) .

وةك نەفس ثاك كردنەوة لة خوو خدة بەدەكان و رازاندنەوةي بة رەوشت و ئاكاري جوان و دلَطير و ثەسند كة لة ريَبازي سؤفيايەتي (تصوف)دا زاراوةي (تخلية و تحلية) ى بؤ رِؤنراوة، بآ طومان ئەمەش غەريزةيەكي سروشتي و ريشەدار و كاريطەرة، زؤر كەسيش لة ثيَناوي تيَر كردني ئەم غەريزةيەدا ضاو دةثؤشن لة دنيا و هەرضي تيَيداية.

(٥) غەريزةي خواثەرستي و ئايين دؤستي: (فطرة التدين)

ئەم غەريزةية كة من بة قەستي وةدوام خست، بنج و بنەرِةتيَكي يةكجار قوولأ و رِؤضووي هەية لة سروشتي مرؤظ دا، كورديش طوتەني: رِؤذ حەوجآي ئاماذة بؤ كردنآ نية، بەلاَم ئيَمة لەم بارةوة سەرنجي خويَنەر تەنيا بؤ يةك بەلَطەي سادة و ساكار رادةكيَشين: ئيَستا كة سەدةي بيستەمة و شارستانەتي ماددي لەوثەري تەوذم و تين داية، دةبينين ، زياتر لة (٥/٤) ي خەلَكي دنيا بة شيَوةيةك لة شيَوةكاني ثەرستن _ راست بآ يان هەلَة _ خوا دةثەرستن و ئايين و بيروباوةريَكي ميتافيزيكىيان هەية، ئەمة لة لايةكەوة، لة لايةكي ديكةشەوة زانا و شارةزاياني شويَنەوارزان (علماء الآثار) دةلَيَن: لەوةتي مرؤظ لەسەر ئەم زەوىية دةذي بة شيَوةيەكي طشتي خوداي ثەرستوة و ئايينيَكي هەر هەبووة، و ئاشكراشة كة لة هەموو ضاخ و سەردەميَك دا كؤمەلَيَكي وا هەر هەبوون كة لة ثيَناوي خوا و بەرنامەكةي دا خەبات بكەن و تەنانەت طيانيشيان ليَ وةضاو نەبآ لەو رِآيەدا.

دووةم: هەر كەسيَك ميَذووي ذياني ثيَغەمبەران(عليهم الصلاة والسلام) بة طشتي و ثيَغەمبەري ئازيزمان ρ بة تايبةتي موتالا بكات، هيَندةي نووكي دةرزىيةش دوو دلَى و دلأ لة دلأ داني ناميَنآ، لة وةدا كة جطة لة خؤشەويستي خودا و ترسي

ئايا چ بەرژەوەندی یەکی ئابووری لەوەدایە کە بابای جوتیار لەسەر ئایینەکەی وەدەنگ بێ و خۆی لەسەر مەفع کاتەوە، لە کاتێك دا بە چاوی خراپ سەیر دەکرێ و قسەی بەدی پێ دەگوترێ ؟!!

داوا لە بیردۆزەی مارکسیزم دەکەین زاری نەبێتە تەڵەی تەقیوو وەڵام بداتەوە !!

جةزرةبة و سزاي دوا رِؤذ، هيض شتيَكي ديكة نةبؤتة هاندةر و ثالَنةريَك لة رِاطةياندن و ضةسثاندني حوكم و بةرنامةي خوادا.

ضونكة دةبينين ئةو زاتة مةزنانة دواي ئةوةي خوا وةسةري خستوون و بوونة دةسةلاَت دار و فةرمانرِةوا، هيض جؤرة طؤرِانيَك بةسةر جؤري ذيان و طوزةرانيان دا نةهاتوة و وةك سادةترين ئينسان بة دنيا نةويستي و خواثةرستي و بآ تةماعي ذيانيان بةرِآ كردوة.

جا باشة ئةطةر ماركسيزم درؤ ناكات لةوةدا كة ئابووري و بةرذةوةندي ماددي تاقة بزويَنةري مرؤظة، ئةدي ضما ئةو زاتة طةورانة دواي سةركةوتنيان ، هةر جاريَك ئاورِيَكيان لةو ئامانجة نةدايةوة كة بة دريَذايي تةمةنيان لة ثيَناوى دا رِةنجيان كيَشاوة ؟!!

سآيةم: هةر كةسيَكي بة ويذدان، لة ذياني برِواداراني رِاستةقينة بة تايبةتي برادةرة بةرِيَزةكاني ثيَغةمبةرمان ρ (خوايان لـآى رازى بآ) ورد بيَتةوةو، ئةو هةموو لة خؤبوردوويي و رِةنج و فيداكارى يةيان ببينآ كة لة ثيَناوي خوادا كردوويانة، وةك مانطي ضواردة بؤي دةردةكةوآ كة ماركس و هةرضي وةك ويش بيروةكا بةراوةذوو حالَي بوة.

ئايا ئابووري و بةرذةوةندي دنيايي ثالَي بة: ئةبوبةكري صديق و عوسماني كورِي عةففان و عةبدورِةحماني كورِي عةوف و خاليدي كورِي وةليد و موصعةبي كورِي عومةير و عةكرةمةي كورِي ئةبوجةهلةوة نا كة برِوا بة ئيسلام بيَنن و مالأ و طياني لة رِىَدا دانيَن ؟!

ئايا هةر كام لةمانة بةر لة مسولَمان بووني ساماندار و خؤش طوزةران نةبوة ! ئةدي ض شتيَك واي لـآكردن كة ماركس و ماركسيزم وةدرؤ بخةنةوة و واز لة ئابووري و بازرطاني و بةرذةوةندي دنيايي و خؤش طوزةراني بيَنن و دةست دةنة ئالآي ئيسلاميَك كة لةو كاتةدا هةموو دنياي كوفر و بآ برِوايي وةك طورطيَكي برسي زاري لىَ داثضرِي بوو هيض كةس بةتةما طياني خؤشي نةبوو هةتا وةشتي دي رِا دةطا ؟!!

بةلَآ برايان تةفسير كردني ذياني مرؤظـ لةسةر بنضينةيةكي ماددي رِووت ويَرِاي ئةوةي كة لة نرخي مرؤظـ دا دةشكيَنآ قسةيةكي ذيرانة و عيلميانةش نية.

جا ئێستا نازانم داخوا لەگەڵ ئەم هەڵە زەق و ڕەتەڵ بردنەش دا برادەرانی مارکسی هەر سوورن لەسەر ئەوە کە مارکس زاتێکی تێروتەواوو بێ لەکەیە و فەیلەسووفی دەورانە یان نا؟!

ماموستاکەیان کە لە وتوویژی دووەمیش دا هاوبەشی کردبو، بە تووڕەیی و ڕەنگێکی سوور هەڵگەڕاوەوە گوتی:

_ کاکە تۆ خەریکی چی؟ ئێرە جێی ئەو جۆرە باسانە نیە !!

+ بۆچی برا گیان، خۆ هیچی خراپ و لەگەڵ واقیع دا نەگونجاوم نەگوتوە.

_ تۆ کە باسی ئیسلامەتی دەکەی پێت وایە ئێمە موسڵمان نین.

+ دە مادام وایە ، بۆ نارەحەت دەبن و خۆتان قەڵس دەکەن، مادام ئێوەش (الحمد لله) موسڵمانن، دەبو لە باتی نێوچاوان تێك نان و پۆز بوون، دڵتان بکرێتەوە و ئارامیتان بۆ بێ.

_ ئێستا لە کورتی بی بڕێنەوە، قایل نیم لێرەدا ئەم تەرزە باسانە بکەیەوە ئێرە (بارەگایە) نەك مزگەوت !

+ ئاخر بۆچی برادەر ؟!!

_ چونکە ئەم برادەرانە (دەستی بۆ کوڕەکە ڕاکێشا) زۆربەیان لەم قسانە حاڵی نابن و تەقڤەیان لەسەری دێ.

دوو سێ یەکیان گوتیان: کوڕە بۆ تێ ناگەین، وەڵڵا باوکم زۆر چاك تێدەگەین و، زۆریش حەز لەم جۆرە باسانە دەکەین.

+ برادەران بە بڕوای من ئەم جۆرە باسانە شتێکی یەکجار پێویستن، چونکە پەیوەندییان بە ژیان و چارەنووسی مرۆڤەوە هەیە، مەسەلەی حاڵی نەبوونی بڕێك لە برادەرانیش لەم ڕێ یەدا نابێتە کۆسپ و چەپەر، چونکە ئێمە هەر کەسێك توانای تێ گەیشتنی نەبوو وێڵی کەین بە بەهانەی

ئەوەی کە تێ ناگات، ئەو کەسە هەتا هەتایە لە گێژاوی بێ ئاگایی دا دەمێنێتەوە، هەڵبەتە ئەمەش شتێکی ڕەوا نیە.

لێرەدا یەکێکیان هەستا کوڕەکەی بەجێ هێشت و گوتی:

_ پەککو ! شەرت بێ ئەوەی شەش دانە مانگی ڕەبەقە خەریکی فێر بوونمی هەمووم لە بیر چۆوە !

ئەمنیش لەبەر خۆمەوە گوتم: ئاخر شەش مانگی ڕەبەقە بیری پووچ و ئەفسانەیی یان دە مێشکی ئاخنیوی، بەڵام لەم دانیشتنەدا ڕاستی و هەقت کەوتە بەر گوێ و پڕوپاڵانتە و شتە بێ نێوەڕۆك و قڕپۆکەکانی نێو مێشکت، وەك شەمشەمە کوێرە لە کاتی هەڵهاتنی ڕۆژێدا، خۆیان قوتار کرد و هەڵاتن.

بەهەر حاڵ جارێکی دیکەش مامۆستاکەیان گوتی:

_ کاکە تکایە ئەم جۆرە قسانە لێرەدا مەکە، ئەم مەسەلانە فەلسەفی و قووڵن و دانیشتنی پشوو درێژیان گەرەکە.

+ بەڵام ئەمن پێم وایە هەر بیروباوەڕێکی ڕاست و تەواو، پێویستە گەلی پێ ئاشنا بکرێ و بۆی ڕوون بکرێتەوە، ئیدی کەیفێ خۆیەتی قووڵە یان تەنکە، هەر کەسێکیش بلێ بۆیە بیروباوەڕەکەم ناخەمە ڕوو، قووڵە و تێی ناگەن، یان گومانی خراپی بە گەلەکەی بردوە، یان ئەوەتا بیرەکەی قرپۆك و پووچەڵە و لەوەی دەترسێ بە خستنە ڕووی شەرمەزار بێ و ئابڕووی بچێ.

بێ گومان بە درێژایی ئەم وتووێژە ، زۆربەی دانیشتوان زۆر بە بایەخ پێ دانەوە گوێیان ڕاگرتبوو ، بە سەرسامی یەوە بە دەریای بیر کردنەوەدا چوو بوونە خوارێ و پێیان سەیر و و عاجباتی بوو، کە ئەو ئایینە ترياکە و ئەو ئیسلامە کۆنەپەرســـت و ڕەجعـی یەی ، هەتا دوێنێ مامۆســـتا و

دەمڕاســـــتەکانیان، تۆمەتی ئەفسـانەیـــــی و دواکەوتوویــــی و بە کەڵك نەهاتوویی یان دەدایە پاڵ، ئێستا هەر هەمان مامۆستا و قسە بە دەست و دەمڕاست بەس هێندەیان پێ دەکرێ بڵێن:

کاکە بێ دەنگ بە :

ڕازی نین لێرەدا ئەم قسانە بکەی !

کاکە ئێرە جێی ئەم جۆرە قسانە نیە !

کاکە ئێمەش موسڵمانین !

باشە هەیاران ! ئەگەر ڕاستە ئیسلام ئەفسانەیە و ، ئایین تریاکی گەلانە و، موسڵمانان ڕەجعی و کۆنەپەرست و دواکەوتوون، بۆ دەبێ مامۆستا و ڕدێن سپی و دە مڕاستەکانمان، بە خستنە ڕووی قەڵس بن !

بۆ دەبێ هەراسان و نا سەرسەنگ بن ؟.!

ئەگەر ڕاستە ئیسلام و خواپەرستی ئەوەیە کە ئەوان دەیڵێن، دەبوو لە باتی قەڵس بوون و نێو چاوان تێك نان، گەلێك گەلێکیان پێ خۆش بێ و سوپاسی ئەو کەسەیەش بکەن کە ئیسلامێکی ئاوا بخاتە ڕوو، بۆ خاتری وەی گەل بیناسێ و لە هەڵە و ناتەواوی‌یەکانی بگات و لێـی وەپرینگێ !

بەڵام نەء ! وا دیارە لەو دیوی پەردەوە شتێك هەیە و، کورد گوتەنی:

ئەم ماستە بێ موو نیە !!

بەهەر حاڵ کەرەتێکی دیکەش بە دەنگێکی تووڕە ترو بە ڕەنگێکی چرژاو ترەوە، مامۆستاکەیان گوتیەوە و دوو سێ‌یەکیش پشتگیری یان کرد!

_ کاکە گوێت لێ بێ ! لەمەودوا بە هیچ ڕەنگێك ڕازی نیم ئەم جۆرە قسانە بکەی، وا دیارە نازانی لە کوێ دانیشتووی !!

پێشینان گووتوویانە: هەموو شتێك بە خوێ، خوێیش بە مانا، دیسان گوتراوە: جام کە پڕ بوو دەسەری‌یەوە دەڕژێ، کاتێك ئەوان هێندە بە

شێوازێکی ناقۆلا و نالەبار، دوو جار و سێ جار دەنگیان دام منیش دڵم گەرم بوو، بۆیە گوتم:

+ برادەرانی مارکسی! ئەمەیە سۆشیالیستی عیلمـــــــــی و فەلســـەفە دیالکتیکی یەکەتان ! توخوا ئەمەیە ئەو بیرە زانیاری و پێشکەوتنخوازەی کە بە دیاری بۆ گەلی کوردی موسڵمانتان هێناوە.

کە ناوێرن و زات ناکەن لە ئاقار ئیسلامێك دا بیخەنە ڕوو کە بە تریاکی گەلان و تانە و لەمپەری سەر ڕێی کاروانی شارستانەتی دەزانن ؟!

ئەگەر ڕاستە قەناعەتی تەواوتان بە ڕاستی و تەواوی بیردۆزەکەتان هەیە، بۆچی لە خستنە ڕووی دەترسێن و دەسڵەمنەوە، مرۆڤ کاتێك هەست بە ڕاست و دروستی ڕێبازەکەی دەکات بە هیچ کلۆجێك لە ڕووبەڕوو پێ کردنی لەگەڵ بیرۆزە و بەرنامەکانی دیکەدا باکی نیە.

ئەمن یەکەبارێ خۆم کە ئایینی ئیسلام بە ڕێباز و بەرنامەیەکی تێر و تەواو دەزانم، ئامادەم لەگەڵ هەر بیروباوەڕێکی دیکەدا بەرانبەری پێ بکەم، لەسەرکەوتن و زاڵ بوونیشی بێ خەم و پشت ئەستوور و دڵنیام.

_ برا گیان ئاخر ئێمە نامانەوێ نەتەوەکەمان بەهۆی وتووێژی ئیسلامیانە و مارکسیزمانە، ڕیزەکانی تێك بچن و پەرتەوازە بێ.

+ باشە باش، هەڵبەتە پاراستنی یەکیەتی و تەبایی گەل ئامانجێکی سەرەکی و بەرزی هەموانە، بەلام پێویستە ئەوەش بزانرێ کە گەل تەنیا کاتێك یەکپارچە و تەبا و لە با دەبێت کە بیروباوەڕێکی وا هەبێت بتوانێ هەموو ئەندامانی ئەو گەلە لەسەر یەك زەمینە کۆ بکاتەوە و، یەك ئامانجیان بۆ دیاری بکات، جا بە بڕوای ئێمەی موسڵمان، بەس ئیسلامەتی توانای ئەوەی هەیە و غەیری ئیسلام _ هەرچی بێ _ دەبێتە هۆی پارچە پارچە

کردنی گەل و تێك بەردانی ڕۆڵەکانی _ وەك دیتوومانە و ئێستاش دەی بینین _[1].

لە کۆتایی دا پێم گوتن

+ لە ڕاستی دا ئێمە ئامانجمان یەکە، ئەو ئامانجەش بریتی‌یە لە حەساندنەوەی گەل و چارە کردنی گیروگرفتەکانی، بەڵام ئێوە لە ڕوانگەی مارکسیزمەوە لە مەسەلەکە دەڕوانن، کە بە بڕوای ئێمە مارکسیزم سەربارەی ئەوەی کە بیردۆزەیەکی هەڵە و ناتەواو و دژ بە ژیری و زانیاری‌یە، لەگەڵ بارودۆخی فیکری و نەفسی گەلەکەشمان دا ناگونجێ و دارخورما چەند لەسەر شاخی قەندیل شین دەبێ و دەڕوێ مارکسیزمیش هەر هێندە لە نێو کوردەواری‌دا دەچەسپێ.

وە ئێمەی موسڵمانیش لە ڕوانگەی ئیسلامی ئازیز و پەیڕەوی خوای پەروەردگارەوە تەماشای ئەو مەسەلەیە دەکەین.

بەڵام برایان بەر لەوەی لێتان جوێ وەبم، دەمەوێ لە ڕاستی‌یەك ئاگادار بن: زۆر باش بزانن کە نیشتیمان پەروەر و گەل پەروەری ڕاستەقینە بەس مرۆڤی خواناس و موسڵمانە، چونکە هەر ئینسانی خواناسە کە لە ترس و سامی سزای بە ئازاری دوا ڕۆژ و شەرمەزاری ڕۆژی مەحشەر، لە ناپاکی و خیانەت دوورە پەرێز بێ و، لەسەر حیسابی گەلی ڕەش و ڕووت و چەوساوە

(١) دیارە ئەوەی مارکسیستەکانی دوێنآ و سیکۆلاریست و لیبرالیستەکانی ئەمرۆ بە یەکدییان کرد، کەس بە کەسی نەکردووە، کە بە حیساب هەمووشیان تاکە ئامانجیان هەر کورد و کوردستان بوو! دیارە ئێستاش لەطەلأ بآ ستەمدیدەیی کوردستان هەر باجدانی ئەو شەڕ و طێضەلأ و فەرتەنانەیە کە ئەو برادەرە دڵسۆز و بەئەرۆشانە لەسەر کەوڵی طەل و ولآتەکەیان نایاننەوە، هەر بەردەوامە و هەر خواش دەزانآ هەتاکەی درێذە دەکێشآ !! (٢٢/٣/ ٢٠٠٦).

نەکەوێتە ڕابواردن و ورگ تێر کردن و گیرفان پڕ کردن[1] ، بەڵێ بێجگە لە مرۆڤی خواناس و موسڵمان هیچ کەس جێی دڵنیایی نیەکە بەیانی خوێن و ئارەقی نەتەوەکەی نافرۆشێ و بە کۆشك و تەلار و ترومبێڵ و پڵاوو گۆشتی نادات، چونکە ئینسانی نا موسڵمان پێی وایە ژیان هەر ئەم ژیانەیە و بەرزترین ئاوات و هیوای بابایەکی ماتریالیست و بێ بڕواش خۆش گوزەرانی و بە لەزەت لەوەڕانە.

بەڵێ برایان بە ڕاستی ئینسانێك نەی توانیبێ نەفسی خۆی لە چەنگ شەیتان و هەواو ئارەزووی قوتار کات، قەت قەت تێی ڕا نادیترێ خەڵکی ڕزگار کاو، هەر کاتێکیش بۆی لوا هیچ دوور نیە و گەلێك گەلێك چاوەڕوان کراوە کە لەبەر خۆی و ئەو بەرژەوەندی یە ماددیيانەی لە ژیانیدا کردوونیە ئامانج، کەسی لە بیر نەمێنێ و، ژیانی بکاتە لەوەڕگا و کلکێی تێدا ڕاوەشێنێ.

ئەنجامی ئەم وتووێــژە

(١) دیارة ئێستاکة سالَی (٢٠٠٦)ة دیاردەی ڕابواردن و ورط تێرکردن و طیرفان- بطرة قاسة و بانق- ثڕکردنی ئەو جۆرة برادەرانة یان ڕاستتر بلَێین زۆربەی هەرەزۆریان – بۆتة ڕاستییەکی ڕوون و حاشا هەلَنەطر و ئەوەی ئەو کاتة بەندة ثێشبینی (توقّع)م کردبوو ڕێك و ڕاست دەرضووة ! جا لة هەموویشی سەیرتر ئەوەیة کة ئەو برادەرانة ڕازیش نین خەلَك و جەماوەری ڕەش و ڕووت لة هەموو شت کەم بۆ هەموو شت ئاتاج. طلەییشیان لـآ بکات و ڕەخنەشیان لـآبطرآ خۆیان بة شتی ثیرۆز (توقع) یش دەزانن و خەیالَیشیان وایة هەتا سالآنێکی زۆریش هەر ئاوا دنیایان بۆ تەخت و هەموار بێت !! بەلآم من دیسان ثێشبینی (مقدّس) دەکەم کة ئەم وەزعەیان عومری کورت و کەم خایەن بآ !

دوو سێ ڕۆژ دوای ئەم وتووێژە ، وا هەڵسوورِا من و سێ چوارێك لەو برادەرانە کە یەکێکیان پلە و پایەکی بەرزی هەبوو، بەرەو دێی (ق) ڕێمان گرتە بەر، بەڵام هەر هێندەمان خۆش بوو تا تۆزێك وەدوور کەوتین، دەست و برد هەورە پرژوبلاوەکان لێك وەنزیك کەوتن و سەریان پێکەوە ناو، وەك کوندەی سەر بەرەو ژێر باران دەستی بە ڕێژنە و لینگێزەی لێکدا لێکـدا کرد، ڕێ و بان سەر لەبەر بوونە جلێتاوو لێزماو، سەرتان نەیەشێنم هەتا ڕێ بە نیوەیی بوو، هیچ کامان پنووی ئیشکمان نەمابوو .

دوای ئەوەی ماوەیەکی دیکەش ڕۆیشتین و هەستم کرد کە نزیك کەوتووینەوە لە قسە بە دەستەکەیانم پرسی:

+ ئەرێ زۆری ماوە بگەینە جێ ؟!

_ بۆچی ؟!

+ گوتم ئەگەر بزانم وە نوێژێ ئێوارێ ڕاناگەم چیدی پێی نەوەخرێ و لێرە بیکەم.

_ چی چی ! چۆن بەم حاڵەش دەتەوێ نوێژێکت نەچێ !

+ جا بۆ کاکە ئەم حاڵەمان چیەتی ؟!

_ چۆن چیەتی ! کاکە با پێت بڵێم: ئەمڕۆ زۆرم خاتری تۆ گرتوە و دڵم ڕاگرتووی، دەنا هەزار کفرم دەکرد، ئەمە کوا گوزەرانە ؟!

+ سەبارەت بەوە کە وەك دەڵێی ، ویستووتە دڵم ڕاگری و هەستم بریندار نەکەی، بۆیە زمانی خۆت لە کفر کردن گێڕاوەتەوە، پڕ بە دڵ سوپاست دەکەم، بەڵام ئەگەر لەبەرت گران نەبێ پرسیارێکم هەیە.

_ فەرموو !

+ به بڕوای من کفر کردنی تۆ شتێکی نا ماقووڵە، چونکە تۆ بڕوات بە خوای مەزن نیە تاکو نە قایلی خۆتی بەرانبەر دەربڕی ، پێم نالێی چ شتێك وات لێ دەکات کفران بکەی ؟!

لێرەدا چۆمیلکەیەکمان تووش بوو، باقڵ وەڵامی پرسیارەکەم ، دەوێ دا خنکا، بەهەر حاڵ بڕێکی دیکەش ڕۆیشتین و، دوای چەند قسەیەکی ئاسایی دەمڕاستەکەیان گووتی:

_ باشە پێم نالێی چیت لە نوێژ کردنیدا دیتۆتەوە، وا هێندە لەسەری سامەرەستووی ؟!!

+ نوێژ وەك هەموو دەستوورێکی دیکەی ئیسلامی لە دوو ڕووەوە پێویستە، یەکەم: چونکە ئەرکێکی بەندایەتیەیە بەرانبەر بە خودا، ئینسان بە نە کردنی سپڵە و بێ نمەك دەردەچێ.

دووەم: وێڕای ئەمەش، دەمە زەرد کردنەوەیەکی یەکجار پێویستە بۆ تیغی ئیرادەی کول بوو، بە بڕینی ئاستەنگ و لەمپەری سەر ڕێگای ژین، بە تەعبیرێکی میکانیکی یانە: نوێژ و خواپەرستی بۆ ئینسان وەك (شحن) بارگاوی کردنەوەی پاتری وایە بۆ ئۆتۆمبێل.

دەفەرموو هەڵوێستی من و تۆ لە ئاقار ئەم بارودۆخەدا چەند جیاوازیەکی گەورەیان هەیە، ئەمن بە دڵێکی پڕ لە ئارامی و بڕواوە، ڕووبەڕووی دەبم و دەزانم کە هەرچی لە ژیان دا دێتە ڕێی ئینسان خێر و چاکەیە، بـــــــــە مەرجێك موسڵمان بێ، چونکە پێغەمبەر دەفەرموێ ρ :

((عجباً لأمر المؤمن ان أمره كله له خير، و ليس ذلك الا للمؤمن، ان أصابته سراء شكر فكان خيراً له، وان اصابته ضراء صبر فكان خيراً له)) رواه مسلم.

واتە: " ئیشی ئینسانی بڕوادار سەیرە، چونکە هەر چۆنێکی بێ هەر خێرو چاکەیە، ئەوەش بۆ کەس نیە بێجگە لە بڕوادار، ئەگەر خۆشی یەکی تووش بوو سوپاسی خوای دەکا، ئەوە بۆی بە خێر و پاداشـت دەنووسرێ، وە ئەگەر ناخۆشی یەکی تووش بوو ئارام دەگرێ دیسان بۆی بە خێر و پاداشـت حسێب دەکرێ".

بەلاّم تۆ دەبینم سەری دنیایەت لــێ وێك هاتۆتەوە و پێت وایە، لە بن دارێکی هیچ گەلاّی پێوە نیە و خەریکی لەگەلّ ئەو خوا مەزنەش دا بکەویە گێچەلّ نانەوە و دەعوا، کە بۆ خۆت دەلّێی بڕوام پێی نیە، جا برای ئازیز مادام بڕوات پێی نیە پێم نالّێی چۆن گڕنەی تێ دالّێنی ؟!

_ بەهەر حالّ ئەگەر سێ ڕۆژی دیکەش بۆم بە ئایین هەلاّ بلّێی هەر بە ئەفسانە و تریاکی دەزانم.

+ بەلاّم قسەی بێ بەلّگە، وەك پارەی قەلّبە و کەس وەری ناگرێ !

_ بەلّگە و مەلّگەی چی ! شتەکە ئاشکرا و ڕوونە.

+ باشە ئەگەر ڕاست دەکەی ئاشکراو ڕوونە کوا؟ ئەدی بۆچی لەبەردەم وتووێژی عیلمیانەدا زارتان بوو بو بە تەلّەی تەقیوو خوا خواتان بو قوتار بن ؟!!

_ تاقەتی ئەو جۆرە باسانەم نیە و ئیسلامیش هەر ئەفسانەیە و بە نە سەلماندنی تۆ وەڕاست ناگەڕێ.

+ برادەر ئەگەر هەر شەڕە قسە بێ، ئەمنیش زار و زمانم هەن و، هەتـــــا تــۆ جارێك بە ئیسلام دەلّێی ئەفسانە، من دە جار بە بیردۆزە نەزۆك و قرپۆکەکەی تۆ دەلّێم ئەفسانە، ئەمما من لەگەلّ گوتنیش دا ئامادەم بە بەلّگەی ژیرانە و عیلمیانە بۆت ئیسپات بکەم.

_ دەزانی ئەم جۆرە قسانەت بەرەو ئاکامێکی خراپ و دلّتەزێنت دەبەن !

+ (بە پێکەنینەوە گوتم چۆن ؟)

_ بەهەر حاڵ ، دەڵێم بەردەوام بوونت لەسەر ئەم تەرزە بیرە و ئەم چەشنە قسانە، تووشی زەرەر و زیانت دەکەن، دوایی نەڵێی پێتان نەگوتم، ئۆباڵی خۆت بە ئەستۆی خۆت.

+ برادەر تۆزێك گوێ ڕادێرە تاکو چەمك و مەبەستی قازانج و زەرەرانت لە ڕوانگەی ئیسلامەوە بۆ ڕوون بکەمەوە، وا دیارە بێ هەواڵی ! قازانج و سوودی ئینسانی موسڵمان هەمیشە لە پابەند بوونی دایە بە بەرنامەی خواوە، جا بریا ئەو پابەندی و ئیلتیزامەی سەری دەکێشا بۆ تێدا چوونیشی، زەرەر و زیانیشی لە هەتڵەیی ولاملـی دایە لە بەرنامەی خودا، پێشم سەیرە کە دەتەوێ بە شتێك بم ترسێنی کە مرۆڤی خواناس و بڕوادار ، بە ئاواتی هەرە بەرزی دەزانێ و بە دوای دا عەودالە، براکــەم[1] بزانــە: کە ئینسانی موسڵمان لەو دەمەی دا کە لە ڕێی خواو بەرنامەی خوادا تووشی ناخۆشی دەبێ _ کە ئێوە بە زیانی دەزانن _ لە هەموو دەمێ زیاتر دڵی ڕەحەت و ئاسوودەیە.

_ جا باشە ئەوە دامنا ئیسلام ڕاست و تەواویش بوو، خۆ تۆ بە تەنێ هیچت لە دەست نایەت، دوو سێ ڕۆژ لەمەوبەر نزیکەی دوو سەعات باسی ئیسلامت کرد، بەڵام بێجگە لە کاك (--) کەس نەهاتە سەر قسەکانت.

+ تو خوا بە ڕاست کاك (--) دوای من قەناعەتی هێنا بوو ؟!

_ ئائا پشـتگیـری لە قسەکانی تۆ دەکرد و ، دەیگوت: ئیسلام ڕاست و تەواوە و ئێمە تا ئێستا تـێی نەگەیشتووین.

+ ئایا دەزانی ئەم هەواڵەی کە ئێسـتا پێت ڕاگەیاندم و من ئاگـام لـێ نەبوو، پتەوترین بەڵگەیە لەسەر ڕاستی ئیسلام و پووچەڵی مارکسیزم ؟!

---

(١) واتە برای نەژادیی و نەتەوەیی وەك ئێشتر لە وتوویژی یەکەم دا روونم کردەوە.

_ چۆن ؟!!

+ بەڵێ من نزیکەی دوو سەعات دەربارەی ئیسلام دوام، جا ئەگەر هەر بە دوو سەعات ئیسلام خستنە ڕوو، پڕوپاگەندەی شەش دانە مانگی مارکسیزم مێشکی مارکسی یەك بە جێ بێڵێ و ئیسلام شوێنی بگرێتەوە، مانای وایە ئەگەر بێت و دوو سێ مانگ شوێن کەوتوانی مارکسیزم ئیسلامیان بکەوێتە بەر گوێ، خڕایی یان لێ دەبڕێ و سەر کوێزرەکەی نەبێ بۆ مارکسیزم نامێنێتەوە !

دوای ئەم قسانە، زۆری پێ نەچوو کەڵەکە بەردی بەر ماڵانی دێی (ق) مان، لـێ وەدەر کەوت و هەتا ئەمن نوێژەکەم کرد و نەختێك سامەوە و پشووم دا، ڕۆژیش گەییە سەرسوێی و، وردە وردە پارێز و دزەی کرد و دوای پێچێك خۆی کوتایە پاش شاخە بەرز هەڵچووەکان و شەوگاریش بە کەلێنی زانی و، وەك دز پارێزی هێنا و هێدی هێدی تاوڵی ڕەشی تاریکی خۆی بەسەر گوندە بێ بەخت و چارە ڕەشەکەدا کێشا و، دنیا خامۆش بوو، وەك ئاشی ئاو لـێ بڕاوی لێهات، ئەمنیش چونکە یەکجـار ماندوو شەکەت و بڕست لێ بڕاو بووم، هەر دوای بەجێ هێنانی نوێژی شێوان و خەوتنان، پاڵم وە حوکمێ خوای دا و بە دڵێکی ئارامەوە لـێی نوستم.

فەرهـەنگـلیـە

ئاماژە	نیشارە
ئامالّ	مەیلەو
ئەستۆ	مل، گەردن
ئاپوڕە	حەشامات، کۆمەڵە خەڵکێك
ئاوا	بەم شێوەیە، بەم جۆرە
ئەزموون	تەجرەبە، جەڕباندن
ئاخر و ئۆخر	کۆتایی
ئاوەڵا کردنەوە	یەکالا کردنەوە، شی کردنەوە
ئێچك	دارێکە بەسەری گوریسەوە دەبەسترێ، بۆ توند کردنی بار، یان کوڵ.
بە ڕاشکاوی	بە ئاشکرا، بە بێ منەتی، بێ پێچ و پەنا، بە صەڕاحەت.
بە هەویا	بە تەما، بە ئومێد.
بە ئەسپایی	بە هێواشی، بە ئارامی، لەسەرەخۆ.
بێ ڕەزا	زەبەلاح، مەزن.
بریا	خۆزگە، کاشکی.
بە سێنایی	بە ئاسانی، بە بێ زەحمەت.
بەر هەست	هەست پێکراو، (محسوس).
بێ بڕست	بێ هێز، نا توانا
بەرانبەر کێ	بۆ یەك هاتنە گۆڕ
بە تالّووکە	بە پەلە

بی بێزێنیَ	له بەرچاوی بخات، بیَ نموودی بکات، له پێش چاوی ڕەش کات.
بەو پیَ و دانه	بەو جۆره، بەو شێوازه.
به مەرەدی تۆ دەچم	وەك تۆم بەسەر دیَ، به دەردی تۆ دەچم.
به تۆبزی	به زۆری، به زۆر ملی، به خورتی.
بترۆقێنین	بدڕیـــن، بەهێـــز شـــتێك بگوشـرێت هەتا دەپووكێتەوه.
بەر كولێك	كەمێك، نموونەیەك، له ئەســـــــڵ دا بەو ئەندازه كەمه دەگوترێ.
	كه له چێشــت دەخوریَ پێش پێگەیشتنی.
به كاوه خۆ	به هێواشی، به ئارامی، لەسەره خۆ ، ورده ورده.
بۆ خاتری وەی	بۆ ئەوەی.
بەرین	پان.
به چاوان	به سەرچاو.
بەر چاو	دیتراو، بەرهەست، ئاشكرا، پەی پیَ براو.
بەتەنیَ	به تەنیا.
بیَ خەوش	بیَ گەرد، بیَ لەكه، بیَ عـەیب، بیَ خلّت.
بەراوه ژوو	به پێچەوانه.
بەری هەموو قسان	پێش هەر قسەیەك.
بیۆلۆجیا	ژیانزانی.
باریَ بنەوه	لای بنەوه، لای ژێرەوه.
بەرۆكیان دەگریَ	یەخەیان دەگریَ.

بارێ بنەوەی پێ دەبڕێ	وە بن دەکەوێ ، پشتی لە زەوی دەدرێ.
بێدار	بە خەبەر، نە نووستوو.
بە دەردی وی بچێ	وەك وی لێ بەسەر بێ.
بوغز و غەرەز	ڕق و قین، کینە داگرتن.
باقلّ	توومەز.
بە مراد ناگا	بە ئامانج ناگات، ناگاتە مەبەست.
بقەبلّێنێ	بنرخێنێ، هەلّسەنگێنێ.
بە چاو دەنگێوێ	دەبینێ، بەدی دەکات.
بە شۆق	تیشك دەر، درەوشاوە
بە کەلێنی زانی	بە دەرفەتی زانی، بە هەلی زانی.
بە دەو	بە ڕەونەق.
پێیدا ڕەت بێ	پێیدا ڕابرێ، پێیدا تێپەڕ بێ.
پەزمەندە کران	کۆ کرانەوە، خڕ کرانەوە، گرد کرانەوە.
پنوو	خالّ، پەلّە.
جلّیتاو	لێزماو، باتلاغ، قوڕ و چلّپاو.
جەرگ	جگەر.
جەردە	ڕێ گر.
جوێ کردنەوە	جیا کردنەوە، هەلّاواردن.
چۆرتم	گیروگرفت، تەنگ و چەلّەمە.
چۆمیلکە	ڕووباری گچکە.
چەمك	واتا، مانا، (مفهوم) مەبەست.
چ فایدێی نەبو	هیچ سوودی نەبوو، دادی نەدا.
چاتر	باشتر، چاکتر.

چاویان لیێ کردمە درێشە	چاویان تیێ بڕیم، بە وردی سەرنجیان دام.
چاوان لە قووچ نەنیێ	چاوان نە نووقێنیێ، خۆی گێل نەکات.
چیدی	چیتر.
چما	بۆچی، لە بەرچی، لۆ.
چەپەر	تانە.
چیدی پیێ نەوەخریێ	چیتر نەخایەنیێ.
حەوجیێیان دەبیێ	پێویستی پێیان دەبیێ، سەری تێیان دەوەستیێ.
حەیفیێ	بە داخەوە.
حەجماندن	جیێ کردنەوە، گونجاندن.
حەتمەن	بیێ گومان.
حەواڵە کردن	پیێ سپاردن، عاید کردن.
خەڵك هەڵدەنیێ	خەڵك هان دەدا.
خۆشێك	دەسبەجیێ، یەکسەر.
خۆی لێك بکێشێتەوە	درێژ بخایەنیێ.
خەسڵەت	سیفەت.
خۆی ڕانوێنیێ	خۆی پێشان بدات.
خۆڕانان	خۆ هەڵکێشان، خۆ هەڵدانەوە.
خۆی کوشمەڵە کردبوو	خۆی ڕێك هێنابوو، خۆی گچکە کردبۆوە.
خۆی لەسەر مەفع کاتەوە	خۆی لەسەر بفەوتێنیێ، خۆی بکاتە قوربانی.
خڕایی یان لیێ دەبڕیێ	کۆتایی یان دیێ، دەبڕێن، تەواو دەبن.
خۆ ڕاپسکاندن	خۆ ڕاتەکاندن .
خۆم پیێ مەرزەم نەکرا	خۆم پیێ ڕانەگیرا.

دەبەرێك ڕاچوون	دم بە دمە کردن، لەگەڵ یەکدا ڕوو بە ڕوو بوون.
دەسڵەمنەوە	دەڕەونەوە ، دوور دەکەونەوە .
ڕق لێ هەستان	بوغزاندن.
دەبیەن	د ەبیستن، گوێیان لێ دەبێ.
دۆش دادەمێنێ	دەحەپەسێ، دەستەوسان دەبێ، مات دەبێ.
دە گژیان ڕاچێ	دەبەریان ڕاچێ، لە گەڵیان ڕوو بە ڕوو بێ.
دزێو	ناشیرین، نا جوان.
دەم بۆ دەمێ	تاو بۆ تاوێ.
داری لە شاقەڵی دراوە	قەلۆش بوە، هیچی پێ نەماوە.
دڕ دۆنگ	دوو دڵ، گوماندار.
دالاش	خەرتەڵ، داڵ.
دارماڵ	مشت ، پڕ.
دەستە چیلە	ئەو گۆلمە پووشە یان چیلکەیە کە ئاگری پێ هەڵدەکرێ.
دەڕۆستیان نایەن	پێیان ناوێرن، دەرەقەتیان نایەن.
دەیان نوێنێ	بەنجیان دەکات، مێشکیان دەتەزێنێ.
دمە زەرد کردنەوە	تیژ کردنەوە.
دامنا	گریمان، فەڕزم کرد.
دوای پێچێك	دوای تاوێك، دوای ماوەیەکی کەم.
دنیا خامۆش بوو	دنیا کش و مات بوو
دم بە دمە	وتووێژ، شەڕە قسە.
دەخۆی ڕانابێنێ	لەخۆی ڕاناپەرموێ.

دژایەتی	(تضاد) هەبوونی ناکۆکی و پێکەوە هەڵنەکردن.
دومەڵ	کوان.
دەتگوت لەسەر ئاوو ئاورانە	زۆر بە پەلە بو، زۆر تاڵووکەی دەکرد.
دەڕەخسێنێ	دروست دەکات.
دەی ئاژوێ	لــێی دەخورێ.
داڵدە نادەن	پەنا نادەن.
دەست لێ کوتان	دەست لێدان، (لمس).
ڕێچکان	کۆی ڕێچکەیە، ڕێچکەش بیردۆزەیەکی مرۆڤ کردە.
ڕیــزپەڕ	(شاذ) .
ڕەگەڵ خەن	بخەنە گەڵ، وەگەڵ خەن.
ڕۆ چوون	قووڵ بوونەوە.
ڕاڤە کردن	لێکدانەوە، تەفسیر.
ڕۆ نان	دانان.
ڕمێنی نەما	ڕەواجی نەما، لە برەو کەوت.
ڕدێن سپی	ڕیش سپی، پێشەوا، دەمڕاست.
ڕێشمە	جڵەو.
ڕاپێچەك دەر	ڕاماڵکەر ، ڕادەر.
ڕاناقەنێن	نــاکــەون.
ڕەگەڵ دێخین	دەخەینە گەڵ.
ڕێژنە باران	بارانی بە لینگێزە، تاوە بارانی بە تەوژم.
زەین	بیرو هۆش، ئاوەز.

زیرەوحی تێدا نیە	گیان لەبەری تێدا نیە، کەسی تێدا نیە.
زار	دەم.
زات ناکات	ناوێرێ
ژیوان وەبی	پەشیمان بیەوە.
سایکۆلۆجیا	دەروونزانی.
سالێکی ڕەبەق	سالێکی تەواو.
سپات بووەوە	سپی بووەوە، ڕەنگ چووەوە.
ساختە چی	کەلەك چی، فێلباز.
سەرقال	سەرگەرم، مشغوول.
سوسیۆلۆجیا	کۆمەلناسی.
سەر لەبەر	سەرتاپا.
سەودا	مامڵەت، مامەلـە .
ساتمە بردن	هەلەنگووتن، لێرەدا مەبەست بە سەهووچوون و هەلە کردنە.
سیپال	جل و بەرگی شڕ و دڕاو و فڕێ دراو.
سەرچەنگ چوون	سەرەنگرێ بوون ، مەبەست بە هەلەدا چوونە.
سپێر	سەنگەر.
سامەرە ستوو	سوور، موچیڕ.
سپلە	بێ نمەك، پێ نەزان، بێ وەفا.
سەر کویێزر	سەر کۆتەل.
سەر لێ تێکچوون	ڕێ هەلە کردن، گومڕا بوون، سەر گەردان بوون.

سەغڵەت بوون	مەحتەڵ بوون، چارە نەمان. تووشی ناخۆش هات .
شەکەژۆ	ماندوو مجرۆ.
شتاقمان	هیچ کاممان، زیاتر بۆ دووان بەکاردێ.
شك نابات	نیەتی.
شڵت و شۆ	بەفری نیوە تواوە.
فسیۆلۆجیا	توێکار زانی.
فیتی ویە	خەتای ویە، سووچی ویە.
فرچك پێوە گرتن	پێوە ڕاهاتن، لە ئەسڵ دا (فرچك) بەو شیرە دەڵێن کە کۆرپەی ساوا بۆ یەکەم جار دەیخوات.
قم دەکات	نقووم دەکات، ون دەکات ، بزر دەکات.
قولینچك	گۆشە، سووچ، قوژبن.
قیت کاتەوە	هەستێنێتەوە پێ، راست کاتەوە.
قولە نەزیلە	بەسەرهاتی کورت، کورتە چیرۆك.
قرپۆکی	بێ نێوی، هیچ و پووچی.
قوتار بوون	ڕزگار بوون.
قەڵەمڕەو	حوکم، ژێر ڕکێف.
قەباحەت	تاوان، خراپە.
قەومان	ڕوودان.
قەڵس	تووڕە، نا سەرسەنگ.
قەلۆش بوون	گیرفان بەتاڵ بوون، هیچ پێ نەمان.
قسە بە دەست	سەرۆك، دەمڕاست.

قایل بوون	ڕازی بوون.
کەڕەت	جار.
کەندڕ	قۆڵت.
کڕکاتی لە خۆ بڕی بوو	بێ دەنگ بوو بوو.
کەمبەر	تەسك.
کێهە	کامە.
کشگێڕ	دەستەوسان کەر، (معجز).
گۆرین	ناو براو، تاین.
گچکە	چووکەڵە، بچووك.
گفتم پێ دابو	وەعدم پێ دابو، بەڵێنم پێ دابو.
گاشە	بەردی زل .
کرچوو تەزێن	جەرگ بڕ، پشت شکێن.
گەروو	قوڕگ، بین.
گێچەڵ نانەوە	هەرا نانەوە، کێشە بەرپا کردن.
لەدڵی گران هات	پیێی ناخۆش بو.
لە گوێ چکاندن	تێ گەیاندن، حاڵی کردن.
لێکدا لێکدا	لە سەرێك لە سەرێك، بەردەوام.
لەوێ وەولای کەوێ	لەوێ بەو لاوە، لەوێ بترازێ.
لە بەرایی دا	لە سەرەتاوە، لە پێشەوە.
لە باتی	لە جیاتی، لە بری.
لێ وەکار خەین	لێ بخەینە کار.
لە سۆنگەی ئەوەوە	لەبەر ئەوەی، بەهۆی ئەوەوە.

لوێچێك: لوێچ، ئەو ئەندازەیەیە کە لە نێوان لەپی دەست و پەنجەکانی دا دەحەوێتەوە .

لەمێژە: دەمێکە.

لەو دەمەی دا: لەو کاتەی دا.

لە جەنگەی: لە گەرمەی.

لێ کەچ کردن: لێ کەم کردنەوە، لێ داشکاندن.

لارێ بوون: هەتڵە بوون، لادان، لامل بوون.

لە نووکەوە: لە سەرەتاوە.

لێ نافامرێتەوە: لێ وەرناگیرێ.

لەکن: لە لای.

لینگان: لاقان.

لێواو لێو: پڕاو پڕ، مەلا و مەل.

لێی وەپرینگێ: لێی بڕەوێتەوە، لێی دوور کەوێتەوە.

مەلۆتکە: کۆرپەی ساوای تازە لە دایك بوو.

موچیڕی: سووری.

مشوور خواردن: غەمخواردن، بە تەنگەوە بوون.

ناقۆڵا: نالەبار، نا بەراو، نە گونجاو.

نالوێ: ناگونجێ، ناسازێ.

نکوولی لەوە نیە: ئینکاری لەوە ناکات.

نهۆم: قات: سێ نهۆم، سێ قات.

نا لێکی: نارێکی ، نا تەبایی.

نا ماقووڵ: نەگونجاو لەگەڵ ژیریدا، شتی بێ ڕێ و جێ.

وێك هەڵنەکەر: پێکەوە نەگونجاو، پێکەوە مەدار نەکەر.

وێڕای ئەوەش	لەگەڵ ئەوەش.
وێکڕا	پێکەوە.
وەسەرخۆی نایەنێ	خۆی تێك نادات، خۆی شلوێ ناکات.
وێچووتر	گونجاوتر، لەبارتر.
وەبەر خۆدابو	گرتبۆ نێو خۆی، دایگرتبوو.
وەحەسێم	بحەسێمەوە، پشوو بدەم.
وی	ئەو، ئەڤــــ .
وەعەرزێ کەوتوە	کەوتۆتە سەر زەوی، وەبن کەوتوە.
وەگەڕ خستن	خستنە ئیش.
وەدارێکی دەڕزێ	خەریکی دارێکیە.
وەسەرێك نان	کۆ کردنەوە، خڕ کردنەوە سەریەك.
هاڕێ لە بڕێ ناکاتەوە	هیچ لە هیچ نازانێ، سەرە دەری لێ ناکات.
هەربوو	بێ سەرەتا، ئەزەلی.
هەڵا خنەراو	پەستێوراو، پڕ کراو.
هەوەڵ جار	یەکەم جار.
هێدی هێدی	بە نەرمی، هێواش هێواش، پلە پلە.
هانا وەبەر بردن	پەنا بردنە بەر.
هەڵتریزاون	هەڵخلیسکاون، لێرەدا مەبەست بە هەڵەدا چوونە.
هەڵناکات	مەدار ناکات، نا سازێ.
هەتلە بوون	ڕێ ون کردن، لادان، سەر لێ شێوان.
یەکدی	یەکتر.
یەکەبارێ خۆم	بەش بە حاڵی خۆم.